

Journal

2018

ročník IV, číslo 1

| SOCIOTERAPIE

Empowerment
a socioterapia

Journal Socioterapie, ročník. 4, č. 1, 2018

Vydavateľ: Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ieasp/>

Predseda redakčnej rady: prof. PhDr. Beáta BALOGOVÁ, PhD.

Šéfredaktori: Mgr. Peter GARBARČÍK, PhD.; Mgr. Anna JAŠKOVÁ, PhD.; Mgr. Antónia SABOLOVÁ FABIANOVÁ, PhD.; Mgr. Michaela SKYBA, PhD.; doc. Mgr. Monika BOSÁ, PhD. (RD); PhDr. Veronika KMETÓNY GAZDOVÁ, PhD. (RD); doc. PhDr. Denisa ŠOLTÉSOVÁ, PhD. (RD)

Redakčná rada a recenzenti: doc. PhDr. Jozef KREDÁTUS, PhD., FF PU v Prešove; doc. PhDr. Kvetoslava REPKOVÁ, CSc., IVPR v Bratislave a FF PU v Prešove; Prof. PhDr. Viera BILASOVÁ, CSc., FF PU v Prešove; PaedDr. Lenka PASTERNAKOVÁ, PhD., FF PU v Prešove; Prof. PaedDr. Anna HUDECOVÁ, PhD. PF UMB v Banskej Bystrici; prof. PaedDr. Jana LEVICKÁ, PhD., FZaSP TU v Trnave; doc. PhDr. Eva MYDLÍKOVÁ, PhD., PF KU v Bratislave; doc. PhDr. Alžbeta BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, PhD., PF UMB v Banskej Bystrici; prof. PhDr. Eva ŽIAKOVÁ, CSc., FF UPJŠ v Košiciach; doc. JUDr. Mgr. Dušan ŠLOSÁR, PhD., FF UPJŠ v Košiciach; doc. PhDr. Markéta RUSNÁKOVÁ, PhD., PF KU v Ružomberku; doc. PhDr. Jaroslav VETEŠKA, PhD., Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem; PaedDr. Monika ŽUMÁROVÁ, PhD., PF UHK v Hradci Králové; Mgr. Zuzana TRUHLÁŘOVÁ, PhD., ÚSP UHK v Hradci Králové; doc. Mgr. Kamil KARDIS, PhD., GTF PU v Prešove; doc. PhDr. Tomáš HANGONI, PhD., PBF PU v Prešove; doc. PaedDr. Ctibor HATÁR, PhD., PF UKF v Nitre; doc. PhDr. Oldřich MATOUŠEK, PhD., FF UK v Prahe; PhDr. Eva DRAGOMIRECKÁ, PhD., FF UK v Prahe; dr. hab. Marta UBERMAN, Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie; Ks. dr. hab. Janusz MIERZWA, prof.; dr. hab. Leon SZOT, prof. UPJP2 w Krakowie; prof. dr. hab. Joanna TRUSZKOWSKA, PWSIP w Łomży; prof. dr. hab. Henryk SKOROWSKI, UKSW w Warszawie; prof. hab. Joanna Mysona BYRSKA, Uniwersytet J. P. II. w Krakowie; Dr. hab. Monika PODKOWIŃSKA, prof. SGGW; Prof. nadzw. dr. hab. Tadeusz BĄK, Prorektorem PWSTE w Jarosławiu

Technickí redaktori, editori, grafické spracovanie: Mgr. Peter GARBARČÍK, PhD., Mgr. Anna JAŠKOVÁ, PhD.; Mgr. Antónia SABOLOVÁ FABIANOVÁ, PhD.; PhDr. Veronika KMETÓNY GAZDOVÁ, PhD. (RD)

Periodicita: 2x ročne

Titulka: www.canva.com

© Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2018

ISSN 2453-7543

Obsah

EDITORIÁL

BEÁTA BALOGOVÁ, MONIKA BOSÁ	4
-----------------------------------	---

VEDECKÉ STATE

Sjed'te na pátém výjezdu" – na řešení zaměřený poradenský rozhovor optikou konceptu „zmocnění" klientů LEOŠ ZATLOUKAL	7
Sztuka jako narzędzie socjoterapii na przykładzie wybranych filmów Doroty Kędzierzawskiej IWONA GRODŹ A ROBERT STEFANOWSKI	24
Empowerment sociálnych pracovníkov MIRIAMA ŠARIŠSKÁ, BEÁTA BALOGOVÁ	37
Riziko mládeže v sieti masmediálnej propagácie počítačových hier cez optiku sociálnej práce. Zmocňovanie v kyberpriestore MATEJ ALMÁŠI	45

RECENZIE

Cesta do Compostely. Legendy, história, skúsenosti MAGDA KUČERKOVÁ A JÁN KNAPÍK	57
Sociálna práca ako rizikové povolanie. Vybrané aspekty rizík na pozadí hypermodernity ANNA JAŠKOVÁ, ANTÓNIA SABOLOVÁ FABIANOVÁ	60
Význam interdisciplinarity v socioterapii MARTIN HAMADEJ A BEÁTA BALOGOVÁ	62

SPRÁVY Z PODUJATÍ

Socioterapia už pomáha v praxi	65
Veľkonočný trh sociálnej práce	66
Prešov ako celoslovenské centrum vedy mladých	66
Festival sa stáva pevnou prešovskou tradíciou	67
Sociálna práca bez predsudkov	69

Editoriál

Prezentovaná anotácia čísla predikovala významnosť témy empowermentu v socioterapii, ktorý vnímame ako nástroj zmocňovania klientov a klientok tak v ich psychickom, ako aj sociálnom význame, ale aj v kontexte politickej a sociálnej zmeny. Od 80-tych rokov dvadsiateho storočia sa o koncepte empowermentu diskutuje nielen v súvislosti s antiopresívnym a antidiskriminačným hnutím. Čoraz viac preniká do ďalších prístupov a svoje nezastupiteľné miesto má aj v kontexte socioterapie. Či už ako jedného z jej nástrojov, alebo dokonca ako jedného z jej cieľov. Diáda „empowerment ako nástroj socioterapie“ a „socioterapia ako nástroj empowermentu“ tak nie sú dichotómiou, ale v praxi veľmi často úzko prepojeným systémom. Empowerment ako proces, ktorého výsledkom je disponovanie mocou v zmysle slobodného rozhodovania, kontroly a reálneho utvárania vlastného života, svojich vzťahov a svojho (sociálneho, politického a hmotného) prostredia klientov a klientok, považujeme za jednu z ústredných tém v socioterapii i sociálnej práci.

V tomto čísle ponúkame akademickej obci teoretické state venované konceptu empowermentu vo vzťahu k socioterapii, ako aj empirické štúdie výskumne zamerané na túto oblasť. Môžeme v nich nachádzať empowerment ako teoretický, politický a sociálny koncept, empowerment ako hodnotu, empowerment ako metódu, empowerment ako víziu či cieľ. To všetko a ďalšie uhly pohľadu na empowerment v socioterapii sú témami, ktoré tak môžu podnecovať k tomu, aby tieto koncepty v socioterapii nachádzali vyššiu mieru aplikácie hovoriacej o mieste empowermentu v socioterapii, ako aj o mieste socioterapie v procese empowermentu, a to z rôznych teoretických východísk, s oporou vo výskume, v rôznych prostrediach realizácie socioterapie, či v súvislosti s prácou s rôznymi cieľovými skupinami.

Leoš Zatloukal v úvodnej s státi s názvom „*Sjedzte na pátém výjezdu*“ – na řešení zaměřený poradenský rozhovor optikou konceptu „zmocnění“ klientů analyzuje význam prístupu zameraného na riešenie vo vzťahu k chápaniu empowermentu ako prístupu či metódy. Aplikčný rozmer empowermentu v socioterapii ponúkajú poľskí kolegovia Iwona Grodz a Robert Stefanowski v príspevku s témou *Sztuka jako narzędzie socjoterapii na przykładzie wybranych filmów Doroty Kędzierzawskiej*. Autorky ďalšej státe Miriama Šarišská a Beáta Balogová s názvom *Empowerment sociálnych pracovníkov vychádzajú z predpokladu, že „jednotlivci nemôžu byť zmocnení inými, ale môžu byť posilnení zmocniť samých seba, teda nadobudnúť väčšiu kontrolu nad svojím životom. Princíp zmocňovania sa stal jedným z kľúčových konceptov viacerých teórií sociálnej práce, najmä antiopresívnych prístupov, feministických teórií, ekosociálnych prístupov...“* Matej Almäši prezentuje *Riziko mládeže v sieti masmediálnej propagácie počítačových hier cez optiku sociálnej práce. Zmocňovanie v kyberpriestore* a snaží sa zistiť, kde až siahajú tieto možnosti zmocnenia.

Možnosť predstaviť nové publikácie z tvorby autorov a autoriek z „dielne“ odboru sociálna práca akcentuje významnosť publikačnej aktivity jej tvorcov. Tí svoje výskumné úsilie ponúkajú ako výstupy v podobe monografií s témami: *Cesta do Compostely. Legendy, história, skúsenosti* autorov Magdy Kučerковой a

Jána Knapíka a *Sociálna práca ako rizikové povolanie. Vybrané aspekty rizík na pozadí hypermoderny* autoriek Anny Jaškovej, Antónie Sabolovej Fabianovej.

Už pravidelne v našom časopise čitateľky a čitatelia nachádzajú informácie o realizovaných aktivitách nášho *Inštitútu edukológie a sociálnej práce*, ktorý v tomto prípade „zmocňovania“ realizoval mnohé aktivity a výber z nich predstavujú akcie ako: uskutočnenie prvého akreditovaného kurzu *Socioterapie v sociálnej práci* optikou ako socioterapia pomáha v praxi; na ktorý nadväzoval *Veľkonočný trh sociálnej práce*; téma *Prešov ako celoslovenské centrum vedy mladých* bol podtitulom Celoslovenského kola ŠVOČ; už druhý rok sa konal *Festival komunitnej hudby* a stáva sa pevnou prešovskou tradíciou a letný semester sme ukončili ako spoluorganizátori konferencie v chorvátskych Selciach s názvom *Social Work Without Prejudices*.

Pozitívnym zistením analyticko-syntetického procesu témy empowermentu v socioterapii je, že ostalo rozpracovaných viacero príspevkov. Jednak na úrovni recenzných konaní a na úrovni výzvy k odbornej diskusii, kedy sa viacerí autori a recenzenti zamýšľali nad tým, ako touto témou viac osloviť terapeutickú prax sociálnej práce. A to bolo naším cieľom a dovoľme si povedať, že aj poslaním...

Beáta Balogová, Monika Bosá
(editorky)

VEDECKÉ STATE

„Sjed'te na pátém výjezdu“ – na řešení zaměřený poradenský rozhovor optikou konceptu „zmocnění“ klientů

„Take a fifth exit“ – solution-focused counselling conversation seen through the lens of „empowerment“ concept

Leoš ZATLOUKAL

Mgr. Leoš Zatloukal, Ph.D. et Ph.D.,
Univerzita Palackého – CMTF,
Univerzitní 22, 77111 Olomouc,
Česká republika, e-mail: leos.zatloukal@centrum.cz

Abstrakt

V tomto textu jsou popsány z perspektivy přístupu zaměřeného na řešení pojmy „zmocnění“, „participace“ a „moci“. Tyto pojmy jsou následně propojeny s koncepty „pomoci“ a „kontroly“, které se využívají jako model pro reflexi spolupráce poradce a klienta v rámci přístupu zaměřeného na řešení (Zatloukal, Tkadlčíková, 2018). V závěrečné části je představena jednoduchá struktura poradenského rozhovoru zaměřeného na řešení, na níž je možné sledovat praktické uplatnění „zmocňování“ či „participace“ klientů spojené se vzrůstající mírou „pomoci“.

Klíčová slova: Zmocnění. Moc. Participace. Přístup zaměřený na řešení. Poradenství.

Abstract

Terms like „empowerment“, „participation“ and „power“ are described in this paper from the standpoint of solution-focused therapy. Those terms are linked with the model of „help“ and „assistance“ used for the reflection of cooperation between client and counsellor in solution-focused approach (Zatloukal, Tkadlčíková, 2018). Last part of this paper is focused on simple structure of solution-focused counselling conversation and practical implications of „empowerment“ or „participation“ of clients connected with growing amount of „help“ is demonstrated there.

Key words: Empowerment. Power. Participation. Solution-focused approach. Counselling.

„Vymazání metafor ‚moci‘ coby vysvětlujícího principu nás nečiní slepými vůči zneužití nerovností. Naopak, jasněji ukazuje interakční procesy, které jej udržují...Přidání pojmu ‚moc‘ ničím nepřispívá ani našemu porozumění ani možností změnit takové interakce... Zdůraznění ‚interakcí‘ namísto ‚moci‘ je pozváním pro vytvoření nových možností pro akce v problematických situacích včetně těch, které jsou organizovány nerovnostmi.“

(Hilary Keeney a Bradford Keeney)

Navzdory poněkud zvláštnímu názvu se článek věnuje poměrně jednoduché záležitosti – poradenskému rozhovo-

ru vedenému v rámci přístupu zaměřeného na řešení. V tomto textu se pokouším definovat a z perspektivy přístupu zaměřeného na řešení popsat související pojmy „zmocnění“ (či „zmocňování“), „participace“ a „moci“. Tyto pojmy posléze propojuji s koncepty „pomoci“ a „kontroly“, které se využívají jako model pro reflexi i v rámci přístupu zaměřeného na řešení (Zatloukal, Tkadlčíková, 2018). Následně je představena jednoduchá struktura poradenského rozhovoru zaměřeného na řešení (onen pomyslný „sjezd na pátém výjezdu“), na níž je možné sledovat praktické uplatnění

„zmocňování“ či „participace“ klientů spojené se vzrůstající mírou „pomoci“.

1 „Zmocnění“, „participace“ a „moc“ v poradenství a terapii

Koncepty „zmocňování“ (*empowerment*)¹ a „participace“ (*participation*) hrají v novodobé sociální práci významnou roli (Bjelončíková et al., 2015; Navrátil, 2013; Navrátil, 2001; Nosál, Čechová, 2014). Zdá se, že oba pojmy jsou hodně úzce spojené, protože „participace“ je vnímána jako prostředek ke „zmocnění“ a zároveň jako cíl „zmocňujícího“ procesu (Bjelončíková et al., 2015). Na druhé straně není podle některých autorů „participace“ garancí „zmocnění“ a může mu někdy dokonce bránit (Bjelončíková et al., 2015). Když ponecháme stranou tyto někdy poněkud rozporuplné výroky, můžeme podle mého názoru vyjít z toho, že v jádru všech těchto úvah stojí předpoklad, že klienti by měli mít možnost se více zapojit do rozhodování o svém životě (tento aspekt se nejvíce snoubí s konceptem „participace“) a mít větší míru kontroly nad vlastními životy (což je nejčastěji spojováno se „zmocňováním“) (Navrátil, 2013; Bjelončíková et al., 2015; Nosál, 2014).

Pro snazší uchopení pojmu „zmocnění“ lze využít Thompsonem (in. Navrátil, 2001) popsaný rozdíl mezi „uschopněním“ (*enabling*) a „zmocněním“ (*empowerment*). Koncept „uschopnění“ podle něj vidí problém

v individuálních nedostacích klienta a je spojen s adaptací a přizpůsobením klienta situaci a cílem je osvojení znalostí a dovedností, které by klientovi umožnily lépe žít. „Zmocnění“ se naproti tomu orientuje na podporu „moci“ (ve smyslu kontroly, vlády) lidí nad vlastními životy a podmínkami (Thompson in. Navrátil, 2001; 2013). I když by se dalo namítat, že mezi oběma koncepty není příliš jasná hranice a že sociální pracovníci většinou ve své praxi používají směs obou (van der Laan, 1998), je podle mého soudu užitečné tyto extrémní důrazy na „přizpůsobení“ nebo na „vládu nad vlastními životy“ pro definici pojmu využít jako určité východisko. Anderson (in. Bjelončíková et al., 2015) uvádí, že „zmocňující“ jsou aktivity, které usnadňují přístup klientů ke komponentům „moci“, tedy k vědění, dovednostem, rozhodování, síťím a zdrojům. Taková definice paradoxně umožňuje chápat i Thompsonem popsané „uschopnění“ klientů (které jim umožní se lépe přizpůsobit a fungovat v nějakém „systému“) jako nástroj „zmocnění“ (tedy dosahování svých cílů díky přístupu ke komponentům „moci“). Alsop a Heinsohn podle mého názoru výstižně uvádějí, že „míra zmocnění je měřena existencí volby, jejím využitím a dosažením.“ (Alsop, Heinsohn in. Bjelončíková et al., 2015, s. 18). Tato definice zdá se záměrně nechává stranou prostředky, jakými je „zmocnění“ dosaženo. Lze dokonce říci, že jej lze dosáhnout i bez deklarovaného úsilí o „zmocňování“ klientů. Naopak se zdá, že samotná v současnosti módní „zmocňující rétorika“ nemusí být žádnou zárukou nějakého měřitelného „zmocnění“ klientů. Někteří kritici antiopresivního přístupu v sociální práci, tedy přístupu, v němž je koncept „zmocnění“ klíčový, tomuto přístupu vytýkají, že v rovině intervence vlastně nepřináší mnoho nového (Navrátil, 2013). Lze sice argumentovat tím, že síla tohoto přístupu je „v percepci životní situace a ve schopnosti vnímat věci jinak

¹ Někteří autoři překládají anglické „empowerment“ jako „zplnomocnění“ (Bjelončíková et al., 2015), zatímco jiní jako „zmocnění“ (Navrátil, 2001). Případně by bylo možné jej překládat i jako „posílení“, což je varianta, kterou bych zvolil, pokud by již nebyly zaužívané předchozí varianty, protože „posílení“ neobsahuje z mého pohledu problematický odkaz na „moc“. V tomto textu se tedy ze zaužívaných variant přikláním k překladu „zmocnění“ nebo ještě lépe „zmocňování“ (čímž se ještě více zdůrazňuje, že jde spíše o proces než o jednorázový akt). Naopak, verzi překladu „zplnomocnění“ nepoužívám, protože asociuje nějakou „plnost moci“, k níž by měl klient dospět. Něco takového je z mého pohledu jednak obtížné definovat a jednak takové asociace posilují představu „moci“ jako nějaké „vnitřní nádoby“ (podrobněji se k této metafoře vrátím dále v textu).

než dosud“ (Navrátil, 2013, s. 96), na druhé straně lze říci, že ačkoli jakýkoli nový koncept umožňuje vnímat věci jinak, není tím ještě řečeno, že je tento nový pohled nějak užitečný a obohacující. Toto varování platí tím spíše, že i protagonisté antiopresivního přístupu, kteří kladou důraz na strukturální společenské změny, přiznávají, že „zmocňování“ klientů se nakonec stejně odehrává na mikroúrovni, protože samotné makrozměny jsou mimo dosah klienta a sociálního pracovníka (Thompson in. Navrátil, 2013). Někteří autoři proto upozorňují, že „zmocňování“ může (a má) probíhat paralelně na osobní i na strukturální úrovni (Dominelli in. Bjelončíková et al., 2015). Jedním z významných nástrojů „zmocňování“ je – jak bylo uvedeno výše – „participace“ klientů (Navrátil, 2013). Když se zaměříme na „participaci v užším smyslu“, lze s Navrátilem konstatovat, že „v užším smyslu je participace velmi důležitou složkou interpersonální komunikace mezi klientem a sociálním pracovníkem, neboť může ovlivňovat všechny roviny pomáhajícího procesu (posouzení životní situace, volba cílů a metody intervence)...“ (Navrátil, 2013, s. 94). Na tento užší pohled na participaci klienta v rámci poradenského rozhovoru se zaměřuje tento text.

V předchozí části byla pozornost věnována pojmu „zmocnění“, který v sobě zahrnuje kontroverzní koncept „moci“. Mnoho autorů si stěžuje, že „moc“ je problematický a mnohoznačný koncept (Bjelončíková et al., 2015). „Moc“ (*power*) se většinou definuje jako „uplatnění přímého vlivu na chování lidí, případně na jejich přesvědčení“ (Matoušek, 2016, s. 105). Uvedená definice ještě upřesňuje: „Potenciální moc je schopnost takový vliv vykonávat, aktuální moc je uplatňování tohoto vlivu. Ten, kdo moc uplatňuje, si to nemusí uvědomovat, stejně jako ten, kdo je k něčemu nucen.“ (Matoušek, 2016, s. 105) Tyto a mnohé podobné definice pojímají „moc“

jako něco, co může někdo mít (ve větší nebo menší míře), význam slova „moc“ lze v takových definicích přirovnat k nějaké kapalině v nádobě: člověk jaksi (uvnitř) má více nebo méně moci, může o moc přicházet (jako když uniká kapalina) nebo ji naopak získat více (například díky „zmocnění“; někdy používaný pojem „zplnomocnění“ by pak mohl znamenat, že pomyslná „nádobka“ je již plná až po okraj). Podobně i určitý „boj o moc“ má v této analogii podobu odebírání (zbavování) „moci“ někomu a přivlastňováním si jí do své „nádoby“. V podobném duchu píše například Guggenbühl-Craig (2007, s. 14) o pomáhání a „moci“ sociálních pracovníků: „Vůči okolí a před vlastním svědomím se sociální pracovník cítí zavázán k tomu, aby měl jako hlavní motiv svého chování ochotu pomáhat. V temné hloubi duše se však zároveň konsteluje opak – nikoli přání pomáhat, ale potěšení spojené s touhou vládnout a zbavit klienta moci.“

Významný posun v pojetí „moci“ přinesl tým MRI seskupený kolem Gregory Batesona. Od nitra člověka, v němž se pomyslně kumuluje nebo naopak vytrácí „moc“ se pozornost přesouvá k interakcím. Haley, jeden z významných Batesonových žáků a zakladatel strategické terapie, která se významně zaměřuje na téma „moci“, definuje „moc“ následovně: „Tak jak je zde koncept moci používán, člověk dosahuje ‚moci‘, pokud si sám pro sebe zařídil, že je tím, kdo určuje (*determine*), co se bude dít. Mocenské taktiky jsou takové postupy, které člověk používá, aby měl vliv a kontrolu nad svým sociálním světem a aby jej činil více předvídatelným.“ (Haley, 1986, s. 48) Uplatnění „moci“ či použití „mocenské taktiky“ může mít podle Haleyho (1986) mnoho podob – může jít o příkaz, ale i třeba o provokaci či jiné prosazení určitého chování. Pokud chce někdo například dosáhnout toho, aby ho ostatní zvedli a nesli, může jim to za určitých podmínek přikázat, ale stejně tak může

podobného efektu dosáhnout tím, že jednoduše zkolabuje (nebo kolaps předstírá). V obou případech dotyčný jedinec určuje, co se v jeho sociálním světě bude dít (Haley, 1986). Ačkoli Haley udělal velký posun v tom, že namísto vnitřní entity (pomyslné „nádoby“ uvnitř člověka) popisuje moc v pojmech interakcí, potíž jeho pojetí spočívá v předpokladu, že tyto interakce jsou nebo přinejmenším mohou být ze své povahy jednostranné. Právě toto zaměření na „moc“ coby jednostranného působení, které popírá kybernetické principy systematických teorií (Keeney, Keeney, 2012; Bateson, 2006; 1972), bylo ve své době jedním z hlavních důvodů rozkolu v Mental Research Institute mezi Batesonem na jedné straně a zejména Haleym na straně druhé. Bateson v osobní korespondenci Haleymu píše s velkou naléhavostí (Bateson in. Keeney, Keeney, 2012, s. 23): „Mám za to, že cokoli jsem udělal, jsi ty vnímal jako ‚mocenskou‘ hru. Předpokládal jsem samozřejmě, že ten rok nebo dva, kdy jsme spolupracovali na našem projektu, by mohly stačit k tomu, abys pochopil, že ‚moc‘ je kulturní mýtus založený na anti-kybernetických východiscích...“ Bateson se disputacím kolem „moci“ s velkým důrazem věnoval i nadále, a ve své pozdější knize píše: „Nekorumpuje ani tak ‚moc‘, jako mýtus ‚moci‘. Měli bychom se vyhybat takovým kvazifyzikálním metaforám, jako je ‚síla‘², ‚energie‘, ‚napětí‘ apod. A právě ‚síla‘ je jednou z nejnebezpečnějších... Jako učitelé bychom neměli tento mýtus podporovat.“ (Bateson, 2006, s. 192)

McLeod (2003) výstižně shrnuje tři základní aspekty konceptu „moci“ (nejen) v poradenství:

1. „Moc“ je konstruována sociálně – „moc“ není něco „objektivního“, co lze nalézt ve „vnějším“ světě (ani „uv-

nitř“ člověka) a změřit, nýbrž jde o sociální konstrukt, výtvar pozorovatele (De Shazer, 1988; McLeod, 2003; Bateson, 1972; Keeney, 1983; Gergen, 1999). Například De Shazer uvádí: „Je samozřejmě jasné, že koncept či metafora ‚moci‘ (*power*) je součástí konceptuální mapy, nikoli součástí nějaké reality, která je někde ‚tam venku‘. Proto je zahrnutí ‚moci‘ – stejně jako jakéhokoli jiného konceptu – záležitostí volby.“ (De Shazer, 1988, s. 70). De Shazer zde upozorňuje na důležitý aspekt vytváření konstruktů, včetně konstruktů „moci“, a tím je zodpovědnost. Přijmeme-li předpoklad, že „moc“ je konstrukt, je na místě otázka, zda takový konstrukt potřebujeme (Deissler, 1988) či dokonce zda je – v souladu s principem úspornosti či „Ockhamovy břitvy“ – nezbytně nutný (De Shazer, 1988; 1994). Vytvářené konstrukty by měly být nejen „viable“ (Von Glassersfeld, 1984), ale (přinejmenším v poradenské praxi) by měly rovněž být užitečné (De Shazer, 1994). Z kybernetického či konstrukcionistického pohledu (Keeney, Keeney, 2012; Gergen, 1999; De Shazer, 1994) se vytváření pojmu „moci“ jeví nejen v teorii, ale i v pragmatické rovině jako poměrně riziková záležitost, protože paradoxně přispívá k rozvíjení „nerovnováhy moci“ či „útlaku“ – a to tím víc, čím víc se tyto jevy analyzují nebo se proti nim „bojuje“ (podrobněji k tomuto paradoxnímu jevu viz. Keeney, Keeney, 2012 nebo Deissler, 1988).

2. Mocenské rozdíly jsou univerzální – druhá McLeodova teze (v jeho knize je vlastně zařazena jako první) předpokládá, že s mocenskými rozdíly se lze setkat vlastně všude. Již Einstein údajně tvrdil, že „naše teorie určuje, co jsme schopni pozorovat“ a naopak lze říci, že díky určité teorii nejsme schopni některé jevy přestat pozorovat

² V angličtině je pro „sílu“ (a také další fyzikální veličinu „napětí“) použito stejné slovo jaké se používá pro „moc“ („power“).

vat či nezačít nepozorovat (Lincoln, Guba, 1985). V tomto směru druhý bod souvisí s předchozím – pokud konstruujeme náš svět významů v pojmech „moci“, pak je pravděpodobné, že tuto „moc“ budeme vnímat všude kolem. Klasickým příkladem takového přístupu je Foucaultova analýza „moci“ (Foucault, 2007; Gergen, 1999; van der Laan, 1998). Je ale zajímavé si všimnout paradoxních podobností mezi pojetím „všudypřítomné moci“ u Foucaulta a Batesonova pojetí „moci“ jako „epistemologické chyby“ v duchu teorie systémů a kybernetiky, ve kterém lze říci, že „moc“ je přítomná všude a zároveň nikde“ (De Shazer, 1994, s. 58). V obou případech lze mluvit o ztotožnění „moci“ se vzájemnými „vztahy“ obecně (popř. se „systémem“) a v obou případech jde o jiné pojetí „moci“, než o přímé a lineární působení jedné části systému na celý systém (De Shazer, 1994; Gergen, 1999; Hoffman, 1993). Výše uvedené nemění nic na tom, že různé „prvky“ systému mají různou míru recipročního „vlivu“ v dané situaci (De Shazer, 1994; Hoffman, 1983).

3. „Moc“ je kombinací individuálních a strukturálních faktorů – proces „konstruování moci“ není jen něčím, co se odehrává v naší hlavě, ale projevuje se v jazyce, který používáme, v rolích, které ztvárňujeme, v odborných i jiných diskurzích, jichž se účastníme, i v institucích, které vytváříme (McLeod, 2003; Gergen, 1999). Když mluvím o „konstruktu moci“, nechci tvrdit, že jde jen o něco virtuálního, neskutečného nebo nemajícího konkrétní důsledky. „Útlak“, „oprese“, „bezmoc“ apod. jsou označení pro interakce, které mohou často velmi bolestivě zasahovat do života konkrétních lidí, a které mohou být i strukturálně ukotveny. Nic to však nemění na jejich „sociál-

ně konstruované“ povaze (Gergen, 1999).

Při diskusích o „moci“ lidé naráží často na to, že představa „moci“ člověku jaksi průběžně „vnucuje“ jako objektivní fakt (Dell, 1989; Deissler, 1988). Patrně je součástí určitého zažitého pohledu na svět, a možná i díky tomu, že jde o fyzikální metaforu (alespoň v angličtině), působí ještě více jako „tvrdý fakt“ (Deissler, 1988). Pravděpodobně jde o „lineární popis zkušenosti“, který Dell klade do kontrastu s (epistemologicky korektním a tedy nutně cirkulárním) „vysvětlením“ (Dell, 1989; 1986). Dell argumentuje tím, že se nám „linearita“ naší zkušenosti jeví jako „zjevná“ a „bezprostřední“ a takřkajíc si nemůžeme pomoci v tom, že tyto prvky zahrnujeme do toho, jak vnímáme a popisujeme naši zkušenost (Dell, 1989; 1986). Je však důležité si uvědomit, že i když se nějaké věci nějak v praxi bezprostředně jeví, neznamená to ani, že je takové porozumění „správné“, ani že je užitečné (Dell, 1989). Naši předkové vnímali planetu Zemi jako placku ve středu vesmíru a svým způsobem se nám i ve 21. století tato „epistemologická chyba“ rovněž bezprostředně vnucuje. Koho při pohledu na rozkvetlou louku nebo hladinu oceánu v první chvíli napadne, že se dívá na kousek povrchu koule? Ve spoustě případů jde o „epistemologickou chybu“, která v praxi příliš nevadí. Pokud bychom však na dotyčnou louku chtěli navádět družici k přistání, byla by tato „epistemologická chyba“ i velkým praktickým problémem. Je zajímavé si uvědomit, že je třeba jisté racionální korekce, abychom se z takové „epistemologické chyby“ vymanili. U některých jevů je takové „vymanění“ takřka nemožné, jak ukazují četné experimenty s vnímáním barev, pohybu, vzdáleností apod. (Maturana, Varela, 2016). Domnívám se, že člověk je nucen ve snaze porozumět světu nakonec nějakým způsobem vytvářet „rozdíly“ a „koncepty“ (Bateson, 2006; Keeney, Keeney,

2012; Keeney, 1983), ale neměl by rezignovat na jejich neustálou korekci a kultivaci.

Předchozí řádky nabízejí možná poněkud „filosofující“ pohled na téma „moci“, nabízejí se však rovněž vodítka i pro poradenskou praxi zaměřenou na řešení a perspektivu „zmocnění“ či „participace“ v ní:

- Deissler (1988) uvádí, že metafora moci je „anti-terapeutická“, protože jde proti cíli terapie a poradenství, kterým je „spustit“ procesy, které vedou k sebe-uzdravování a podpoře klientovy autonomie, a které rovněž vedou k minimalizaci významu terapeuta či poradce. Metafora „moci“ paradoxně vede k posílení role poradce a oslabení autonomie klienta, a to i v případě, kdy poradce bojuje po boku klienta proti „útlaku“ nebo se snaží pro něj získat nějakou „moc“. Protože metafora „moci“ není ani epistemologicky nezbytná ani pragmaticky užitečná, není terapeut nucen tuto metaforu vzít jako základní princip svého myšlení a akcí (Deissler, 1988). Na straně druhé není nijak zakázáno s touto metaforou pracovat jako s jakoukoli jinou metaforou. Poradce se může kdykoli k metafoře „moci“ dočasně připojit a využít ji k terapeutickým účelům, rovněž může tuto „hru s metaforou“ kdykoli opustit (Deissler, 1988). V tomto ohledu je přístup zaměřený na řešení velmi osvobozující, protože poradce není nijak nucen situaci klienta reflektovat z perspektivy „moci“, ačkoli tuto možnost k dispozici má a může ji v případě potřeby využít.
- Pro účely poradenské praxe se místo „moci“ (a odvozených pojmů, jako „zmocňování“) nabízí sledovat i jiné aspekty - z mého pohledu se jako užitečné jeví zaměření na „spolupráci“ (De Shazer, 1988) popřípadě na

„participaci“, což je vlastně jen jiné slovo pro velmi podobný proces.

- Vodítkem pro reflexi „spolupráce“ či „participace“ mohou být dva obecné modely terapie a poradenství představené De Shazerem (1988; 1994): „konfliktní model“ a „spolupracující model“:

→ Konfliktní model předpokládá střet mezi terapeutem a klientem, v němž se uplatňuje předpokládaná „moc“ terapeuta, kterou lze podle Emersona definovat na základě závislosti (*dependence*) klienta, a která musí být přítomna v dostatečné míře k překonání „odporu“ klienta (jinak by se „moc“, jak bylo uvedeno výše, vůbec neuplatnila). Podobně definuje Lewin „moc“ coby „kvocient maximální síly, kterou může A na B nasměrovat, a maximálního odporu, kterým je B schopen se bránit“ (Lewin in. Simon, Stierlin, 1995, s. 114). Jak je zřejmé, konfliktní model předpokládá „moc“ překonávající „odpor“ a tím i střet či boj jako základ mezilidských interakcí a vztahů.

→ Spolupracující model vůbec nepotřebuje předpokládat „odpor“ na straně klienta a tudíž nevyžaduje ani koncept „moci“, ani rozvíjení „mocenských taktik“ (De Shazer, 1988) a vnášení celého „diskurzu studené války“ do poradenství a terapie (Hoffman, 1993). Místo toho se zaměřuje na společné vyjednávání a dosahování toho, na čem se klient a terapeut dohodli jako na cíli jejich spolupráce („pomoc“) nebo na reflektované a transparentní zacházení se situací konfliktu přání klienta a poradce („kontrola“) (Zatloukal, Tkadlčíková, 2018). Jak podotýká De Shazer (1988, s. 73): „Spolupráce je všestranně přínosná, zatímco kon-

fliktní model předpokládá vítěze a poraženého.“

- Zaměření na koncept „spolupráce“ a „participace“ (De Shazer, 1988; Greene, Yee-Lee, 2011) má i velmi konkrétní a praktické důsledky. Spolupráce, tedy „společná práce“, předpokládá, že klient a poradce pracují společně, jako partneři, spolupracovníci. Proto kupříkladu místo poměrně rozšířené úvodní otázky v poradenství „Jak vám mohu pomoci?“ se lze v otázkách zaměřit na přímo spolupráci, např. „Co si chcete odnést z naší spolupráce?“ (Greene, Yee-Lee, 2011). Stejně tak místo sebezpojetí pracovníka jako toho, kdo je „zodpovědný“ za změnu klienta, nebo kdo má klienta ke změně „přivést“, „motivovat“ nebo ho k ní „přimět“, dochází k posunu k pojetí poradce jako „rovnocenného (konverzačního) partnera“ (Hoffman, 1993; De Jong, Berg, 2008). Koncept „spolupráce“ a „participace“ předpokládá aktivní účast klienta v celém poradenském procesu a rovněž záměrné úsilí poradce tento prostor pro aktivní účast klientovi vytvářet. V praxi se to může projevit důsledným zájmem o klientova přání a očekávání, zkoumáním jeho zdrojů a kompetencí (aby klient mohl smysluplně spolu-pracovat s využitím toho, co umí), získáváním zpětné vazby od klienta ohledně změn a posunů či zájmem o pohledy klienta spojeným s odkládáním vlastního předporozumění poradce apod.

V terapeutické a poradenské praxi existuje nespočet různých teorií a modelů, které se vztahují k tématům „zmocňování“ a „participace“ klientů. V následující části bude představen a rozpracován koncept „pomoci“ a „kontroly“ (Úlehla, 1999).

2 „Pomoc“, „kontrola“ a „participace“

V postmoderních/ systemických přístupech se využívá pro reflexi spolupráce s klienty a míry jejich „zmocnění“ model „pomoci“ a „kontroly“ (Úlehla, 1999), který jsme s kolegy upravili tak, aby korespondoval s přístupem zaměřeným na řešení (Zatloukal, Tkadlčíková, 2018; Zatloukal, Vítek, 2016). V systemickém přístupu (a potažmo i v přístupu zaměřeném na řešení) se za „pomoc“ či „pomáhání“ považuje pouze práce na tom, co si pracovník s klientem dojednali, tedy na „zakázce“. Oproti tomu „kontrolou“ se rozumí realizace čehokoli, co s klientem dojednáno není a co vychází z přání („objednávky“) někoho jiného než klienta (Úlehla, 1999; Zatloukal, 2008). Úlehla (1999) upozorňuje, že nelze dělat obojí zároveň – cokoli, co pracovník při práci s klientem dělá, spadá buď do „pomoci“, nebo do „kontroly“.

Oba pojmy – „pomoc“ i „kontrola“ jsou svým způsobem problematické a mají své kritiky (např. Greene, Yee-Lee, 2011; Tropp, 1974; Kopřiva, 1997; Musil, 2008). Různí autoři proto o stejných či podobných aspektech práce s klienty pojednávají pod různými alternativními označeními, například „jednostrannost“ vs. „symetrie“, „moc“ vs. „pomoc“, „monolog“ vs. „dialog“, „péče“ vs. „kontrola“ či naopak „pomoc“ vs. „péče“ apod. (Musil, 2004; Musil, 2008; Van der Laan, 1998; Ludewig, 2011; Matoušek et al., 2013). V tomto textu se snažím respektovat již zavedenou systemickou terminologii, ačkoli k ní mám rovněž své výhrady. V každém případě chci předeslat, že pojmy „pomoc“ a „kontrola“ zde důsledně používám ve výše uvedeném a v rámci možností neutrálním významu rozlišení mezi spoluprací s klientem na dojednané „zakázce“ a prací na něčem, co s klientem dojednáno není.

„Pomoc“ i „kontrolu“ lze vnímat jako doplňující se formy interakce. Zároveň lze obojí rozvíjet profesionálně (tedy pře-

devším transparentně a reflektovaně) nebo naopak neprofesionálně, nahodile a nekompetentně (Úlehla, 1999). V české systemické literatuře se na základě rozlišení „pomoci“ a „kontroly“ popisuje osm druhů profesionálních způsobů práce, čtyři druhy „kontroly“ a čtyři druhy „pomoci“ (Úlehla, 1999; Zatloukal, 2008).

Kontrolní způsoby práce zahrnují (Úlehla, 1999; Zatloukal, 2008; Zatloukal, Tkadlčíková, 2018):

- vyjasňování (dojednávání) – poradce vytváří klientovi prostor pro vyjádření jeho „objednávky“ a objasňuje svou pozici a své možnosti, iniciativa klienta by se dala pomyslně v procentech vyjádřit kolem 90% („Stačí jen ujasnit, co chcete, jinak jste zcela kompetentní dosáhnout cíle.“)
- přesvědčování – poradce si bere na starost klientovu motivaci, hodnoty či postoje a snaží se je měnit, při pomyslném vyjádření v procentech jde asi o 75% iniciativy klienta („Stačí vás jen pobízet a navnadit, jinak jste kompetentní dosahovat cíle.“)
- dozor – poradce definuje pravidla a postupy a kontroluje, jak klient tato pravidla dodržuje, klientovi ponechává asi 50% iniciativy („Stačí vás kontrolovat, pak jste kompetentní plnit definované cíle.“)
- opatrování – poradce přebírá starost o klienta se vším všudy, včetně zodpovědnosti za tyto opatrované záležitosti, jde o nejvyšší možnou míru kontroly, která neponechává klientově iniciativě v podstatě žádný prostor („Musím to udělat za vás, nejste k tomu kompetentní.“)

Jak je patrné, intenzita „kontroly“ postupně narůstá. Přesto platí, že každý z uvedených způsobů „kontroly“ je nebo přinejmenším může být profesionální a užitečný, pokud je zvolený vhodně s ohledem na kontext spolupráce a je

realizovaný transparentně (Úlehla, 1999).

Ohledně druhů „pomoci“ se ve zmíněné české systemické literatuře uplatňuje inspirace z prací Ludewiga (1994; 2011). Ludewig rozlišil čtyři druhy profesionální pomoci podle toho, jak je dojednaná zakázka (dojednání zakázky je nutným předpokladem, aby bylo vůbec možné hovořit o pomoci). Přitom Ludewig (1994; 2011) uvažuje ve dvou dimenzích rozšíření/ zúžení (klient chce více x méně) a sbíhání/tvorba rozdílů (nabízení připraveného x vytváření nového).

Obr. 1: Kvadranty pomoci (Ludewig, 1994)

		ROZŠÍŘENÍ	
SBÍHÁNÍ (STEJNÉ)	NÁVODY A POUČENÍ „Pomozte nám rozšířit naše možnosti“	PORADENSTVÍ „Pomozte nám využít naše možnosti“	
	<u>Důvod trápení:</u> Chybění nebo nedostatek dovedností (způsoblosti k něčemu) <u>Způsob poskytování pomoci:</u> Uplatnění vědomostí <u>Trvání:</u> Neohraničené	<u>Důvod trápení:</u> Vnitřní zablokování systému <u>Způsob poskytování pomoci:</u> Podpora struktur, které jsou k dispozici <u>Trvání:</u> Ohraničené podle rozsahu zakázky	
ZÚŽENÍ	DOPROVÁZENÍ „Pomozte nám snášet naši situaci“	TERAPIE „Pomozte nám ukončit naše trápení“	TVORBA ROZDÍLŮ (RŮZNÉ)
	<u>Důvod trápení:</u> Nezměnitelná problémová situace <u>Způsob poskytování pomoci:</u> Stabilizace systému pomocí cizí struktury <u>Trvání:</u> Neohraničené	<u>Důvod trápení:</u> Změnitelná problémová situace <u>Způsob poskytování pomoci:</u> Přispění k (vy)řešení problémového systému <u>Trvání:</u> Ohraničené úkolem	

Ludewigův model má z mého pohledu jednu velkou přednost, a tou je vodorovná dimenze (stejně x různé; někdy se tato dimenze popisuje na škále „pracovník nabízí připravené“ x „pracovník nabízí tvořit“ – Zatloukal, Vítek, 2016). Díky tomu je mezi profesionální způsoby pomoci možné zahrnout široké spektrum činností a reflektovat, nakolik jde spíše o společné vytváření s klienty na jedné straně nebo o administraci předpřipravených postupů a doporučení

na straně druhé. Ludewigovo schéma však obsahuje i svislou dimenzi (klient chce více x méně), která je z hlediska přístupu zaměřeného na řešení problematická. V rámci přístupu zaměřeného na řešení se zásadně nedojednávají zakázky, při kterých by pracovník s klienty pracovali na tom, aby „něčeho bylo méně“, nebo aby „něco zmizelo“ (De Jong, Berg, 2008). Takový postup naprosto odporuje zásadám pro užitečně zformulované cíle (De Jong, Berg, 2008; De Shazer, 1994). A co je horší, svádí to poradce i klienta k uvažování o „řešení problémů“ (ve smyslu jejich odstraňování) místo o „rozvíjení řešení“ jako něčeho nového, což zcela popírá principy přístupu zaměřeného na řešení zmíněné výše (De Jong, Berg, 2008). Navíc, model pojmenováním jednotlivých dimenzí jako „poradenství“, „terapie“, „doprovázení“ a „návody a poučení“ vytváří pojmový zmatek, protože: 1. jde o označení odborných činností či dokonce profesí (širší pojetí) a zároveň druhů pomoci v Ludewigově modelu (užší pojetí) a 2. všechny uvedené činnosti mohou v praxi zahrnovat (a většinou zahrnují) nejen prvky „pomoci“, ale i „kontroly“.

Místo Ludewigových kvadrantů pomoci proto využívám jen první dimenzi, ve které lze sledovat míru společného vytváření (spoluvytváření) poradce s klientem. Lze tedy rozlišit následující čtyři způsoby pomoci (Zatloukal, Vítek, 2016; Zatloukal, Tkadlčíková, 2018):

- nabízení doporučení a rad – poradce vychází z přání klienta a dojedná s ním zakázku a její součástí může být i nabízení podnětů ve formě rad a doporučení, které má poradce již k dispozici (z literatury, z vlastní zkušenosti, ze zkušenosti jiných klientů, z výzkumů...). Mnoho poradců si právě takto představuje svou práci s klienty (sám název „poradenství“ to asociuje) a mnoho klientů takový průběh spolupráce očekává. Míra spoluvytváření je

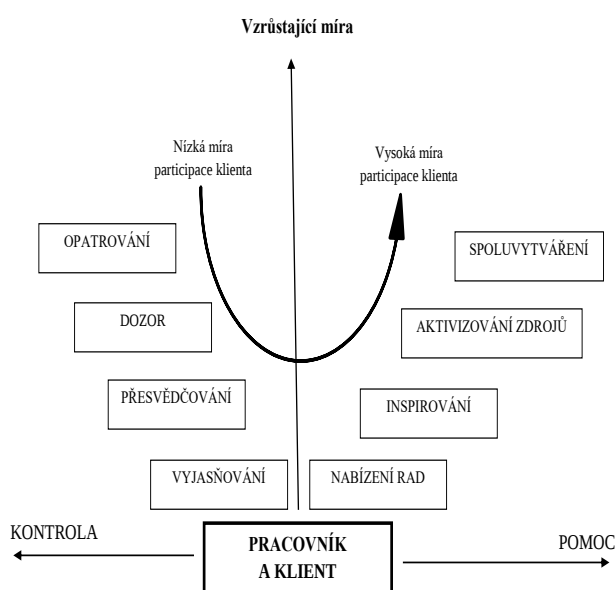
v tomto případě velmi nízká, protože poradce využil již vytvořené a nabídnul to klientovi.

- inspirování – místo nabízení předpřipravených rad a doporučení poradce nabízí různé alternativy a dotpává se klienta, v čem ho inspirují a jak s nimi bude dál pracovat; míra spoluvytváření je vyšší, řekněme kolem 50%, protože klient na inspirativních podnětech dále staví a hledá své vlastní porozumění a svou vlastní cestu, jak je využít. Typickým příkladem, kdy se uplatňuje inspirování, je využití reflektujících týmů při konzultacích nebo nabízení různých alternativ poradcem a jejich postupné rozvíjení s klientem.
- aktivizování zdrojů klienta – v tomto případě již poradce z hlediska obsahu nenabízí v podstatě nic nebo minimum, ale nabízí procesní prvky (otázky, metafory, komentáře...), které aktivizují klientovy zdroje a hledání jeho vlastních pohledů a řešení bez toho, aby poradce přicházel s předem připravenými obsahy. Procesní prvky jsou však již předpřipravené poradcem (otázky, techniky) a proces utváří poradce vlastně sám. Míra spoluvytváření je tedy velmi vysoká, řekněme kolem 75%, nejtypičtější je využití zavedených otázek a technik zaměřených na řešení (např. „zázračná otázka“, škály apod.), které spouštějí klientovo „pátrání“ po jeho vlastních odpovědích.
- (partnerské) spoluvytváření – zde dochází k rovnocennému zapojení poradce i klienta do společného vytváření obsahu i procesu společné práce; poradce přizývá klienta nejen ke společnému vytváření tématu, ale i do způsobu, jak s ním pracovat. Typickým příkladem jsou situace, kdy poradce s klientem opustí „komfortní zónu“ předem daných technik a otázek („nesnaží se klienta napasovat na svou strukturu“) a společně tvořivě

improvizují a vytvářejí něco jedinečného pro klienta. Patří sem i situace (často obdobné), ve kterých se pracovník s klientem transparentně domlouvá na tom, jak budou postupovat dále.

Již při popisu jednotlivých forem „pomoci“ a „kontroly“ je zjevné, že se zde rovněž mění míra „participace“ klientů. Lze říci, že jak ubývá kontroly nebo naopak v rámci pomoci přibývá partnerského spoluvytváření, tím také roste míra klientovy „participace“. Souhrnně lze druhy profesionální „pomoci“ a „kontroly“ a míru „participace“ klienta znázornit následovně:

Obr. 2: Druhy „pomoci“ a „kontroly“ (upraveno podle Zatloukal, Tkadlčíková, 2018)

Jednotlivé formy „pomoci“ a „kontroly“ lze sledovat v průběhu času buď z hlediska převládajících vzorců interakce (co se objevuje nejčastěji při práci s konkrétním klientem) anebo na mikroúrovni jednotlivých interakcí. V následující části nabízím model poradenského rozhovoru zaměřeného na řešení, v němž se poradce s klienty pohybuje zejména v pravé části schématu („pomoc“) s přechody k „vyjasňování“, a umožňuje klientům se postupně přesouvat k větší míře „participace“.

3 „Sjedťte na pátém výjezdu“ – struktura poradenského rozhovoru zaměřeného na řešení

Poněkud zvláštní název této metody vznikl vlastně náhodou. Kdysi mě na jednom semináři pro poradce v oblasti práce s rodinami účastníci požádali, abychom se zaměřili na vedení jednoduchých, ale zároveň efektivních rozhovorů s klienty. Protože jsem na parkovišti před budovou, kde se seminář konal, viděl velké množství aut (popravdě jsem měl potíž zaparkovat), inspiroval jsem se metaforou, která by mohla být většině přítomných řidiček a řidičů blízká. Celou cestu na místo určení mě totiž v autě provázela navigace, která mi opakovala, kde odbočit nebo kde sjíždět z dálnice nebo z kruhových objezdů. Napadlo mě, že podobnou „vnitřní navigaci“ by měl mít k dispozici i každý poradce či terapeut. Podkladovou mapu této „vnitřní navigace“ tvoří zvolený přístup a jeho teorie a modely a na jejím základě se může poradce orientovat v konzultacích s klienty, reflektovat ji a rozhodovat se o dalším postupu (Navrátil, 2014). Když poradce přejde k nějaké předpřipravené „intervenci“ (radě, úkolu, opatření apod.), je to v této metafoře jakoby podle pokynu sjel z pomyslné konverzační dálnice do sféry nějaké akce.

Postup tohoto na řešení zaměřeného rozhovoru lze shrnout do pěti fází, z nichž každá nabízí možnost „sjezdu“.

Fáze 1: Úvod setkání

V této fázi dochází k prvnímu setkání poradce a klienta. Nejdůležitějším úkolem této fáze je navázat kvalitní „pracovní spojení“ („working alliance“), tedy vytvářet shodu na cílech a metodách spolupráce a zároveň pozitivní vztah mezi poradcem a klientem (Duncan, Miller, Sparks, 2004; Duncan et al., 2010). V této fázi se může poradce zaměřený na řešení zaměřit na několik aspektů (De Jong, Berg, 2008; Rattner, George, Iveson, 2012):

- vyjasnit kontext (čas, nabídka pracovníka, dokumentace, souhlasy...)
- „popovídání“ („small talk“ – De Jong, Berg, 2008) zaměřené na to, jak klient tráví čas, co ho baví, co umí apod.
- vytvoření prostoru pro klienta a „připojení“ k němu (De Jong, Berg, 2008)
- dojednat „společný projekt“ či „záležitost“
- připravit si papír na poznámky – lze jej rozdělit na dva sloupce svislou čarou, levou nadepsat „Co říká klient“ a pravou nadepsat „Co mě napadá“.

Sjezd č. 1:

Někdy se již velmi záhy u poradce objeví určitý pocit, že již má dost informací od klienta k tomu, aby mohl přistoupit k nějaké intervenci. Yalom (2003) zmiňuje zajímavou zkušenost, že klienty je pro něj snazší diagnostikovat ze začátku spolupráce než později. Jinými slovy – zpočátku terapeut ví o klientech poměrně málo, a tím snáze je může vtěsnat do nějaké zobecněné diagnostické „škatulky“. Čím více však terapeut klienta poznává, tím je takové „škatulkování“ pro něj obtížnější. Mnoho poradců nemá rádo pocit nejistoty ve své práci a snaží se co nejdříve dospět k nějakému závěru a porozumění klientovi (Úlehla, 1999; Anderson, 2009). Toto „zrychlené vědění“ může nastat například na základě čtení spisů nebo na základě referencí jiných kolegů (Berg, 2013) nebo na základě prvních dojmů, kterými klient na poradce zapůsobí. Významným faktorem je však často především snaha poradce co nejrychleji si „udělat jasno“, porozumět situaci klienta a navrhnout „správnou intervenci“ (Anderson, 2009). Ačkoli jsou tato přání poradců celkem pochopitelná a zapadají do určité představy „profesionála“ - experta (Schön, 1983), někdy může být podobná snaha o „profesionalitu“ spojenou s rychlým věděním spíše v protikladu ke kvalitně vedenému poradenskému rozhovoru (McLeod,

2003). Postmoderně či systemicky zaměření poradci (včetně těch zaměřených na řešení) zaujímají přesně opačnou strategii a snaží se záměrně kultivovat „otevřenost“, „ne-vědění“ či „terapeutickou zvědavost“, a tím otevírat nové možnosti (Anderson, 2009; De Jong, Berg, 2008). Místo toho, aby „sjeli na prvním výjezdu“, mohou si do svých poznámek poznačit klíčové informace od klienta či z referencí a spisů (levý sloupec). Pokud mají v hlavě rovněž nějaké silné myšlenky jak situaci klienta rozumět nebo jaká by nyní měla být správná „intervence“, mohou si je rovněž poznamenat do poznámek (pravý sloupec), aby se k nim mohli později vrátit. Poté lze pokračovat další fází.

Fáze 2: Klientovo téma

V této fázi, která se může občas prolínat s předchozí fází, lze klienta požádat o stručné přiblížení tématu, se kterým přichází. V této fázi se může poradce zaměřený na řešení zaměřit na několik aspektů (De Jong, Berg, 2008; Rattner, George, Iveson, 2012):

- Stručnost a výstižnost - o jakémkoli tématu lze mluvit celé hodiny a stejně nepostihneme všechno, nejde tedy o to vyslechnout všechno, co říci lze, ale vyslechnout podstatu z pohledu klienta (např.: „Přiblížte mi prosím velmi stručně své téma (co vás trápí/ co chcete změnit...)“, „Jak byste svůj problém, který vás sem přivedl, stručně pojmenoval?“ „Přiblížte mi prosím velmi stručně své téma - maximálně ve třech větách/ v pěti minutách“ apod.)
- Připojení ke klientovi - vzbudit v sobě zájem o to, co klient říká, odkládat vlastní závěry stranou a soustředit se pečlivě na to, co říká klient, dát klientovi najevo, jak poradce vnímá to, co klient říká (zastavovat a shrnovat po krátkých celcích, přikyvovat a sledovat klienta, doptávat se, zda rozumí správně, používat jazyk klienta apod.). Tyto dovednosti „připojení

ke klientovi“ hrají klíčovou roli nejen v této fázi, ale ve všech fázích poradenského procesu.

- Využít „princip neurčitosti“ – definice problémů či témat klientů nejsou něco pevně daného, ale vytvářejí se a podléhají tak „principu neurčitosti“ (O’Hanlon, Weiner-Davis, 2003), tento princip lze využít například k ohraňování, narušování či přerámování problému (O’Hanlon, Weiner-Davis, 2003).
- Zkrátit nebo dokonce přeskočit tuto fázi – v případě, že je klient připraven přejít k další fázi, je z hlediska přístupu zaměřeného na řešení užitečné tuto fázi přeskočit nebo zkrátit na minimum (Berg, 2013). Osobně většinou v konzultacích fázi 1 přeskačkuji s tím, že se zaměřuji přímo na to, co si klient chce odnést, a do fáze 1 se vracím jen v případě, že klient začne na mou otázku odpovídat popisem problémů, které ho přivedly. na druhou stranu může být zejména pro začínající poradce obtížné první fázi přeskočit a zároveň udržet připojení ke klientovi. Je užitečné připomenout, že zkoumání problémů klienta má přinejmenším dvě nevýhody: 1. svádí pracovníka k přechodu na „medicínský model“ a tedy ke „sjezdu již na druhém výjezdu“ (viz. níže) a 2. poukázáním na minulá selhání a jejich zkoumání „oslabuje“ klienta - podle některých výzkumů (Grant, 2012; Neipp et al., 2015) vede k nižší důvěře klientů ve změnu, menšímu zaměření na cíl a na konkrétní kroky, čímž přispívá k vytváření pozice klienta jako slabého, nekompetentního a odkázaného na odborníka, což jde proti principům „zmocnění“ a „participace“ (Navrátil, 2013).

Sjezd č. 2:

Někdy pracovník vyslechne popis problému či stížnost klienta a navazuje intervencí, tedy v naší metafoře pomysl-

ně „sjíždí na druhém výjezdu“. V této fázi však poradce neví, jakou změnu vlastně klient chce, a musí se spolehnout na své vlastní představy o tom, co klient chce nebo co by měl chtít. Jinými slovy, musí při zaměření své intervence vycházet jen z popisu problému. V jistém smyslu je tento postup logický, a dokonce odpovídá velmi rozšířenému a rovněž často kritizovanému „medicínskému modelu“ v poradenství a terapii (Wampold, 2001; Zatloukal, 2010; Řiháček, 2017). Pokud by „medicínský model“ v terapii a poradenství fungoval, pak by pro každý problém klienta (diagnóza) existovala vědecky potvrzená „intervence“. Potíž je v tom, že samotná psychiatrická diagnóza má nízkou prediktivní hodnotu, nízkou validitu i nízkou reliabilitu (Duncan, Miller, Sparks, 2004), o jiných typech „diagnóz“ – např. typologií v rámci jednotlivých poradenských přístupů nebo „posouzení situace klienta“ – ani nemluvě. Četné výzkumy rovněž nepotvrdily vyšší míru účinnosti různých poradenských přístupů a metod pro různé problémy (diagnózy) klientů (Wampold, 2001; Duncan et al., 2010), ačkoli stále přetrvává určitá snaha tvořit seznamy terapeutických metod vhodných pro léčbu různých problémů (Wampold, 2001; 2006). Někteří autoři upozorňují, že celé paradigma „medicnského modelu“ a výzkumu účinnosti, který je na něm založen, je problematické a metodologicky neudržitelné (Wampold, 2001; Zatloukal, 2010). Navíc se při přiřazení jedinečné situace klienta k nějaké obecné kategorii (diagnóze) poradce dostává do jistého střetu s takovými principy své profese jako je individuální přístup, vnímání klienta v jeho celistvosti nebo stavění na silných stránkách klientů (Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000; McLeod, 2003). Poradci zaměření na řešení se proto snaží s nějakou „intervencí“ v této fázi ještě vyčkat. Místo toho, aby „sjeli na druhém výjezdu“, mohou si do svých poznámek poznačit klíčové informace od klienta i

své „silné myšlenky“ a hypotézy, aby se k nim mohli později vrátit. Poté lze pokračovat další fází.

Fáze 3: Prání klienta

V této fázi se poradce zaměřuje na „preferovanou budoucnost“ klienta (De Jong, Berg, 2018), tedy na popis toho, jakou změnu klient chce. Při zkoumání preferované budoucnosti se poradce může zaměřit na vizi referované budoucnosti („sen“), cíl(e), dovednost(i), drobné známky zlepšení, „společný projekt“ („zakázku“) apod. (Zatloukal, Vitek, 2016). Přitom se osvědčuje věnovat se pečlivému zkoumání detailů (Rattner, George, Iveson, 2012; Shennan, 2014). Osobně často u začínajících poradců zaměřených na řešení doporučuji věnovat zkoumání preferované budoucnosti přinejmenším stejné množství času jako zkoumání tématu či problému klienta. U pokročilejších poradců pracujících tímto přístupem navrhuji touto činností strávit přinejmenším trojnásobek doby strávené zkoumáním problému. Je užitečné vzít v potaz dva faktory:

- Různé metody práce s preferovanou budoucností mají různé výhody a omezení a záleží rovněž na způsobu, jakým je poradce v konzultaci využije. Při práci s vizí preferované budoucnosti („sen“) se například může při volném zadání otázek stát, že některá přání klientů nejsou z pohledu pracovníka reálná, což u této metody nemusí být samo o sobě na závadu (jsou zde možnosti, jak s tím dále smysluplně pracovat). Naopak třeba při práci s cílem nebo „zakázkou“ je takové „volné“ pojetí nepřipustné a tento bod se musí vyjasnit tak, aby poradce i klient mohli plně důvěřovat, že je to reálné.
- Poradce není povinen spolupracovat s klientem na všem, co si klient přeje - samotné otázky na preferovanou budoucnost poradce automaticky ke spolupráci na všech přáních klienta nezavazují. Poradce zaměřený na ře-

šení většinou přání klienta srovná se svými kompetencemi (co umí a může v rámci své kvalifikace a v rámci organizace, kde působí, dělat) a se svými etickými normami (co je pro něj z etického hlediska přijatelné a co nikoli) a dohodne se s klientem na spolupráci na oblastech, které tyto parametry splňují.

Sjezd č. 3:

Pokud se poradce dostal v rozhovoru s klientem až do této fáze, ocitl se již jednou nohou ve velmi individuálním přístupu ke klientovi, protože byl seznámen s tím, co klienta trápí i s jeho přáními ohledně změny a spolupráce s poradcem. Pokud však v této fázi poradce již sáhne k osvědčeným „intervencím“, zůstává ještě stále na půli cesty, protože může využít jen zobecněné postupy řešení či dosahování určitých cílů (např. z výzkumů, z vlastní zkušenosti, zkušeností jiných klientů apod.). Tím se však stále ještě zříká některých prvků individuálního přístupu ke klientovi (řešení situace je ještě vzato spíše z „globálního“ než „lokálního vědění“ – Anderson, 2009) a pomíjí princip zaměření na silné stránky klienta (Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000). Poradci zaměřený na řešení se proto snaží s nějakou „intervencí“ stále ještě vyčkat. Místo toho, aby „sjeli na třetím výjezdu“, mohou si do svých poznámek poznačit klíčové informace od klienta i své „silné myšlenky“ a hypotézy, aby se k nim mohli později vrátit. Nikdo poradce nenutí zavrhnout jeho znalosti a zkušenosti, ale není rovněž nucen je použít hned. Může si dovolit ještě vyčkat a pokračovat další fází.

Fáze 4: Zdroje klienta

V této fázi se lze zaměřit na již dříve avizované silné stránky klientů (Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000). Nejde však o nějaké obecné výčty kompetencí, ale o pečlivé zmapování „výjimek“ (De Jong, Berg, 2008; Zatloukal, Vitek, 2016), tedy situací, kdy problém nenastal nebo byl méně závažný („výjimky z problému“)

nebo kdy klient dosáhl alespoň „střípků“ toho, co si přeje („předzvěsti preferované budoucnosti“). V těchto situacích lze hledat zdroje – jakékoli schopnosti, dovednosti, znalosti, sociální oporu apod., které klientovi v dané situaci pomohly. Tyto prvky mohou být velmi užitečné pro další postup, protože naznačují směr, kterým se vydat – co posílit, aplikovat, změnit, propojit apod. (O’Hanlon, Weiner-Davis, 2003). Rovněž četné výzkumy ukazují, že zdroje klienta – ve výzkumné literatuře se nejčastěji mluví o „mimoterapeutické změně“ nebo „proměnných klienta“ – hrají zdaleka nejdůležitější roli v úspěchu terapie, mnohonásobně větší než samotné terapeutické techniky a postupy (Duncan et al., 2010; Wampold, 2001).

Sjezd č. 4:

Pokud poradce dospěl s klientem až na „čtvrtý sjezd“ podařil se mu poměrně úctyhodný výkon, protože společně s klientem zjistil nejen jeho téma, ale i jeho přání a jeho zdroje, na kterých lze stavět. Zároveň ve svých poznámkách zachytil všechny své důležité nápady, hypotézy a doporučení. V této fázi již může poradce poskytnout radu v souladu s principem individuálního přístupu v poradenství, protože poradce má představu o jedinečných přáních klienta i o jeho jedinečných zdrojích a není v žádném ohledu odkázán jen na obecné teorie (i když je zároveň může rovněž využít, není nucen se jich vzdát). Jeho poradenství je pro každého klienta jedinečné, individualizované. Na druhou stranu je třeba říci, že i když rada je v této fázi již plně profesionální a individualizovaná, ještě pořád poradce zachovává hierarchický vztah poradce = expert a klient = nekompetentní. Pokud by poradce chtěl ještě více „zmocnit“ klienta a posílit jeho „participaci“, může s radou či jinou intervencí ještě chvíli vyčkat. Stále totiž platí, že poradce není nucen radu ani intervenci dávat ani v této fázi. Pokud se u pomyslného „čtvrtého sjezdu“

objeví nějaká silná myšlenka, kterou pracovník cítí, že ji „potřebuje“ klientovi říci, může si ji stále ještě poznačit na papír do pravého sloupce, a tím ji odložit pro pozdější využití, a pokračovat následující fází.

Fáze 5: Návrhy klienta na řešení

V této fázi může být užitečné zepat se klienta, zda na základě toho všeho, o čem si s poradcem povídali, má nějaké nápady, jak postupovat dál. Může to být překvapivé, ale velmi často se nějaké nápady u klienta v této fázi (nebo i dříve) objeví. Tyto nápady klienta mohou být velmi užitečné, protože: 1. to, co klienta napadá, bývá často lépe přizpůsobeno podmínkám a zdrojům klienta než to, co napadlo pracovníka; 2. to, co klienta napadlo, bude mít většinou klient větší chuť zkusit než to, co napadlo pracovníka. Důležitým aspektem této fáze je pro poradce zaměřené na řešení stále udržet postoj „nevědění“ či „zvědavosti“ (De Jong, Berg, 2008) a ptát se na nápady klientů s otevřenou myslí. Naopak, snahy přivést cílenými otázkami a komentáři klienta k tomu, aby „objevil“ nápad, který měl už v hlavě poradce, zbytečně ochuzují proces poradenství o jeho potenciál a tvořivost. Klientovy nápady lze dle rozvíjet a stavět na nich, není třeba je jen pasivně přijmout.

Sjezd č. 5:

„Sjezd na pátém výjezdu“ probíhá poměrně přirozeně – často se ukáže, že nápady klienta jsou natolik zajímavé a slibné, že není třeba nic dalšího. Jindy jsou společně s poradcem dotvářeny a vylepšovány nebo poradce po dohodě s klientem nabídne nějaké své další nápady a postřehy (ze všech předchozích fází jich může mít nasbíráno velké množství), a opět je mohou společně s klientem rozvíjet. V této fázi poradce společně s klientem prozkoumal nejen jeho téma, přání a zdroje, ale i klientovy vlastní nápady na další postup. Tím je poradenství v maximální míře individualizované (přizpůsobené jedinečné situaci

klienta) a zmocňující, protože klient aktivně participuje na všech fázích poradenského procesu. V této fázi poradce dosahuje určitého ideálu své profese, tedy „pomoci klientům, aby si pomohli sami“ (Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000, s. 76), což se projevuje prací společně s klientem a ne pro klienta či zapojením klienta do vymýšlení „plánu intervence“ (Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000).

Záver

V předloženém textu jsem se pokusil od obecných definic „zmocnění“ a „participace“ přejít ke konkrétním a praktickým postupům, jak tyto parametry společně s klienty posilovat. Stojí za povšimnutí, že během celého rozhovoru, jehož strukturu jsme popsal pomocí různých pomyslných „sjezdů“, se samotnému tématu „moci“ a „zmocnění“ nevěnuje žádná pozornost. Často diskutovaného „zmocňování“, „posilnění“ či „osvobození“ klientů (Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000; Keeney, Keeney, 2012; McLeod, 2003) lze podle mého soudu totiž dosáhnout elegantněji nepřímou. Místo snah o analýzy „moci“/ „bezmoci“ a boje za (nebo o) „moc“ se lze při poradenské práci s klienty pečlivě zaměřit na to, aby jejich pohled a „hlas“ byl slyšen (Hoffman, 1993), aby se spolupráce zaměřovala směrem, který si klienti přejí, aby se pečlivě zkoumaly zdroje klientů - včetně jejich dovedností, schopností, podporovatelů a širší komunity - a aby se s velkou vážností braly i nápady klientů na řešení jejich situace (De Jong, Berg, 2008). Tyto „zmocňující“ prvky byly zmíněny při popisu jednotlivých fází poradenského rozhovoru. Jinými slovy můžeme říci, že tímto nepřímým „zmocňujícím“ působením poradenského rozhovoru zaměřeného na řešení vzrůstá namísto „moci nad někým“ (*power-over*) spíše „moc klientů k něčemu“ (*power-to*), což je diametrálně odlišné pojetí „moci“ a

„zmocňování“ klientů (Wallerstein in. Bjelončíková et al., 2015). Takový přístup může být z mého pohledu velmi „zmocňující“, ačkoli o samotné „moci“ a „zmocňování“ klienta třeba nepadne ani slovo.

Zoznam bibliografických odkazov

- ANDERSON, H. *Konverzace, jazyk a jejich možnosti: Postmoderní přístup k terapii*. Brno: NC publishing, 2009.
- BATESON, G. *Mysl a příroda: nezbytná jednotu*. Praha: Malvern, 2006.
- BATESON, G. *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine books, 1972.
- BERG, I. K. *Posílení rodiny: Základy krátké terapie zaměřené na řešení*. 2 vyd. Praha: Portál, 2013.
- BJELONČÍKOVÁ, M. et al. *Participativní přístupy v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2015.
- DESSLER, K. G. *Do we need the power metaphor to construct our interpersonal reality?* Contemporary Family Therapy 10, 1988, s. 114 – 127.
- DE JONG, P., BERG, I. K. *Co-constructing cooperation with mandated clients*. Social work 46, 2001, s. 361 – 374.
- DE JONG, P., BERG, I. K. *Interviewing for solutions*. 3rd ed. Pacific Groove: Brooks/ Cole publ., 2008.
- DE JONG, P., MILLER, S. D. *How to interview for client strengths*. Social work 40, 1995, s. 729 – 736.
- DE SHAZER, S. *A requiem for power*. Contemporary family therapy 10, 1988, s. 69 – 76.
- DE SHAZER, S. *Kľúče k riešeniu v krátkej terapii*. Trenčín: Galanta, 1993.
- DE SHAZER, S. *Resistance Revisited*. Contemporary Family Therapy 11, 1989, s. 227 – 233.
- DE SHAZER, S. *The Death of Resistance*. Family process 23, 1984, s. 11 – 21.
- DE SHAZER, S. *Words were originally magic*. New York: Norton & co., 1994.
- DE SHAZER, S., DOLAN, Y., KORMAN, H., TREPPER, T., MCCOLLUM, E., BERG, I. K. *Zázračná otázka: Krátká terapie zaměřená na řešení*. Praha: Portál, 2011.
- DELL, P. F. *In defense of „lineal causality“*. Family process 25, 1986, s. 513 – 521.
- DELL, P. F. *Violence and the Systemic View: The Problem of Power*. Family Process 28, 1989, s. 1 – 14.
- DUNCAN, B. L., MILLER, S. D., SPARKS, J. A. *The Heroic Client: A Revolutionary Way to Improve Effectiveness through Client-Directed, Outcome-Informed Therapy*. 2nd ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2004.
- DUNCAN, B. L., MILLER, S. D., WAMPOLD, B. E., HUBBLE, M. A. (eds.) *The Heart and Soul of Change: Delive-*

- ring *What Works in Therapy*. 2nd ed. Washington, DC: American Psychological Association, 2010.
- FOUCAULT, M. *Slova a věci*. Brno: Computer press, 2007.
- GERGEN, K. J. *An invitation to social construction*. London: Sage publ., 1999.
- GERGEN, K. J. *Relational being: Beyond self and community*. Oxford: Oxford University press, 2009.
- GRANT, A. M. *Making positive change: A randomized study comparing solution-focused vs. problem-focused coaching questions*. *Journal of Systemic Therapies* 31, 2012, s. 21 – 35.
- GREENE, G. J., YEE LEE, M. *Solution-Oriented Social Work Practice: An Integrative Approach to Working With Client Strengths*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- GUGGENBUHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2007.
- HALEY, J. *The power tactics of Jesus Christ and other essays*. Rockville: The Triangle press, 1986.
- HOFFMAN, L. *Exchanging voices: A Collaborative Approach to Family Therapy*. London: Karnac Books, 1993.
- JANIČKOVÁ, E. *Způsoby práce s dysfunkční rodinou v oblasti rozvodové/ rozchodové problematiky s ohledem na nejlepší zájem dítěte*. In: NOSÁL, I., ČECHOVÁ, I. (eds.) *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami*. Brno: Česko – britská o.p.s., 2014, s. 57 – 67.
- KEENEY, B. *Aesthetics of change*. New York: The Guilford press, 1983.
- KEENEY, H., KEENEY, B. *Circular Therapeutics: Giving Therapy a Healing heart*. Phoenix: Zeig, Tucker and Theisen, 2012.
- LINCOLN, Y. S., GUBA, E. G. *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills: Sage publ., 1985.
- LUDEWIG, K. *Systemická terapie*. Praha: Pallata, 1994.
- LUDEWIG, K. *Základy systemické terapie*. Praha: Grada, 2011.
- MATOUŠEK, O. et al. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2016.
- MATURANA, H. R., VARELA, F. J. *Strom poznání: Biologické základy lidského rozumu*. Praha: Portál, 2016.
- MCKERGOW, M., KORMAN, H. *Inbetween – neither inside nor outside: The radical simplicity of solution-focused brief therapy*. *Journal of Systemic Therapies* 28, 2009, s. 34 – 49.
- MCKERGOW, M., KORMAN, H. *Inbetween – neither inside nor outside: The radical simplicity of solution-focused brief therapy*. *Journal of Systemic Therapies* 28, 2009, s. 34 – 49.
- MCLEOD, J. *An introduction to counseling*. 3rd ed. Maidenhead: Open University Press, 2003.
- MUSIL, L. *Způsoby zvládání dilematu jednostrannosti a symetrie*. In: JANEBOVÁ, R., KAPPL, M., SMUTEK, M. (eds.) *Sociální práce mezi pomocí a kontrolou*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, s. 11 – 38.
- NAVRÁTIL, P. *Antiopresivní přístup*. In: MATOUŠEK, O. et al. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, s. 92 – 96.
- NAVRÁTIL, P. et al. *Reflexivní posuzování v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. 2. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001.
- NAVRÁTIL, P., JANEBOVÁ, R. et al. *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010.
- NEIPP, M. C. et al. *The effect of Solution-Focused Versus Problem-Focused Question: A Replication*. *Journal of Marital and Family Therapy* 42, 2015, s. 525 – 535.
- NOSÁL, I. *Participace dětí na vlastním osudu*. In: NOSÁL, I., ČECHOVÁ, I. (eds.) *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami*. Brno: Česko – britská o.p.s., 2014, s. 14 – 37.
- NOSÁL, I., ČECHOVÁ, I. (eds.) *Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami*. Brno: Česko – britská o.p.s., 2014.
- O'HANLON, B., WEINER-DAVIS, M. *In search of solutions: A new direction in psychotherapy*. 2nd ed. New York: W. W. Norton and comp., 2003.
- ŘIHÁČEK, T. *Medicínský model a psychoterapie*. *Psychoterapie* 11, 2017, s. 190 – 203.
- ŘIHÁČEK, T. *Poradenství versus psychoterapie?* *Psychoterapie* 8, 2014, s. 13 – 22.
- SHEAFOR, B. W., HOREJSI, CH. R., HOREJSI, G. A. *Techniques and guidelines for social work practice*. 5th ed. Needham Heights: Allyn and Bacon, 2000.
- SHENNAN, G. *Solution-Focused Practice: Effective Communication to facilitate Change*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014.
- SCHÖN, D. A. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. London: Basic Books, 1983.
- SIMON, F., STIERLIN, H. *Slovník rodinné terapie*. Hradec Králové: Konfrontace, 1995.
- TROPP, E. *Three problematic concepts: Client, helper, worker*. *Social Casework* 55, 1974, s. 19 – 29.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: SLON, 1999.
- VAN DER LAAN, G. *Otázky legitimace sociální práce*. Boskovice: Albert, Ostravská Univerzita a Podané ruce, 1998.
- VON GLASERSFELD, E. *An introduction to radical constructivism*. In: WATZLAWICK, P. (ed.) *The invented reality*. New York: W. W. Norton and comp., 1984, s. 13 – 16.
- WAMPOLD, B. E. *Not a scintilla of evidence to support empirically supported treatments as more*

- effective than other treatments.* In NORCROSS, J. C., LEVANT, R., BEUTLER, L. (eds.) *Evidence-based practices in mental health: Debate and dialogue on the fundamental questions.* Washington, D. C.: American psychological association press, 2006, s. 299 – 307.
- WAMPOLD, B. E. *The Great Psychotherapy Debate: Models, Methods and Findings.* Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2001.
- WATZLAWICK, P., BAVELASOVÁ, J. B., JACKSON, D. D. *Pragmatika lidské komunikace.* Hradec Králové: Konfrontace, 2000.
- YALOM, I. D. *Chvála psychoterapie.* Praha: Portál, 2003.
- ZASTROW, CH. *The practice of social work.* 3rd ed. Chicago: The Dorsey press, 1989.
- ZATLOUKAL, L. *Práce se zakázkami v psychoterapii a poradenství – systemický přístup.* Sociální práce 2008, 3, s. 82 – 93.
- ZATLOUKAL, L. *Význam teoretického rámce při výzkumu psychoterapie z „postmoderní“ perspektivy.* E-psychologie (elektronický časopis Českomoravské psychologické společnosti) 4, 2010, s. 37 – 54 (Dostupné na: <http://e-psycholog.eu/pdf/zatloukal1.pdf>).
- ZATLOUKAL, L., TKADLČÍKOVÁ, L. „Pomoc“ a „kontrola“ v poradenské praxi sociálních pracovníků z pohledu přístupu zaměřeného na řešení. *Sociální práce* 18, 2018, s. 39 - 62.
- ZATLOUKAL, L., VÍTEK, P. *Koučování zaměřené na řešení: 50 klíčů pro společné otevírání nových možností.* Praha: Portál, 2016.

Sztuka jako narzędzie socjoterapii. Na przykładzie wybranych filmów Doroty Kędzierzawskiej

Art as a sociotherapy tool. Films made by Dorota Kędzierzawska

Iwona GRODŹ
Robert STEFANOWSKI

Mgr. Robert Stefanowski
Instytut Stosowanych Studiów Społecznych
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile
e-mail: rstefanowski@pwsz.pila.pl

Iwona Grodź
Katedra Filmu, Telewizji i Nowych Mediów
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Abstrakt

Celem artykułu jest połączenie podejścia „empowerment”, jego zastosowania w pracy socjalnej w kontekście terapii sztuką, z rozwiązywaniem problemów społecznych, a zwłaszcza przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu jednostek i grup marginalizowanych, np. dzieci, kobiet samotnie borykających się z problemem niechcianej ciąży, starców i emigrantów. Rozważania nad podejściem „empowerment” podjęto w kontekście jego użyteczności przy próbach rozwiązywania istotnych problemów społecznych za pośrednictwem terapii filmem. Wskazując na jego utylitarny charakter w poszukiwaniu rozwiązań zwłaszcza dla praktyki społecznej i edukacyjnej. Przykładowymi materiałami audiowizualnymi są filmy fabularne polskiej reżyserki Doroty Kędzierzawskiej

Słowa kluczowe: Filmoterapia. Socjoterapia. Empowerment. Twórczość filmowa Doroty Kędzierzawskiej.

Abstract

The aim of the article is to “connect” the ‘empowerment’ approach - its application in social work in the context of art therapy – with solving social problems, and especially counteracting social exclusion of marginalized individuals and groups, for example: children, single women struggling with the problem of unwanted pregnancy, old people and emigrants. Considerations on the ‘empowerment’ approach were made in the context of its usefulness in attempts to solve significant social problems through film therapy. Pointing to its utilitarian character in the search for solutions, especially for social and educational practice. Examples are feature films by Polish director Dorota Kędzierzawska.

Key words: Filmotherapy. Sociotherapy. Empowerment. Film directed by Dorota Kędzierzawska.

Wprowadzenie

Pytanie zasadnicze brzmi: „Czy analiza filmu jako narzędzia upelnomocnienia (empowerment) jest zasadna”? Jak najbardziej, jest. Trzeba jed-

nak zacząć od źródła i rozumienia tego pojęcia. W podstawowym znaczeniu *empowerment* – to „upelnomocnianie lub przydawanie władzy”. W tym kontekście ważne jest jego sens w pracy

socjalnej, a więc też socjoterapii sztuką. Tym bardziej, gdy weźmiemy pod uwagę skutki takiego uppełnomocnienia, zarówno terapeutów jaki i – z czasem – uczestników terapii (czy po prostu odbiorców tego typu przekazów), np. brania odpowiedzialności za swoje działania (zob. posiadanie realnej władzy decyzyjnej), poczucie przynależności do zespołu, poprawę relacji interpersonalnych i zaangażowania. Pracownik socjalny, socjoterapeuta – w tym przypadku – będzie więc usamodzielniony i wzmocniony (por. „przywództwo służebne” wg Kena Blancharda³). Żeby jednak takie przekazanie władzy było możliwe, pracownik uppełnomocniony powinien posiadać odpowiednie zdolności i kompetencje, mieć możliwość decydowania o sobie i innych (a więc wywierania wpływu), świadomość o wartościowości wykonywanych zadań i poczucie bezpieczeństwa, zaufania.

W naukach społecznych pojęcie uppełnomocnienia (*empowermentu*) jest ściśle związane z pojęciem „grupy dyskryminowanej”, feminizmem i „pedagogiką emancypacyjną”. Jak czytamy: „*Empowerment* (uppełnomocnienie) jest zarówno procesem jak i stanem/rezultatem. Oznacza zmianę na poziomie indywidualnym i strukturalnym. W rozumieniu socjologicznym *empowerment* odnosi się przede wszystkim do członków/kiń grup dyskryminowanych, mniejszościowych i marginalizowanych, które są/zostały wykluczone z procesów podejmowania decyzji, możliwości wpływu, posiadania szeroko rozumianej władzy (na poziomie osobistym, rodziny, społeczności, państwa i in.). Celem działań uppełnomocniających jest osiągnięcie stanu, w którym ludzie u/odzyskują indywidualną i kolektywną (zbiorową)

kontrolę nad własnym życiem, miejscem, postulatami, interesami, przestrzenią, prawami, językiem jakim opisywana jest rzeczywistość, w tym także oni/one itp.”

W tym sensie medium filmu to środek, instrument służący i pozwalający na *empowerment*. Joanna Ostrowska pisała na przykład, że „Termin ten na własne potrzeby tłumaczy jako „(...) udzielania prawa do występowania w czymś imieniu”. Film, teatr, sztuka w ogóle są właśnie bardzo skutecznym narzędziem tego „uppełnomocnienia”⁴. Współcześnie bezpośrednio kontaktów między ludźmi przenoszona jest do przestrzeni wirtualnej. Sztuka, też film, daje szansę ponownie powrócić i „(...) zaprezentować, doświadczyć realności politycznej sfery ludzkiego życia”⁵. Ważny jest w niej bowiem kontakt bezpośredni.

Do najczęściej przywoływanych, i najbardziej znanych, twórców polskiego kina zaangażowanego, które można wykorzystać jako pomoc w socjoterapii należy Dorota Kędzierzawska (ur. 1957. 06. 01 w Łodzi)⁶. Najważniejsze filmy fabularne tej reżyserki to chronologicznie: *Diabły, diabły...* (1991), *Wrony* (1994), *Nic* (1998), *Jestem* (2005), *Pora umierać* (2007), *Jutro będzie lepiej* (2010), *Żużel* (film w produkcji z 2017/2018)⁷.

W twórczości Kędzierzawskiej dostrzegano przede wszystkim zainteresowanie trudnymi problemami natury społecznej: wykluczeniem (mniejszość

³ Zob. Ken Blanchard, *Przywództwo wyższego stopnia*, PWN, Warszawa 2007.

⁴ Joanna Ostrowska, *Teatr jako medium uppełnomocnione (empowerment) – performance w przestrzeni publicznej*, [w:] *Teatr wśród mediów*, red. A. Duda, M. Wiśniewska, B. Oleszko, Toruń 2015, s. 125-131.

⁵ Ibidem, s. 126.

⁶ Zob. stronę na temat Doroty Kędzierzawskiej - <http://filmpolski.pl/fp/index.php?osoba=1114407> [dostęp: 2018-05-05]

⁷ W 2018 można było w Warszawie obejrzeć retrospekcję filmów Doroty Kędzierzawskiej pod znamienym tytułem: *Z perspektywy kobiet: Dorota Kędzierzawska* (<http://www.iluzjon.fn.org.pl/cykle/info/860/z-perspektywy-kobiet-dorota-kedzierzawska.html>) [dostęp: 2018-05-05].

cygańska), samotnością niechcianych lub pozbawionych odpowiedniej opieki dzieci, aborcją, starością i przymusową emigracją, a także chwilami ulotnymi, które – choć mijają niezauważone – mogą mieć brzemienne w skutkach znaczenie⁸. To właśnie ich wskazaniami i analizie warto poświęcić kilka uwag.

Reflektując o problematyce starnutia obywatelstwa, jego dopadów na ekonomiku a społeczeństwu sytuacji obywatelstwa je możliwe identyfikować niekiedy aktorów, którzy aktywnie wstępują do danego procesu. Przedewszystkiem są jedną z o problem polityczny, ekonomiczny a społeczny a zawsze są jedną z wymienu poglądów między aktualną polityczną władzą mocą, którą jest też inicjatorem większości zmian a następną reakcją odbiorczą sfery. Tym trzecim aktorem całego problemu są samotni obywatele, tedy ci, którzy są budzą w największym rozmiarze przypadkowe zmiany w relacjach. Tę trojść społecznych aktorów widzi podstawę, sens i rozmiar problematyki zmiany wieku odchodu do emerytury inaczej. Kiedy władza moc w każdej demokratycznej krajnie przesadza legitymizacją sposobem swoje priorytety, niech już mogą być akomodo ideologicznie podważone, w kontraście do tego stoi zwłaszcza a naturalna opozycja w podobie odbiorczą społeczność jako siłę, którą często jako pierwszą reaguje na przyjmowane rozwiązania a to w jakiegokolwiek obszarze. Aż następne są do refleksji, przyjmowaniu albo odmietaniu planowanych politycznych rozwiązań dostają większość obywateli. Niekiedy są awizowane zmiany re-

levantne, opodstatnione a niekiedy mogą być len ideologicznie, czy populistycznym krokiem, śledzącym krótkodobre cele by mało być precyzyjnie identyfikowane a wyznaczone z punktu widzenia ich możliwych skutków.

1 Debiut i prolog do oryginalnej twórczości

Związek Doroty Kędzierawskiej z filmem jest niezwykle interesujący, przede wszystkim z tego względu, że reżyserka na wiele lat przed realizacją własnych filmów wystąpiła jako aktorka, w takich produkcjach, jak: *Ucieczka – wycieczka czy Rozalka Olaboga*. Pierwszy film zrealizowany został w 1972 roku przez Jadwigę Kędzierawską, matkę reżyserki⁹. Autorka wystąpiła w nim, gdy miała 15 lat i to pod swoim imieniem, jako Dorota – siostra Grzesia i Pawła. Była to adaptacja powieści Stanisławy Fleszarowej-Muskat.

Debiutem Kędzierawskiej był średniometrażowy film telewizyjny z 1988 roku *Koniec świata*. Tak naprawdę jednak reżyserka dała się poznać realizując *Diabły, diabły...* w 1989 roku. Przez te wszystkie lata równolegle reżyserowała filmy krótkie, wśród których za najciekawszy trzeba uznać *Jajko*¹⁰. Już w chwili powstania

⁸ Zob. Tadeusz Lubelski, *Kino wolność: artyści [w:] tegoż, Historia kina polskiego. Twórcy, filmy, konteksty*, Katowice 2009, s. 560. Kędzierawska wskazana zostaje obok Andrzeja Barańskiego, Lecha Majewskiego, Mariusza Trelińskiego, Piotra Dumały. Lubelski podkreśla, że chodziło jej zawsze o utrwalanie przelotnych chwil. Reżyserka uruchamiała kamerę – jak czytamy – wtedy, gdy inni ją wyłączali (zob. współpraca z Arthurem Reinhartem). Fascynował ją autentyzm (inspiracje reportaże z gazet, *faits divers*) a nie adaptacja.

⁹ Kilka wyjaśnień koniecznych jest z powodu pojawienia się nazwiska Jadwigi Kędzierawskiej. To matka reżyserki, urodzona w 1929 roku, autorka filmów dla dzieci i młodzieży, np. *Aza nad morzem* (1963), serialu *Tomek i pies* (1964, 1965, 1966), czwartego odcinka *Biwak* serialu *Z przygodą na Ty* (1966), dziesiątego odcinka serialu *Dzieci z naszej szkoły* (1968-1969), *Kiedy byliśmy mali* (1973), *Chciałbym się zgubić* (1979) i *Rozalka Olaboga* z 1984 roku. W tym ostatnim filmie Jadwigi Kędzierawskiej brała udział też Dorota Kędzierawska już jako 27-latką, asystentką reżyserki. To było pierwsze spotkanie z matką w filmie, ale po drugiej stronie kamery.

Pełna filmografia Jadwigi Kędzierawskiej znajduje się na stronie: <http://www.filmipolski.pl/fp/index.php/116272> [dostęp: 2018-05-05].

¹⁰ *Jajko* – etiud studenckich Doroty Kędzierawskiej, zrealizowana w 1982 roku. Na temat twórczości Doroty Kędzierawskiej pisała Ewa Mazierska, *Dorota Kędzierawska – diabły, wrony, kobiety: kobiece kontrkino*, [w:] *Autorzy kina polskiego*, red. Grażyna Stachówna i Joanna Wojnicka, Kraków, 2004, s. 215-230. Inna badaczka – Beata Cyganek – analizował motyw dzieciństwa w jej twórczości w tekście:

etiuda ta wzbudziła duże zainteresowanie. Kędzierzawska zaskoczyła nie tylko swoich nauczycieli, ale także miłośników kina: szczerością, zaangażowaniem i odwagą. To preludium do narodzin nietuzinkowej twórczości i początek ciekawej indywidualności współczesnego polskiego kina. Tym samym Dorota Kędzierzawska staje się dla badacza możliwości filmoterapii niewątpliwym wyzwaniem.

Inne krótkie metraże Kędzierzawskiej to: *Agnieszka* (1981), *Początek* (1983), *Sekret* (współpraca z Piotrem Mikuckim w 1983), *Gucia* (1985), *Par Avion* (współpraca z Piotrem Mikuckim z 1985). W 1980 roku wystąpiła też w etiudzie Tomasza Wiszniewskiego *Palacz zwłok*. W tym samym czasie współpracowała z matką przy filmach krótkometrażowych: *Kolor* (1982), *De dykacja* (1987), *Józek* (1987). W 1997 roku Tadeusz Junak zrealizował cykl filmów dokumentalnych poświęconych polskim reżyserom, np. Grzegorzowi Królikowskiemu, Wojciechowi Hasowi, Markowi Koterskiemu, Henrykowi Klubie, Sławomirowi Kryńskiemu, Mariuszowi Grzegorkowi, a także samej reżyserce: Dorocie Kędzierzawskiej. Telewizyjne spotkanie z wybranym reżyserem pozawala pod innym kątem spojrzeć na jego twórczość, albo zachęcić do ponownego przyjrzenia się jego dokonaniom. Tak istotnie staje się w przypadku Kędzierzawskiej. Szczególnie, gdy weźmiemy pod uwagę projekty pełnometrażowe reżyserki: *Koniec świata* (1988), *Diabły, diabły...* (1989), *Wrony* (1994) *Nic* (1998), *Jestem* (2005) *Pora umierać* (2007) i ostatni obraz *Jutro będzie lepiej* z 2009 roku.

Pierwszy średnometrażowy film telewizyjny opowiada o parze starych ludzi, którzy przeżywają trudne chwile

w małżeństwie. Do tematu kryzysu małżeńskiego reżyserka powróci w filmie *Nic*, a starości *Pora umierać*. Kolejny film, *Diabły, diabły...* jest opowieścią o dziewczynce, zafascynowanej chłopcem z cygańskiego taboru. *Wrony* natomiast są historią innego dziecka, tytułowej „Wrony” (pseudonim głównej postaci), które w samotnym oczekiwaniu na matkę, decyduje się porwać małą dziewczynkę. *Nic* to ważny głos reżyserki na temat aborcji i sytuacji kobiet w ciężkiej sytuacji materialnej. Alternatywnym filmem, niejako odpowiedzią na *Nic*, jest film *Jestem*. Bohaterem tego obrazu Kędzierzawskiej jest niekochany i niechciany przez nikogo chłopak, który szuka schronienia na rzecznej barce. Kędzierzawska dopisuje niejako inną wersję wydarzeń do projektu z 1998 roku. Co by było, gdyby Helena urodziła niechcianego syna. W 2007 roku reżyserka wraca do starego tematu: starości, z początku swojej twórczości, w filmie *Pora umierać*. Najnowsza historia jest opowieścią o trójce bezdomnych emigrantów z Rosji, którzy próbują ułożyć sobie w Polsce nowe życie. Z tego pośpiesznego, a więc niezwykle lakonicznego sprawozdania, wynika, że Kędzierzawską interesuje jeden temat: dziecko w filmie. Można go rozumieć na wiele sposobów, a więc chodzi o:

- a) filmy dla dzieci, w których reżyserka wystąpiła lub które współreżyserowała z matką, np. *Ucieczka – wycieczka*, *Rozalka Olaboga* (początki twórczości);
- b) filmy z dziećmi w rolach głównych, np. *Jajko*, *Diabły, diabły...*, *Wrony*, *Nic*, *Jestem*, *Jutro będzie lepiej* itp.;
- c) filmy o problemach świata dziecka, przede wszystkim *Jajko*, *Diabły, diabły...*, *Wrony*, *Jestem*, *Jutro będzie lepiej*.

Dzieciństwo. Ciężar samotności, [w:] *Odwieczne od nowa. Wielkie tematy w kinie przelomu wieków*, red. Tadeusz Lubelski, Kraków, 2004, s. 30-33.

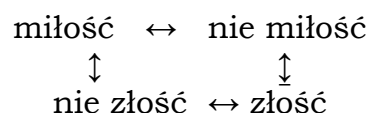
Świat dorosłych jest zwykle w tle, niejako na marginesie fabularnych wydarzeń, a jednocześnie uzupełnia i wyjaśnia wiele niejasności, które wiązać należy ze sposobem myślenia dzieci. Dorośli są równoprawnymi lub pierwszoplanowymi bohaterami zasadniczo tylko w nielicznych filmach tej reżyserki. Są to albo ludzie dojrzały, którzy występują w roli rodziców lub opiekunów, np. *Wrony*, *Nic*, *Jestem* itp., albo chodzi o starzejącą się kobietę, która decyduje przepisać swój dom sierotom, np. *Pora umierać*. Jak widać, nawet starość i śmierć, jako wiodące motywy filmów tej autorki, funkcjonują w wyraźnym związku z zasadniczym tematem: „dziecko i jego problemy na ekranie”.

Gdy myślimy o możliwym wpływie twórczości Kędzierawskiej na potencjalnych odbiorców. Niemal we wszystkich bohaterem jest dziecko albo dzieci. Jest to o tyle ciekawe, bo bardzo rzadko się zdarza. Nawet ten ostatni przykład zadziwia. Co prawda pojawia się w nim postać małego chłopca, braciszka Baltazara, ale należy on do innego świata, do świata zmarłych, jest odległym wspomnieniem czasu dzieciństwa głównego bohatera.

2 Czy na pewno o miłości...?

Temat dziecka w filmach Kędzierawskiej implikuje jedno z ważniejszych słów z nim związanych, chodzi o „miłość” do niego. Ważne jest więc przyjrzenie się najważniejszym projektom tej reżyserki właśnie z tego punktu widzenia: miłości macierzyńskiej i/lub jej braku w tych filmach. Będzie chodziło szczególnie o filmy: *Wrony* (1994), *Nic* (1997), *Jestem* (2005). Ciekawą pomoc interpretacyjną może okazać się kwadrat semiotyczny Greimasa, dzięki któremu

można ułożyć, pomocne w interpretacji, pary pojęć¹¹: miłość – nie miłość, a następnie: obojętność – nie obojętność, macierzyństwo – nie macierzyństwo itp.

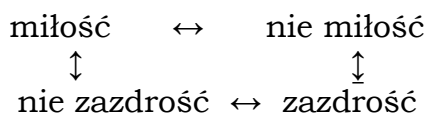
Kadr z filmu *Nic* [źródło: domena publiczna]

Przywołanie konkretnego schematu interpretacyjnego, pozwala podać pary pojęć – zauważyła Wysłouch – trzem operacją logiczną, takim jak: przeciwieństwo (miłość – nie miłość oraz nie obojętność – obojętność), sprzeczność (miłość – obojętność oraz nie miłość – nie obojętność) i implikacja (miłość – nie obojętność oraz nie miłość – obojętność), a dzięki temu wygenerować sensy ogólne i zadać pytanie: na ile są one prawdziwe w kontekście twórczości Kędzierawskiej? Trzeba przy tym pamiętać, że chodzi o sposób myślenia o charakterze historycznym (z lat 60.), strukturalistycznym. Warto do niego jednak powrócić po to, żeby zaproponować stanowisko polemiczne, zachęcające do dyskusji. Przy okazji uzupełnić go, skorygować czy zdystansować do niego, powołując się na analizę sposobu opowiadania w wymienionych filmach o miłości: mi-

¹¹ Seweryna Wysłouch, *Magiczny kwadrat Greimasa*, [w:] *Semiotyczne ośnienia. Szkice o teorii A. J. Greimasa*, pod red. Anny Grzegorzczak, Poznań 1997, s. 85-93.

łość macierzyńska i miłość kobiety do męża w filmie *Nic*; nie miłość w filmie *Wrony* i obojętność w filmie *Jestem*. W pierwszym przypadku chodzić będzie o bezwarunkową miłość kobiety do mężczyzny i trójki dzieci. Odpowiedzią na to uczucie jest niestety złość lub obojętność męża Antoniego, którego nie interesuje ani żona, ani potomstwo. Kobieta musi więc radzić sobie ze wszystkim sama, co skłania ją nawet do ukrywania niechcianej ciąży, a ostatecznie zbrodni.

W filmie *Wrony* sprawa jest nieco bardziej skomplikowana, bo mowa o braku miłości nie pociąga za sobą prostej konstatacji, że chodzi o obojętność, bo jest wręcz przeciwnie. Brak miłości rodzicielskiej, której doświadcza główna bohaterka, rodzi w niej złość i zazdrość. Ponieważ jednak chodzi o dziesięcioletnią dziewczynkę, doznawane uczucia nie osiągnęły jeszcze możliwych rozmiarów. Niemniej tłumaczą wiele zachowań dziecka, np. pragnienie stania się matką dla innej, kochanej przez rodziców, dziewczynki. Jak widać w przypadku tego filmu przedstawiony schemat interpretacji okazuje się nieważny albo wręcz nieprzydatny, bo brak miłości odsyła od uczuć zdecydowanie bardziej niejednoznacznych i intensywniejszych, razem, np.:

Kadr z filmu *Wrony*[źródło: domena publiczna]

O braku miłości świadczy pytanie bohaterki tego filmu do psa: „Kochasz mnie? Kochasz, mnie, kochasz?”, albo słowa skierowane do matki: „Mamo, mamo to ja”. Film kończy niezwykle scena, w której dziewczynka sfilmowana zostaje w taki sposób (jazda w górę po linii pionowej i efekt anamorfozy), że widz ma wrażenie, że przeistacza się w ptaka. Powtarza przy tym słowa do matki: „Przytul mnie. Przytul mnie. Przytul mnie”. Potem wchodzą napisy przeplecione skokami dziewczynki. Radość z niczego możliwa jest tylko w dzieciństwie.

Trzeci film opowiada z kolei historię jedenastoletniego chłopca o pseudonimie *Kundel*, który zostaje oddany przez matkę do domu dziecka. Kobieta chce sobie ponownie ułożyć życie. Dziecko staje się dla niej przeszkodą. Odpowiedzią na miłość syna jest obojętność kobiety. Wyjaśnia to wiele zachowań bohatera filmu, np. nieufność, ucieczkę od ludzi, samotność na barce. Ponieważ jednak chodzi o bardzo młodą osobę Kędzierzawska daje w filmie nadzieję na zmianę w chłopcu. Chodzi o postać dziewczynki, córki sąsiadów, którą ukradkiem podgląda.

miłość ↔ nie miłość
 ↓
 nie obojętność ↔ obojętność

Kadry z filmu *Jestem* [źródło: domena publiczna]

3 Czy na pewno o młodość...?

Tematyka związana ze światem dziecka sugeruje z kolei, że Kędzierzawska interesuje przede wszystkim wczesna młodość: dzieciństwo i czas tuż przed okresem dojrzewania. Powstaje jednak pytanie: „Czy nie jest trochę tak, że uczucia i zdarzenia, których doświadczają bohaterowie omawianych filmów, nie przysługują tak naprawdę światu dorosłych?” Tu rodzi się wątpliwość, czy mamy do czynienia z dzieckiem w świecie dostępnym tylko dorosłym? Czy raczej z małą-starą lub małym-starym egzystującymi w nieco zdziecinniałym świecie? Tak postawione pytania pozawalają przyjrzeć się następującym tematom w twórczości autorki *Jajka*: młodość – starość.

młodość ↔ nie młodość
 ↓
 nie starość ↔ starość

A więc odpowiednio: młodość w filmach *Diabły, diabły...* czy *Jutro będzie lepiej*; nie młodość w filmie: *Wrony, Jestem*; nie starość w filmach *Nic*, starość w filmie *Pora umierać*.

Motyw dziecka, dzieciństwa jest podstawą do analizy twórczości Kędzierzawskiej. Jest też jednym z wiecznie powracających motywów w filmach, analizy tego zagadnienia podjęła się m.in. Beata Cyganek¹². Dzieciństwo – według tej autorki – może być czasem zabawy samotności małego człowieka (*Wrony* Doroty Kędzierzawskiej), czasem poznania tajemnicy śmierci, dojrzewania do niej (por. *Męska sprawa* Sławomira Fabickiego, *Weiser* Wojciecha Marczewskiego) itp. W kontekście twórczości Kędzierzawskiej ważne jest jednak wskazanie, że zabawa w istocie jest tylko sposobem radzenia sobie z brakiem miłości i/lub samotnością. Natomiast bohaterowie tych filmów, mimo że chodzi o bardzo małe dzieci, niejednokrotnie podejmują decyzje typowe dla dorosłych. W *Diablach, diablach...* chodzi o odejście głównej bohaterki od matki pod wpływem młodzieńczej miłości do Cygana. We *Wronach* o porwanie przez dziecko innego dziecka, po to tylko, żeby odtworzyć upragniony schemat relacji: matka – córka. W filmie *Jestem* natomiast o samotne życie na barce nieletniego chłopca. Każdorazowo mamy do czynienia z dzieckiem, dziewczynką lub chłopcem, którzy podejmują życiowe, dorosłe decyzje, mimo swojego wieku. Są przy tym bardzo samotni. Korelatem owego stanu są częste zdjęcia, operatora Kędzierzawskiej, Artura

¹² Beata Cyganek, op. cit., s. 28-49. Inne tematy przewodnie to: dzieciństwo, młodość, miłość, tożsamość, ciało, rodzina, pustki duchowej, starości i śmierci.

Reinharda, w których bohaterowie wymienionych filmów pokazywani się zazwyczaj w planie ogólnym, w pustej przestrzeni, np. w domu, w mieście, na plaży.

Dorośli w twórczości Kędzierawskiej, niejako na przekór logice, okazują się osobami najbardziej niedojrzałymi. Widoczne jest to w filmie *Nic* i *Jestem*. Małżeństwo z pierwszego filmu zupełnie nie radzi sobie przecież z własną sytuacją rodzinną i materialną. Mąż udaje, że nie wie nic o ciąży żony i jej porodzie w łazience. Kobieta nie wiedząc, jak się zachować zabija dziecko, a potem ucieka narażając pozostałe dzieci na poniewierkę i ból. W filmie *Jestem* matka porzuconego chłopca zajęta jest przede wszystkim swoimi kochankami, zabawami i alkoholem. Scena z jej udziałem jest jedną z najbardziej wstrząsających. Dorośli w świecie filmowym autorki *Wron* w najlepszym wypadku są nieobecni.

W przedostatnim filmie w dorobku tej reżyserki, *Pora umierać*, powołana zostaje do życia postać starej kobiety. Jest po bohaterka niewątpliwie niezwykła, ale obdarzona wieloma dziecinnymi cechami, czy pokazana w wielu sytuacjach, w których okazuje się postacią zdziecinniałą. Przykładem niech będzie rozmowa z otyłą wnuczką, której staruszka w złośliwy sposób uświadamia, że nikt nie będzie chciał tak grubej dziewczynki. Kolejny przykład to pomysł kobiety na przygotowanie swojej własnej śmierci: zapalenie gromnicy, ubranie się w najlepszą sukienkę i wiele innych. O zdziecinieniu świadczy też cały szereg rozmów z psem czy zabawa na huśtawce. Przełomem okazuje się dla niej decyzja o przepisaniu swojego domu porzuconym dzieciom. Jest to gest znaczący, bo odsyła do dorosłego sposobu pożegnania się z przemijającym życiem. Ważny jest też z uwagi na in-

ne filmy Kędzierawskiej, np. *Jestem*. Bohater tego filmu może być zarówno nieobecną fabularnie, a więc niewidoczną na ekranie, postacią z filmu *Nic* (zamordowany noworodek), jak i dzieckiem z sierocińca, które w przyszłości zamieszka w willi starszej pani.

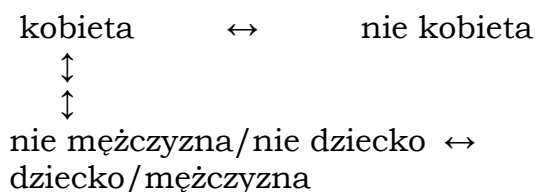
Kadry z filmu *Pora umierać* [źródło: domena publiczna]

4 Czy na pewno feminizm...?

Dorotę Kędzierawską od samego początku jej filmowej kariery „posądzano” o feminizm. Nic nie jest jednak aż tak oczywiste. Z bardzo prostego powodu. Nie wszystko daje się zamknąć w jednoznaczne sformułowania. Dokładnej analizie poddała ten wątek w twórczości omawianej reżyserki Ewa Mazierska, pisząc o polskim kinie kobiecym w kontekście „kina mniejszościowego” czy „kontrkina”¹³.

¹³ Ewa Mazierska, *Dorota Kędzierawska – diabły, wrony, kobiety: kobiece „kontrkina”*, [w:] *Autorzy kina kobiecego*, op. cit., s. 215-230.

Sama reżyserka w wywiadach mówiła: „Pracując nad filmem nigdy nie myślę o tym, że jestem kobietą”¹⁴. Zawsze też ukrywała swoje słabości. Innym razem, pytana otwarcie o feminizm, stwierdziła, że nie ma z nim nic wspólnego¹⁵. Mazierska zastanawia się skąd w Kędzierzawskiej taka niechęć do feminizmu. Od razu domyśla się, że może to wynikać z kojarzenia go z komunizmem czy identyfikowania z kinem „gorszej kategorii”, kinem emocjonalnym a nie intelektualnym. Takie spojrzenie pozawala bliżej przyrzeć się kobietom w filmach Kędzierzawskiej, a więc matkom, żonom, kochankom czy staruszkom. Taka perspektywa pozwala też na wprowadzenie nowych dychotomicznych pojęć: kobieta i nie kobieta. Nie kobieta... czyli kto? Mężczyzna? Dziecko? Staruszka (choć przecież też kobieta)?

Przyjrzyć trzeba się więc przede wszystkim głównej roli kobiecej w filmie *Nic*; dziewczynki (nie kobieta) w filmie *Diabły, diabły...* czy *Wrony*, męskiej i chłopięcej (nie mężczyzna) w filmie *Nic, Jestem*, w końcu postaci staruszki (*Pora umierać*). Większość z nich stała się już przedmiotem rozważań. Tym razem warto przyjrzyć się postaciom do tej pory nie wskazanym.

Główną bohaterką filmu *Diabły, diabły...* jest Mała – nastoletnia dziewczyna, która mieszka wraz z matką w jednym z wiejskich domów. Fascynują ją Cyganie, dlatego sama

stara się do nich upodobnić, choć wyraźnie się od nich różni: biłą sukienką czy jasnymi włosami. Jeden z mężczyzn podoba jej się szczególnie, to przez niego coraz bardziej separuje się od swojego środowiska, w końcu zostaje sama. Nie jest chciana ani przez swoich, ani przez obcych. Cyganie nie chcą jej bowiem zabrać ze sobą w podróż. Intrygująca jest też relacja między kobietami w tym filmie: matką i córką. Zdaje się, że jest to bliskość z jakąś wewnętrzną skazą, która objawia się w chwili zakochanie nastolatki. Paradoksalnie jednak, gdy dziewczynka zostaje odrzucona przez sąsiadów, to matka wyciąga do niej pomocną dłoń. Matka należy do kobiet, z czasem w filmach Kędzierzawskiej jest ich coraz więcej, które nie dbają w ogóle o siebie, a skupiają swoją uwagę na tworzeniu, podtrzymywaniu relacji z innymi. Córka zdaje się powielać schemat postępowań rodzicielki, która wielokrotnie wspomina, że to, co przydarza się jej córce już kiedyś ją spotkało. Powtarza więc los matki, a tym samym wielu zakochanych czy dojrzewających do miłości kobiet.

Ważne w tym filmie jest też podejście do stereotypu: Polak – Obcy (w tym przypadku Cygan). Kędzierzawska dość jednoznacznie podkreśla, że chodzi o ukazania go w jak najczystszej, a więc i krzywdzącej obie strony, postaci. Świadczą o tym już barwy ubrań głównych bohaterów: biel i czerń, oraz wszystkie skojarzenia z nimi związane. Najistotniejszy jest kontekst feministyczny. Mazierska wskazuje, że Cyganie i kobiety należą niejako do tej samej grupy osób zepchniętych niejako na boczny tor, znajdujących się poza grupą, gdzieś na marginesie. Biała kobieta podobnie jak ciemny mężczyzna to w istocie osoby poddane

Por. też z Ewa Mazierska, Elżbieta Ostrowska, *Women in Polish Cinema*, WB 2006.

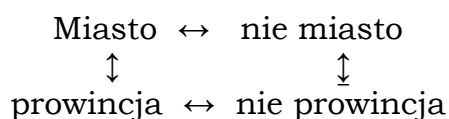
¹⁴ Bożena Janicka, *Sama nie wiem, dlaczego?*, „Kino” 1995, nr 2, s. 21; Manana Chyb, *Sama na huśtawce*, „Film” 1998, nr 10, s. 85.

¹⁵ Manana Chyb, *Sama na huśtawce*, „Film” 1998, nr 10, s. 85.

kastracji¹⁶. Trudno jednak powiedzieć, na ile przesłanie filmu, a więc powiedzenia, że trzeba jeszcze dużo czasu zanim Polacy zaakceptują odmienność, tak jak równość kobiety względem mężczyzn, na trwałe zapisze się w myślach odbiorców¹⁷.

5 Czy na pewno miasto...?

Główni bohaterowie filmów Kędzierzawskiej mieszkają zwykle w wielkich miastach. Może chodzić o Łódź, Warszawę (*Nic*), a nawet Toruń (*Wrony*). Warto przyrzeć się sposobom opisywania przestrzeni miejskich w pracach tej reżyserki. Tym bardziej, że chodzi o niezwykle zdjęcia Artur Reinhardt. Wykorzystanie taśmy czarno-białej lub ich realizacja w różnych odcieniach sepii. Wspomniany operator znany jest jako twórca jednych z piękniejszych filmowych fotografii. Uczynienie z ukazywania przestrzeni w filmie znaczącego sposobu charakteryzowania postaci, uzasadnia konieczność bliższego przyjrzenia się temu zagadnieniu. Podejście do tematu przestrzeni w filmach autorki *Wron* pozwala wskazać też kolejne dychotomie: miasto – prowincja.

¹⁶ Por. Ewa Mazierska, *Dorota Kędzierzawska – diabły, wrony...*, op. cit., s. 219.

¹⁷ Film *Diabły, diabły...*, podobnie jak etiuda *Jajko*, jest niezwykle też z tego powodu, że reżyserka minimalizuje w nim akcję, do wizualnego opisu obserwacji bohaterów i czynności, które wykonują, a także rezygnuje niemal z dialogów na rzecz piosenek, muzyki. Praca mieszkańców wsi, to nauka wiersza, skubanie kurczaków, pieczenie ciasta, tańce i inne zabawy. Brak dialogów natomiast podkreśla, że najważniejszy w tym filmie jest obraz. Większość aktorów, podobnie jak w innych filmach Kędzierzawskiej, to postaci nieznane. Jedynie Danuta Szaflarska jest aktorką często pojawiającą się w filmach tej reżyserki. Dzięki temu Kędzierzawska osiąga efekt zapisu niemal realistycznego, paradokumentalnego.

Kadry z filmu *Jestem* [źródło: domena publiczna]

W mieście rozgrywa się akcja filmów: *Wrony* (Toruń), *Nic* (Warszawa, kamienica przy ulicy Foksal 13). Na prowincji: *Diabły, diabły...*, *Jestem*, *Pora umiera*. Zwykle jest tak, że bohaterowie filmów, początkowo zamknięci w jednej z nich, ostatecznie przemieszczają się poza obrzeża miasta, trafiając na jego peryferie, nad rzeki, jeziora, na łąki. Niemal każdorazowo miasto okazuje się przestrzenią, która nie ma niemal nic wspólnego z tętniącą życiem metropolią, a prowincja niemal nie przypomina miejsc bezpiecznych, rzadko kiedy okazuje się więc azylem dla bohaterów. Pierwszy pełnometrażowy film Kędzierzawskiej *Diabły, diabły...* rozgrywa się w górskiej wiosce, w okolicach której Cyganie rozbijają obóz. Uważani są przez miejscowych za obcych, a więc niechcianych, nieoczekiwanych. W filmie *Wrony* reżyserce udało się pokazać Toruń z jego labiryntowymi uliczkami

i niezwykłościami, np. rzeką, która przypomina morze; parkiem, który przypomina lasy i łąki. W *Nic* akcja rozgrywa się niemal w całości w jednej z warszawskich kamienic z widokiem na zamknięte podwórze. W filmie tej reżyserki, brzydkie, obskurne przestrzenie poddane zostały estetyzacji przed odpowiednie filmowania, oświetlenie czy ustawienie kamery. Akcja ostatniej części filmu rozgrywa się na prowincji, w domu przypadkowych ludzi, do których trafia Helena z dziećmi. Ucieczka poza miasto ma być dla kobiety ucieczką od przytłaczającej ją przeszłości. Na niesprecyzowanym podziale między przestrzenią miejską a prowincjonalną opiera się też film *Jestem*. Jego bohater przechadza się wieczorami po pustych ulicach Torunia, ale miejsce, w który spędza najwięcej czasu jest barka, znajdująca się na jego obrzeżach. Willa starej kobiety z filmu *Pora umierać* również znajduje się w przestrzeni „zawieszonej” jakby między przestrzenią miasta i prowincji. Staje się dla niej miejscem wspomnień, oczekiwań, radości i smutku, nadziei i śmierci.

Zmiana miejsca pobytu bohaterów wymienionych filmów zwykle wiąże się z upływem czasu. Wielokrotnie staje się on niemal jednym z „bohaterów” omawianych historii. Sposób pokazywania czy opisywania postaci, poprzez obserwację, pokazanie ich w czasie oczekiwania, jest ściśle związane z kategoriami czasoprzestrzennymi. Rozróżnienie: kiedyś i dziś ważne jest szczególnie dla postaci staruszki z filmu *Pora umierać*. Ale stan oczekiwania sfilmowany został już w *Jajku*, *Wronach*, *Nic*, *Jestem* i wielu innych. Takie podejście umożliwia wskazanie ostatnich pojęciami, umożliwiającymi opis świata przedstawionego w filmach Kędzierzawskiej: terażniejszość – przeszłość.

teraźniejszość ↔ nie terażniejszość
 ↑ ↓
 Przeszłość ↔ nie przeszłość

Bohaterowie autorki *Jestem*, żyjący chwilą obecną, a więc terażniejszością, pojawiają się w filmie: *Nic*, postaci żyjące przede wszystkim przeszłością: *Pora umierać*, a mieszkańcy nie terażniejszości i nie przeszłości, zawieszeni niejako poza czasem, to bohaterowie filmów: *Wrony* czy *Jestem*. Niezwykle interesującym filmem jeżeli chodzi o czas akcji są *Diabły, diabły...* Mazierska wskazuje, że prawdopodobnie chodzi o lata 60., obraz polskiej prowincji z tego czasu, a także z filmów innych twórców, np. Jana Jakuba Kolskiego¹⁸. Narracja w tym filmie nie jest umotywowana rozwojem akcji, bo takiego rozwoju nie ma, ale raczej sposobem łączenia – niczym „paciorków jednego różańca” – poszczególnych filmowych epizodów. Luźne obrazy następują po sobie wbrew regułom chronologii. Podlegają zgoła innemu uporządkowaniu, rytmowi muzycznemu.

Podsumowanie

Jak czytamy we wprowadzeniu do publikacji *Empowerment w pracy socjalnej* „Empowerment (upełnomocnienie) jako orientacja działania w pracy socjalnej oraz, coraz częściej, jako perspektywa analityczna demaskująca kamuflowane nierówności społeczne, obecny jest w dyskursie profesjonalnym i naukowym już od ponad 30 lat. Jego znaczenie szczególnie w zakresie organizacji pracy służb społecznych systematycznie rośnie, mimo oczywistych powiązań ideologicznych, które zresztą nie są ukrywane. Empowerment jako metoda w pracy socjal-

¹⁸ Ewa Mazierska, op. cit., s. 222.

nej głównego celu tej działalności upatruje w społecznym umocnieniu i przywróceniu możliwie pełnej partycypacji jednostek, grup i społeczności, które na skutek różnych procesów historyczno-społeczno-biograficznych zostały zmarginalizowane, zaniedbane czy wykluczone. W tym znaczeniu jest to strategia przywracania, a niekiedy i budowania, społecznej integracji¹⁹. Biorąc pod uwagę, raz jeszcze przywołaną definicję *empowermentu*, sztuka, a więc także film, mogą okazać się bardzo przydatnym medium w socjoterapii. W tym sensie praktyki upelnomocniające można by opisać przy pomocy dwubiegowego pasma: indywidualnego i strukturalnego²⁰.

Ważną informację jest też stwierdzenie Daniela Selenera, który pisał: „Badania partycypacyjne są procesem, poprzez który członkowie opresjonowanych grup lub społeczności identyfikują problemy, zbierają i analizują informacje, działają wobec tego problemu, aby znaleźć rozwiązanie i aby promować społeczną i polityczną transformację”²¹. Film, sztuka społecznie zaangażowana, m.in. Doroty Kędzierzawskiej może się tej świadomości (identyfikacji problemu) i zmianom przysłużyć.

¹⁹ Mariusz Granosik, Anita Gulczyńska, *Empowerment i badania w pracy socjalnej*, [w:] *Empowerment w pracy socjalnej: praktyka i badania partycypacyjne*, Warszawa 2014, s. 16.

²⁰ „Pierwszy z nich obejmuje „działania i procesy mające na celu zwiększenie kontroli jednostki nad własnym życiem, wyposażenie jej w większą wiarę w siebie, lepsze postrzeganie samej siebie, wzbogacenie w wiedzę i umiejętności...”. Wymiar strukturalny *empowerment* „odnosi się do struktur społecznych, barier i relacji wpływów, które podtrzymują różnicowania i niesprawiedliwości, które obniżają szanse objęcia kontroli nad własnym życiem. Jest celem samym w sobie, by grupy pozbawione możliwości sprawczych wydobyły się z tego stanu, by były zdolne ustanowić czy odbudować swój status, jako równouprawnieni, kompetentni obywatele w społeczeństwie. Jednocześnie *empowerment* jest środkiem do zmiany relacji władzy. Jest to innymi słowy, zarówno ideologia jak i podejście metodyczne (Ibidem, s. 17-18).

²¹ Cyt. za Ibidem, s. 18.

Zoznam bibliografických odkazov

- ADAMS Robert. 1996. *Social Work and Empowerment: Practical Social Work*. Basingstoke Hampshire: MACMILLAN PRESS Ltd. ISBN 978-0-230-01999-7.
- BAISTOW Karen. 1994. *Liberation and Regulation? Some Paradox of Empowerment*. „Critical Social Policy”. Issue 42. Vol. 14. No. 3: 34-46. ISSN 0261-0183.
- BLANCHARD Ken. 2007. *Przywództwo wyższego stopnia*. Przeł. Bartosz SAŁBUT. Warszawa: PWN. ISBN 9788301186395.
- BROWN L.David.1985. *People-Centered Development and Participatory Research*. „Harvard Educational Review”. 55 (1): 69-75. ISSN 0017-8055.
- CYGANIEK Beata. 2004. *Dzieciństwo. Ciężar samotności*. W: *Odwieczne od nowa. Wielkie tematy w kinie przełomu wieków*. Red. Tadeusz LUBELSKI. Kraków: Wydawnictwo RABID: s. 30-33. ISBN 838866882X, 9788388668821.
- Empowerment w pracy socjalnej: praktyka i badania partycypacyjne*. 2014. Red. GULCZYŃSKA, GRANOSIK Mariusz. Warszawa: Wydawnictwo CENTRUM ROZWOJU ZASOBÓW LUDZKICH. ISBN 978-83-7951-301-7 (seria), 978-83-7951-308-6 (7).
- FINN Janet. 1994. *The Promise of Participatory Research*. „Journal of Progressive Human Services”. 5 (2): 25-42. ISSN 1540-7616.
- GRANOSIK Mariusz. 2013. *Praca socjalna – analiza instytucjonalna z perspektywy konwersacyjnej*. Łódź: Wydawnictwo UNIwersytetu Łódzkiego. ISBN 13605872.
- GRAY Mel, WEBB Stephen. 2013. *Praca socjalna. Teorie i metody. Podręcznik akademicki*. Red. naukowa J. SZMAGALSKI. Przeł. B. MALISZEWSKA, Warszawa: PWN. ISBN 978-83-01-16711-0
- DUBOIS Brenda, MILEY Karla Krogsrud. 1999. *Praca socjalna: zawód, który dodaje sił*. T. 1-2. Przeł. K. CZEKAJ, Katowice: Wydawnictwo Naukowe ŚLĄSK. ISBN 83-7164-148-6.
- Participative Approaches in Social Work Research*. 2010. Red. M. GRANOSIK, A. GULCZYŃSKA, E. MARYNOWICZ-HETKA. Łódź: Wydawnictwo UNIwersytetu Łódzkiego. ISBN-10: 8375254746, ISBN-13: 978-8375254747.
- LUBELSKI Tadeusz. 2009. *Kino wolność: artyści*. W: *Historia kina polskiego. Twórcy, filmy, konteksty*. Katowice: Wydawnictwo

- VIDEOGRAF II. ISBN-13: 978-83-7183-666-4.
- MAZIERSKA Ewa. 2004. *Dorota Kędzierska – diabły, wrony, kobiety: kobiece kontrkino*. W: *Autorzy kina polskiego*. Red. Grażyna Stachówna i Joanna Wojnicka. Kraków: Wydawnictwo RABID: s. 215-230. ISBN 8388668811.
- MAZIERSKA Ewa, OSTROWSKA Elżbieta. 2006. *Women in Polish Cinema*. WB: Wydawnictwo BERGHAHN BOOKS. ISBN 978-1-57181-947-5.
- OSTROWSKA Joanna. 2015. *Teatr jako medium uppełnomocnione (empowerment) – performance w przestrzeni publicznej*. W: *Teatr wśród mediów*, red. A. DUDA, M. WIŚNIEWSKA, B. OLESZKO, Toruń: Wydawnictwo UMK: s.125-131. ISBN 978-83-231-3474-9.
- RADLIŃSKA Helena. 1961. *Pedagogika społeczna*, Wrocław. Warszawa, Kraków: OSOLINEUM.
- SELENER Daniel. 1997. *Participatory action research and social change*. New York: CORNELL UNIVERSITY. ISBN-10: 997895130X, ISBN-13: 978-9978951309.
- SZARFENBERG Ryszard. *Standardy pracy socjalnej. Wprowadzenie* (zob. <http://docplayer.pl/7246821-Ryszard-szarfenberg-standardy-pracy-socjalnej-wprowadzenie.html> [dostęp: 2018-05-05]).
- SZMAGALSKI Jerzy. 1996. *Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna – przykład amerykański*. Warszawa: Wydawnictwo ŻAK. ISBN 8386770155.
- SZMAGALSKI Jerzy. 2006. *Metody pracy socjalnej w kontekście funkcji prakseologicznej pedagogiki społecznej*, w: *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*. Tom I. Red. E. MARYNOWICZ-HETKA, Warszawa: PWN. ISBN 9788301146757.
- WYSŁOUCH Seweryna. 1997. *Magiczny kwadrat Greimasa*. W: *Semiotyczne olśnienia. Szkice o teorii A.J. Greimasa*. Red. Anna GRZEGORCZYK. Poznań: Wydawnictwo FUNDACJI HUMANIORA: s. 85-93. ISBN-10: 8371123833, ISBN-13: 978-8371123832.

Empowerment sociálnych pracovníkov

Social workers empowerment

Miriama ŠARIŠSKÁ
Beáta BALOGOVÁ

Mgr. Miriama Šarišská
Prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.
Inštitút edukológie a sociálnej práce
Prešovská univerzita v Prešove
e-mail: miriama.sarisska1@gmail.com
e-mail: beata.balogova@unipo.sk

Abstrakt

V sociálnej práci sa stretávame s konceptom empowermentu primárne v spojitosti s klientmi sociálnej práce. Môžeme konštatovať, že takéto spojitosti sa objavujú v oblastiach poradenstva, svojpomocných skupín, terapeutickej činnosti u klientov, ktorí určitým spôsobom potrebuje opätovne uchopiť vedenie svojho života. Terminologický slovník Vademecum sociálnej práce (2017) popisuje charakteristiku empowermentu od autora Thompsona (2007), ktorý hovorí, že „jednotlivci nemôžu byť zmocnení inými, ale môžu byť posilnení zmocniť samých seba, teda nadobudnúť väčšiu kontrolu nad svojím životom. Princíp zmocňovania sa stal jedným z kľúčových konceptov viacerých teórií sociálnej práce, najmä antiopresívnych prístupov, feministických teórií, ekosociálnych prístupov...“ (Mátel 2017, s. 49). Empowerment tvorí nevyhnutnú súčasť sociálnej intervencie pri práci s klientom. Na strane sociálneho pracovníka sa objavujú prenosové a protiprenosové situácie ovplyvňujúce profesijný výkon. Zmyslom sociálnej práce vykonávanej s rešpektom k empowermentu je predovšetkým obnova sociálneho fungovania klienta, aj napriek skutočnosti, že sa samotný pracovník nachádza v náročnej situácii. Za takú situáciu považujeme dianie, kedy prežívanie sociálneho pracovníka spôsobuje jeho bezmocnosť, bezvýhodiskový pohľad a neschopnosť reflektovať svoje možnosti a zdroje. Reflexia zmocňovania je potom dôležitá v rovine klientskej, ako aj vlastnej. Prezentovaný príspevok ponúka analýzu konceptu empowermentu - zmocnenia a podpory sociálneho pracovníka založeného na sebapoznávaní, a tým na samotnom zmocňovaní. Základným nástrojom, ktorý môže sociálny pracovník využiť je supervízia realizovaná s dôrazom na terapeutické intervencie.

Kľúčové slová: Empowerment. Sociálny pracovník/čka. Klient. Prax sociálnej práce. Pomoc k svojpomoci. Supervízia. Reflexivita.

Abstract

In the social work we may meet with a concept of empowerment primary in connection with clients of social work. We can say that this connection are appearing in areas of guidance, self-help groups, therapeutics activities with clients who in the certain way need catch their life again. Terminological dictionary Vademecum of social work (2017) describe a characteristic of empowerment by the author Thomson (2007), who saying, that “individuals can not be empowerment by others, but they can be empowering by themselves, thus gaining more control over their lives. Principle of empowerment has become one of the key concepts of several theories of social work, especially anti-oppressive approaches, feminist theories, eco-social approaches...” (Mátel 2017, in: p. 49). Empowerment is an essential part of social intervention in a work with a client. On the social worker side are appearing a transmission and counter-production situations affecting the profession work. The intent of social work carried out with respect to empowerment is above all the renewal of the social functioning of the client, despite the fact that the worker himself

is in a difficult situation. In such a situation we consider the situation when the social worker's survival is caused by his helplessness, a lack of perspective and the inability to reflect his possibilities and resources. The reflection of empowerment is then important in both the client and the client plane. The presented contribution offers an analysis of the empowerment concept - the empowerment and support of a social worker based on self-recognition, and thus on empowerment. The basic tool that a social worker can use is supervision with an emphasis on therapeutic interventions.

Key words: Empowerment. Social worker. Client. Social work practice. Help to self-help, supervision.

Úvod

Prezentovaný príspevok ponúka náhľad na možnosti empowermentu - zmocnenia sociálnych pracovníkov, prostredníctvom základného nástroja profesionalizácie, ktorou je supervízia. V rámci odbornej spisby nachádzame vyjadrenie, že supervízia je jedna z najúčinnjších metód určená nielen pre sociálnych pracovníkov, ale pre široký okruh pomáhajúcich profesionálov. Svojimi nástrojmi pomáha reflektovať vlastné prežívanie toho, čo sa odohráva pri práci s klientom, kolegom či širším okolím v procese pracovného nasadenia. Okrem spomínanej reflexie dôležité v rámci prezentovanej problematiky vyzdvihnúť prítomnosť prenosových a protiprenosových javov, ktorých existencia často krát narúša pracovný proces a efektívnu pomoc klientovi či klientke. Okrem toho negatívnym spôsobom ovplyvňuje aj samotného profesionála, ktorý v danom prípade neadekvátne posudzuje situáciu, klientovo, ale aj svoje konanie či prežívanie.

Takto vymedzené konceptuálne východiská potvrdzujú opodstatnenosť výberu a analýzy danej problematiky v kontexte sociálnej práce konkretizovanej v terapeutickej praxi.

1 Vymedzenie základných štruktúr a významu empowermentu

Východiskovým pojmom je v tomto kontexte empowerment vo vzťahu k realizácii supervízie. „*Empowerment predpokladá rozvoj osobnej, interpersonálnej a politickej moci, ktorá umožňuje jednotlivcom alebo skupinám zlepšiť ich životnú situáciu. Predpokladá plnú účasť ľudí na formulácii, realizácii a zhodnotení rozhodnutí určujúcich ich sociálne fungovanie v širšom sociálnom prostredí a aj ich osobnú životnú pohodu*“ (Matulayová 2011, s. 75). V širšom koncepte možno analyzovať pojem empowerment ako prvok, ktorý je zameraný vo všeobecnom pohľade na zmenu. Zmena, ktorá má nastať sa dotýka predovšetkým jedinca, jeho osobnosti. Aj keď je možné empowerment aplikovať aj na skupiny, je dôležité zachovať skupinovú rovinu so zacielením na jedinca. S pojmom empowerment je niekedy spájané aj pojmové vymedzenie posilnenie, ktoré tvorí len parciálnu časť empowermentu a „je špecifickou formou opory klienta, ktorá môže mať verbálnu i neverbálnu formu“ (Balogová 2015, s. 119). Vymedzené definícií môžeme konštatovať že charakter zmocňovania a posilnenia je úzko prepojený, resp. sa v praxi prelína a naplňa obe roviny. Empowerment (v komplexnej podobe) je orientovaný na osoby, ktoré sa nachádzajú v nežiaducej životnej situácii zasahujúcej do ich osobného či spoločenského života. Úlohou zmocňovania je docieľiť spôsobi-

losť ľudí realizovať samostatné rozhodnutia voči nepriaznivej situácii. Vracajúc sa k optike sociálnej práce je zmocňovanie v praxi spájané a realizované vo vzťahu ku klientom. V rámci tejto štúdie sa primárne zameriame na sociálnych pracovníkov a pracovníčky ako pomáhajúcich profesionálov. Problematika zmocňovania či posilňovania je v sociálnej práci spájaná primárne s antiopresívnymi prístupmi, resp. antiopresívnou praxou. Práve táto využíva koncept posilňovania a zmocňovania, avšak primárne kladie dôraz na posudzovanie, a to s citlivosťou na nežiaduce javy a ich príčiny ako sú diskriminácia a opresia (Bosá 2016, s. 112). Už uvádzaná autorka Matulayová (2011), špecifikujú dve stránky empowermentu, a to kontrolu, ktorá naznačuje to, ako osoby charakterizujú svoju vlastnú situáciu, v ktorej sa nachádzajú a zároveň potreby, ktoré v nej majú. Druhou stránkou je seba-aktualizácia, ktorá hovorí o „uchopení“ klienta, v tomto prípade sociálneho pracovníka či pracovníčky, a to rozvojom jeho sebavedomia, schopností, vedomostí, špecificky spôsobilosti prevzatia moci nad svojím životom.

Prezentovaný exkurz definičnými vymedzeniami empowermentu ujasnil jeho zameranie, a to nielen v prípade klientov sociálnej práce. Jeho využitie môže smerovať práve aj k odborníkom, ktorí vykonávajú sociálnu prácu a nachádzajú sa v situácii, ktorá si posilnenie či zmocnenie vyžaduje. Prax sociálnych pracovníkov a pracovníčok poukazuje na viaceré možnosti ako posilniť či zmocniť seba samého vo vzťah k zefektívneniu vlastnej profesijnej či osobnej existencie, všeobecne označovanej ako riadenie vlastných rozhodnutí či mať moc nad týmto riade-

ním. Medzi tieto možnosti v širšom zmysle možno zaradiť napríklad spoluprácu s inými odborníkmi, ktorí môžu vniesť nový pohľad situácie, a tým aj nové možnosti riešenia. Prípadne vytvoriť podmienky pre spoluprácu s odborníkmi v odbore sociálna práca, ktorí už rovnakú alebo podobnú situáciu riešili a vedia poskytnúť podporu či pomoc v danej etape riešenia. Tieto širšie možnosti nás privádzajú ku konkrétnej intervencii, ktorá je v praxi sociálnej práce realizovaná. Konkretizujúc ide o supervíziu. V nasledujúcej časti ponúkame náhľad na supervíziu ako metódu, techniku či proces, ktorý svojím charakterom vytvára priestor pre zmocňovanie sociálnych pracovníkov a pracovníčok.

2 Supervízia ako prvok zmocňovania sociálnych pracovníkov

Supervízia predstavuje súčasť praxe pomáhajúcich profesií. Je dôležitou súčasťou jej výkonu. Autorky Skyba a Šoltésová opierajúc sa o Munsona (2002, in: Skyba a Šoltésová 2015, s. 104) špecifikujú supervíziu ako „intervenčný proces, v ktorom supervízor alebo supervízorka pomáhajú a riadia prax supervidovaného či supervidovanej v oblasti výučby, vedenia, poradenstva, pomáhania, čo sú oblasti, ktoré sa tradične spájajú so supervíziou v sociálnej práci.“ Ďalej uvádzajú konštatovanie, že supervízia je procesom, ktorý sa orientuje na podporu a rozvoj, a to konkrétne schopností osoby, ktorá je supervidovaná, v našom prípade je to samotný sociálny pracovník či pracovníčka. Potom je to oblasť efektívnej pomoci či nadobúdanie nových zručností alebo vedomostí (Skyba a Šoltésová 2015). Supervízia je označovaná aj ako ná-

stroj či technika, ktorá sa orientuje na elimináciu syndrómu vyhorenia (Benešová a Šmidmajerová 2018), ktorý je v praxi sociálnej práce známym „sprievodným“ javom v špecifických oblastiach jej výkonu. Pre potreby vytvorenia uceleného obrazu o význame a špecifikách supervízie, sa zameriame na ďalšie charakteristiky, s dôrazom na aplikačný rozmer. Supervízna odborná prax je považovaná za formu supervízie, ktorá patrí do sociálnej práce a je nazývaná aj ako vzdelávacia supervízia (Havrdová 2007), poukazujúc na edukačný rozmer supervízie. Najadresnejšou definíciou ponúka Vaska (2014), podľa ktorého je *„supervízia metódou kontinuálneho rozvoja profesionálnych spôsobilostí sociálneho pracovníka, ktoré dosahuje za pomoci kvalifikovaného supervízora prostredníctvom reflexie, podpory, supervíznych metód a techník a zároveň chráni sociálneho pracovníka pred syndrómom vyhorenia. Supervízia je nástrojom pre optimalizovanie a overovanie si správnosti postupov, a jej priestorom pre hľadanie alternatív v práci sociálneho pracovníka, pre poskytnutie spätnej väzby a svojimi intervenciami chráni užívateľa služieb sociálnej práce pred poškodením až zneužitím“* (Vaska 2014, s. 26).

Analytická sumarizácia vedie k presvedčeniu, že supervízia významne prispieva k posilneniu či zmocneniu sociálneho pracovníka a pracovníčky. Významnosť spočíva v tom, že tento spôsob realizuje empowerment nástrojmi a technikami, ktoré vedú nielen k podpore osobnosti sociálneho pracovníka či pracovníčky, ale aj k zlepšeniu schopnosti vnímania širších súvislostí pri práci s klientom či pomoci uchopenia možnosti svojpomoci v problémovej situácii. Za súčasť supervízie považujeme schopnosť reflexivity. Vní-

mame ju ako dispozíciu, ktorá svojim charakterom zodpovedá vyššie popísaným aspektom, s ktorými empowerment u sociálnych pracovníkov a pracovníčok prebieha. Reflexivitu môžeme zadefinovať ako schopnosť pracovníkov a pracovníčok „realizovať vlastnú činnosť súbežne s neustálym prehodnocovaním toho, čo robia, ako o tom premýšľajú, čo pri práci prežívajú a ako ich toto všetko následne ovplyvňuje...ako zručnosť, pomocou ktorej človek rozhoduje a volí, ale aj ako prax sociálnych pracovníkov a pracovníčok“ (Navrátil 2009; 2010, in: Šoltésová 2013, s. 241). Zmyslom reflexivity je ozrejmienie vlastnej činnosti, vnímania, prežívania a iných javov prebiehajúcich u sociálnych pracovníkov a pracovníčok. Na základe analýzy doterajšieho textu môžeme konštatovať, že supervízia je technikou, ktorá v rámci svojich metód či postupov obsahuje aj budovanie schopnosti reflexivity, a tým výrazne napomáha profesionálom porozumieť nejasným okolnostiam pri práci s klientmi. Reflektujúc potvrdzujeme nevyhnutnosť absolvovania supervízie zo strany odborníkov a odborníčok v pomáhajúcich profesiách, obzvlášť v sociálnej práci. Význam realizácie supervízie v praxi sociálnych pracovníkov a pracovníčok má niekoľko prínosných hľadísk ako nepretržité odborné vzdelávanie, ktoré má efektívny vplyv aj na pre organizáciu, v ktorej odborník či odborníčka pôsobí. Ďalej je to zvýšením efektívnosti poskytovaných služieb čo má vplyv práve na spotrebiteľov takýchto služieb, resp. klientov sociálnej práce (Gugeanu 2009).

K uvedenej analýze je dôležité doplniť aj terapeutický význam supervízie, ktorý tvorí neodmysliteľnú súčasť jej výkonu. Už spomínaná autorka Havrdová (2007) podáva histo-

rický exkurz tohto prepojenia, pričom hovorí o prelínaní vzdelávacieho supervízneho vzťahu a terapeutického vzťahu. Prelína aj psychológiu, konkrétne psychoanalýzu a psychoanalytikou, ich prax a vzdelávanie. Tu je namieste vrátiť sa k prenosu a protiprenosu, ktoré úzko súvisia s oblasťou psychoanalýzy a v dobe 30. rokov, minulého storočia sa „učenie výkonu psychoanalýzy“ realizovali spôsobom, ktorý je dnes vlastný supervízii. Išlo o proces, kedy psychoanalytik (budúci supervízor) pred výkonom praxe (realizáciou supervízie v praxe) musel spoznať seba v rámci terapie (spoznať seba skrze supervízny proces), následne potom mohol v praxi pomáhať iným (realizovať supervíziu) a aj to pod terapeutom, ktorý bol skúsenejší (iný supervízor). Aj keď je zjavné prepojenie v procesoch terapie aj supervízie, časom sa s terapiou, ako uvádza autorka, začalo zaobchádzať opatrne, a teda sa od supervízie ako takej oddelila. Supervízia praxe bola ďalším spôsobom ako si osvojiť dané schopnosti v prípade sociálnych pracovníkov a pracovníčok. „Pojem supervízia praxe bol označením celého komplexu praktickej výučby a jej reflexie, kde supervízor bol zodpovedný za to, čo sa študent na praxi naučil. Študenta praxou sprevádzal a tiež hodnotil“ (Havrdová 2007, s. 81).

V problematike prepájania supervízie a terapie je nevyhnutné poukázať na procesy prebiehajúce medzi terapeutom a klientom, ktoré vplývajú na pracovný proces a riešenie problematiky klienta. Téma prenosu a protiprenosu je známa primárne z oblasti psychoanalýzy. Touto témou sa s prepojením na supervíziu zaoberajú aj autori Searles alebo Yontef (1995, 1997, in: Cojocaru 2010), ktorí pripomínajú procesy, spájané s prenosom a protiprenosom

v rámci praxe sociálnej práce. Prenosový vzťah medzi sociálnym pracovníkom a klientom je často odzrkadlením vzťahu sociálneho pracovníka a supervízora. Sociálny pracovník či pracovníčka sa správa voči supervízorovi spôsobom ako sa klient správa voči pracovníkovi. Prenos potom pokračuje tým, že sociálny pracovník či pracovníčka reaguje na klienta spôsobom akým supervízor reaguje na pracovníka alebo pracovníčku. Môžeme konštatovať, že problematika prenosu a protiprenosu je vo vzťahu sociálneho pracovníka a klienta javom, ktorý je častý a nie vždy uvedomovaný. Je dokázateľné, že tieto procesy prebiehajú aj v rámci supervízie. Čo je rozdielne v týchto prípadoch je to, že prenosové a protiprenosové javy v rámci supervízneho vzťahového rámca nemusíme vnímať v negatívnom kontexte. Považujeme za efektívny, resp. podporný jav prenosovej situácie supervízorových kognitívno-behaviorálnych rámcov na terapeuta (sociálneho pracovníka) prínos, v zmysle získania novej optiky pre posúdenie klientovej situácie a v zmysle vnímania nových možností a postupov a riešení konkrétnych situačných javov. Spomínaný prenosový či protiprenosový proces bol zadefinovaný z dôvodu pripomenutia týchto javov v praxi sociálnej práce a podobne v supervíznej praxi a uvedomenie si ich prítomnosti a práce s nimi.

Reflexivita edukácie supervízie na IESP

V nasledujúcej časti prinášame vlastnú reflexivitu rozmeru supervízie vo vzdelávaní na *Inštitúte edukológie a sociálnej práce*, z pohľadu supervízorky a supervidovanej ako príklad dobrej praxe vo vzdelávacej supervízii.

Pri analýze definično-praktických rámcov supervízií považujeme za významné zdôrazniť aj fakt, že konkrétny postup je udržiavaný a efektívne využívaný aj v súčasnosti v rámci štúdia sociálnej práce na *Inštitúte edukológie a sociálnej práce, Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*, a to na predmetoch venovaných práve supervízií (tak v rámci bakalárskeho, ako aj magisterského štúdia). Reflektujúc vlastné skúsenosti konštatujeme, že vedené semináre skúsenými odborníkmi v supervízií, pomáhajú študentom a študentkám získať náhľad na vlastné „existovanie“ v kontakte s klientmi a klientkami. Pomáhajú ujasniť si čo smiem a môžem v komunikácii s daným klientom. Aké sú moje hranice či bariéry pri práci s klientom. Je možné oceniť ako pozitívny práve tento smer vedenia seminárov supervízie, ktoré už u študentov a študentiek sociálnej práce ponúkajú možnosť budovania vlastných odborných zručností, schopností profilovaných do spôsobilostí využívaných v praxi, ale aj posilnenia vlastnej identity ako sociálneho pracovníka či pracovníčky.

Na význam supervízie u začínajúcich sociálnych pracovníkov a pracovníčok alebo už u študentov a študentiek poukazuje už spomínaný autor Vaska (2014). Upozorňuje na špecifiká osobností absolventov alebo začínajúcich sociálnych pracovníkov a pracovníčok, pričom pripomína ich neschopnosť okamžite aplikovať dané poznatky na praxe, resp. tým hovorí o určitom adaptačnom období, ktoré je potrebné na isté vyrovnanie sa s nátlakom zo strany spoločnosti, inštitúcií či samotných klientov s čím možno nevyhnutne súhlasiť. Dôležité je poukázať na schopnosti, ktoré by mali začínajúci pracovníci a pracovníčky ovládať.

Patrí medzi ne: 1. rozvíjať účinnú komunikáciu; 2. orientovať sa a plánovať postup; 3. podporovať a pomáhať k sebestačnosti klientov; 4. zasahovať a poskytovať služby; 5. prispievať k práci v organizácii; 6. odborne rástť (Havrdová 1999, in: Vaska 2014, s. 114). Tieto schopnosti napovedajú, že výkon sociálnej práce nie je jednoduchý a je potrebné byť aktívny v každom smere, či už pre spomínaného klienta, organizáciu, v ktorej pracovníci pôsobia alebo zodpovednosť voči legislatíve a spoločenským podmienkam. Uvedené spôsobilosti okrem náročnosti zohrávajú rolu aj v prípade hľadiska nejasností v prepájaní týchto úrovní, čo môže viesť k neefektívnej práci. Domnievame sa, že v takýchto situáciách dochádza k rôznym stretom medzi klientom a pracovníkom, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú ako samotný pracovný proces, tak klienta, ako aj pracovníka. Prax sociálnej práce je v konkrétnych smeroch založená v prvom rade na vytvorení vzťahu s klientom. Práve vzťah je definovaný „ako základný rámec, v ktorom sa realizuje profesionálna pomoc“ (Levická a Levická 2015, s. 133). Autorky ďalej pokračujú tým, že vzťah je priestorom, v ktorom vznikajú city, vytvárajú sa vzájomné postoje a názory medzi klientom a pracovníkom, špecifikujú sa očakávania, buduje sa spôsob komunikácie a pod. Je možné hovoriť o tom, že kreovanie vzťahu s klientom, špecificky u začínajúcich sociálnych pracovníkov a pracovníčok, môže viesť k tvorbe nežiaducich vzťahových rámcov, ktoré vplývajú na už spomínaný pracovný proces, klienta aj pracovníka. Významné v rámci budovania profesionálneho vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom je dôležité zo strany pracovníka či pracovníčky dodržiavať

hranice či skutočnosti, ktoré pomáhajú pri tvorbe vzťahu s klientom. Hovoríme o individualizácii (klient ako jedinečná osoba, účelné vyjadrenie pocitov (nezamedzovanie vyjadrenia klientových pocitov); riadenom emocionálnom zapojení (citlivosť k pocitom klienta a ich účelné rozlíšenie); akceptácii, nekritickom postoji (proces s klientom nezahŕňa označovanie viny či neviny); dôraz na opatrnosť s vyjadrovaním chvály, uznania, hodnotenia a pod.); klientom sebaurčení (autonómia klienta realizovať rozhodnutia) a dôvernosti (Biestek 1957, in: Levická a Levická 2015). Viditeľne sa v rámci budovania vzťahu objavujú hranice, ktoré udržiavajú tento vzťah v profesionálnej úrovni a môžeme hovoriť o jasnej pozícii sociálneho pracovníka a pozícii klienta. Aj spomínané autorky upozorňujú, že hranice slúžia na vytvorenie „bezpečného, otvoreného, stabilného a transparentného vzťahu“ (Levická a Levická 2015, s. 164). Tieto hranice sú z nášho pohľadu istými deliacimi čiarami, ktoré udržiavajú profesionálny vzťah profesionálnym. Ich prekračovanie vnímame ako neschopnosť dodržiavania istých pravidiel, a teda porušovanie dohody s klientom vo vzťahu k riešenému problému. Prekračovanie hraníc môže byť obojstranné, pričom klient takto koná z rôznych dôvodov a úlohou odborníka je nasmerovať klienta k ich dodržiavaniu a eliminovaniu možných nepriaznivých vzťahových javov. Prekračovanie hraníc zo strany pracovníka či pracovníčky považujeme za porušovanie profesionálnych zručností.

Tieto javy môžu smerovať k neefektívnym riešeniam klientových problémov, nesprávneho zvoleniu metód, techník, postupov práce, prípadne to môže viesť až k poškodeniu klienta či sociálneho

pracovníka. Vo vzťahu k začínajúcim profesionálom je preto potrebné realizovať supervíziu, prostredníctvom ktorej sa špecifikujú aj problémové oblasti, chybné kroky pracovníka a následne je možné budovanie nových efektívnych schopností či ozrejmienie už prítomných zručností.

Záver

Prezentovanou štúdiou sme sa pokúsili predniesť pohľad na prepojenie empowermentu sociálnych pracovníkov a pracovníčok a supervízie ako jednej z metód posilnenia. Analýzou prezentovaných pohľadov a vlastnou reflexiou možno konštatovať, že supervízia je efektívnym nástrojom, ktorý pomáha profesionálom reflektovať vlastnú činnosť. V tomto prípade môžeme hovoriť aj o efektívnom význame supervízie v posilnení a zmocnení pracovníkov a pracovníčok. Štúdia reflektuje empowerment v sociálnej práci ako prvok, ktorý je nevyhnutný pri práci s klientmi primárne v oblasti posilnenia ich spôsobilosti rozhodovať sa, dokázať samostatne riešiť problémové situácie a pod. Podobne je to aj v prípade profesionálov a profesionálok, ktoré ako sme poukázali v texte, môžu byť v situácii, ktorá vyžaduje posilnenie vo vzťahu k ich kompetenciám a moci. Supervízia je prezentovaná ako jedna z efektívnych metód pre odborníkov a odborníčky v pomáhajúcich profesiách. Zdôrazňujeme význam tejto metódy primárne vo vzťahu k začínajúcim sociálnym pracovníkom a pracovníckam, nepodceňujúc jej prínos aj pre osoby, ktoré v praxi pôsobia už niekoľko rokov. V tomto smere im môže pomôcť pri tvorbe a využívaní nových postupov pri práci, hľadaní nových spôsobov riešenia

či získaniu nového náhľadu na daný prípad. Môže odkryť prenosové či protiprenosové javy a posilniť identitu sociálneho pracovníčka či pracovníčky. Autorky štúdie považujú za potrebné venovať sa tejto sfére a opakovane ju pripomínať práve v zmysle ochrany klientov aj pracovníkov. Sociálna práca je oblasť, ktorá si kreuje komplexnú osobnosť pracovníka a je na mieste uvažovať o dôraze empowermentu práve metódou supervízie.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOGOVÁ, Beáta, 2015. Sociálne poradenstvo. In: Beáta BALOGOVÁ et al., 2015. *Kompendium sociálnej práce pre bakalársky stupeň štúdia*. Prešov: Pavol Šidelský – Akcent Print, s. 108-123. ISBN 978-80-89295-59-3.
- BENEŠOVÁ, Veronika a Edita ŠMIDMAJEROVÁ, 2018. Supervize jako nástroj v prevenci syndromu vyhoření. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Roč. 18, č. 2, 63-71 s. ISBN 1213-6204.
- BOSÁ, Monika, 2016. Rovnosť príležitostí v sociálnej práci. In: Beáta BALOGOVÁ, et al., 2016. *Kompendium sociálnej práce pre magisterský stupeň štúdia*. Prešov: Pavol Šidelský – Akcent Print, 105-118 s. ISBN 978-80-89295-70-8.
- COJOCARU, Stefan, 2010. Appreciative supervision in social work. New opportunities for changing the social work practice. In: *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*. 2010, č. 29, 29-91 s. ISSN 1584-5397.
- GUGEANU, Mariana, 2009. Supervizarea: domeniul nou în asistența socială din România [Supervision: new domain of social work in Romania]. In: *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*. 2009, č. 24, 145-155 s. ISSN 1584-5397.
- HAVRDOVÁ, Zuzana, 2007. Vzdelávanie supervízie a kvalita začínajúcich sociálnych pracovníkov. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Roč. 2007, č. 4, 78-86 s. ISBN 1213-6204.
- LEVICKÁ, Jana a Katarína LEVICKÁ, 2015. *Kľúčové témy v profesijnej etike sociálnej práce*. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave. ISBN 978-80-8082-942-1.
- MATEL, Andrej, 2017. Zmocňovanie. In: Beáta BALOGOVÁ a Eva ŽIAKOVÁ, eds., 2017. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, s. 49. ISBN 978-80-8152-483-7.
- MATULAYOVÁ, Tatiana, 2011. Antipresívne prístupy v sociálnej práci. In: Einar AADLAND a Tatiana MATULAYOVÁ, eds., 2011. *Etické reflexie v pomáhajúcich profesiách*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s.72-79. ISBN 978-80-555-0331-8.
- SKYBA, Michaela a Denisa ŠOLTĚSOVÁ, 2015. *Service-learning vo vzdelávaní (školských) sociálnych pracovníkov a pracovníčok*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1313-3.
- SKYBA, Michaela, 2018. Teoretické východiská školskej sociálnej práce na Slovensku. Prešov: FF PU v Prešove. ISBN 978-80-555-2096-4.
- ŠOLTĚSOVÁ, Denisa, 2013. Supervízia ako prostriedok zvyšovania reflexivity budúcich pomáhajúcich profesionálov a profesionálok. In: Marek LUKÁČ, ed., 2013. *Edukácia človeka – problémy a výzvy pre 21. storočie*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 240-249. ISBN 978-80-555-0825-2.
- VASKA, Ladislav, 2014. *Teoretické aspekty supervízie začínajúcich sociálnych pracovníkov*. Bratislava: IRIS. ISBN 978-80-89726-23-3.
- ZÁKON NR SR č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach výkonu niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení schválených pozmeňujúcich a dopĺňujúcich návrhov

Afiliácia

Príspevok vyšiel ako výstup z projektu VEGA ev. č. 1/0134/17 Význam hodnotovej orientácie - očakávania a perspektívy mladej generácie z hľadiska jej uplatnenia na trhu práce.

Riziko mládeže v sieti masmediálnej propagácie počítačových hier cez optiku sociálnej práce. Zmocňovanie v kyberpriestore

The Risk of Youth in the Network of Mass Media Computer Games Promotion through the Lens of Social Work. Empowerment in the Cyberspace

Matej ALMÁŠI

Mgr. Matej Almáši
Katedra sociálnej práce
Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica
Slovenská republika
matej.almasi@umb.sk

Abstrakt

Štúdia konceptualizuje cez optiku sociálnej práce masmediálnu propagáciu počítačových hier ako príčinu závislosti od počítačových hier mládeže. Cieľom bolo zistenie povahy kontaktu mládeže s masmédiami, mediálnou propagáciou počítačových hier a hraním počítačových hier. Dáta sa nadobudli dotazníkom, ktoré sa spracovali v MS Excel. Analýza dát spočívala v deskriptívnej štatistike a v testovaní hypotéz. Výber respondentov bol realizovaný metódou náhodného stratifikovaného výberu. Z výsledkov štúdia akcentuje, že mládežou viac využívaný druh masmédiá poskytuje zároveň viac informácií o počítačových hrách. Tiež to, že muži sú viac ohrozenou skupinou v sieti masmediálnej propagácie počítačových hier. Štúdia poukazuje na dôležitosť dôraznejšie sa zaoberať v sociálnej práci alternatívnymi závislosťami a diskutuje o dileme konceptu zmocňovania v kyberpriestore.

Kľúčové slová: Mládež. Masmediálna Propagácia. Počítačové Hry. Závislosť. Sociálna Práca. Zmocňovanie.

Abstract

The study conceptualises through the lens of social work the mass media promotion of computer games as a cause of the computer games addiction. The aim was to identify character of youth's contact with mass media, media promotion and playing computer games. The data was gained by a questioner and processed by MS Excel. The Analysis of the data consisted of descriptive statistics and testing of the hypotheses. The participants were chosen by the method of random stratified choice. The study accentuates based on its results that the kind of the medium more used by youth at the same time provides more information about computer games, and that men are a more vulnerable group in the network of the mass media promotion of computer games. The study points to the need for effective dealing with alternative addictions in social work and discusses the dilemma of empowerment concept in the cyberspace.

Key words: Youth. Mass Media Promotion. Computer Games. Addiction. Social Work. Empowerment.

Úvod a základné východiská

Štúdia vytvára koncept cez optiku sociálnej práce, že masmediálna propagácia počítačových hier (ďalej

len pc hry) je jednou z príčin závislosti od pc hier (ďalej len ZPCH) mládeže. Mládež sa tak ocitá v sieti, ktorá zvyšuje tendenciu k nepriaznivej aktivite. Riziká pc hier sú obsiahnuté v teórii a legislatíve na Slovensku, no menej sa

venuje pozornosť role marketingu v ZPCH, na ktorú poukazuje prezentovaná štúdia. Sú známe znaky dílerstva drog, no nepoznáme, ako to je so ZPCH. Výsledky štúdie dokumentujú aktivitu mládeže s kyberpriestorom, práve preto sa v jej závere zamýšľame nad prístupom zmocňovania klientov, ktorých prirodzeným prostredím je kyberpriestor tzn. e-klientov, v samotnom kyberpriestore.

1.1 Sieť masmediálnej propagácie pc hier – riziko mládeže

Vo všeobecnosti existujú tlačové a elektronické masmédiá, no medzi elektronické radíme aj sociálne médiá, pretože podľa Vrabca (2013) sme popri Internete v kontakte s nimi. Majú diametrálne odlišné charakteristiky a technologické a sociálne aspekty než ostatné masmédiá. Komunikant sa v masovej komunikácii nazýva publikum (Reifová et al. 2004). Akcentujeme, že vznikom a pôsobením mnohých technologických zmien, inovácií a expanzie možnosti Internetu vzniká úvaha o zániku publika v klasickej podobe (Hradiská 2009). Mládež je tiež publikum. Mládež je podľa Ondrejkooviča (2003) socio-kultúrny jav, kde v období dospievania prebiehajú podľa Labátha et al. (2001) biologické, fyziologické, psychické a sociálne zmeny. Osobitnými znakmi mládeže, ktoré popisujú Mácha (1965) a Skalková (1996), sú ich špecifické hodnoty, postoje, záujmy, motivácia a rôzne druhy životných štýlov. S čím tiež súvisí to, čo Džambazovič (1999) tvrdí, že môžu mať rozličnú podobu v subkultúrach. Macek (2003) upozorňuje, že toto obdobie je výrazné sociálnymi charakteristikami. Medzi tieto charakteristiky ako uvádza Jusko (2009) patrí nadobudnutie statusu občana, ukončenie formálneho vzdelávania, vstup na trh práce,

nadobudnutie vlastného bývania, založenie rodiny či získanie sociálnej identity. Ide o značné publikum, na základe konštatovania Ondrejkooviča (2003), ktorý upozorňuje, že v praxi dochádza k odďaľovaniu dospievania do 32. roka.

Masmédiá, ktoré sa usilujú osloviť a zaujať mládež potrebujú tento socio-kultúrny jav dobre poznať, pretože médiá o publikum bojujú, usilujú sa ho získať a dlhý čas udržať (Hradiská 2009). S vyššie uvedeným súvisí segmentácia klientov médií, ktorá je východiskom pre využitie účinného marketingu, ktorý dáva možnosť vytvoriť adekvátnu stratégiu pre samostatné segmenty a udržať najziskovejších klientov tým, že sa im ponúkne adresná služba. Táto segmentácia má význam aj pre zadávateľov reklamy (Čábyová 2012). Mladí ľudia, majú špecifické potreby, ktoré uspokojujú adekvátnymi masmédiami, preto sa masmédiá a mediálny marketing zameriava aj na túto časť populácie.

V súčasnej postmodernej spoločnosti sa človek najlepšie zabaví so strojom (Rankov 2006). Tomuto tvrdeniu zodpovedá nárast užívania masmédií a hranie pc hier. Z pomedzi širokej palety žánrov pc hier dávame do pozornosti podľa Zodpovedne.sk (s.n.) akčné (napr.: First Person Shooter pozn. autora), MMORPG (Massive Multiplayer On-line Role Playing Game), sociálne hry (pc hry na sociálnych médiách pozn. autora) a hazardné pc hry. So vznikom sociálnych médií sa repertoár rozšíril, pretože hráč podľa Lindstöma (2012) objavuje aj on-line nakupovanie, kde dochádza k stretu virtuálneho a reálneho sveta, za pomoci mobilného telefónu. Odborníci nie sú pri ZPCH úplne jednotní, pretože podľa APA (2013) v aktuálnom 5. vydaní Diagnostického a štatistického manu-

álu duševných porúch, ktorý zostavuje Americká psychiatrická asociácia, ZPCH tam nie je zaradená, no nachádza sa v ňom porucha „Internet Gaming Disorder“ a to iba v oddieli III. No podľa WHO (2018) Svetová zdravotnícka organizácia zaradila do 11. revízie Medzinárodnej klasifikácie chorôb „Gaming Disorder“.

Existuje široká škála príčin ZPCH (Cornell 2017; Lindström, 2012). Jednou z príčin, ktorú akcentujeme, sú rizikové skupiny (okrem iného muži, deti, dospievajúci a ľudia s neorganizovaným voľným časom,) (Conrad 2017a; Conrad 2017b). Špecifickou príčinou sú samotné pc hry, z ktorých niektoré sú viac návykové ako ostatné. Ide o pc hry First Person Shooter a MMORPG, ktoré majú špecifické pútavé vlastnosti v porovnaní s inými (Conrad 2017a). Všeobecne sa disfunkčnosť patologického hráča prejavuje v následkoch v zdravotnej (Conrad 2017b), psychickej (Cornell 2017) a štúdiou akcentovanej sociálno-ekonomickej oblasti (rodinná, školská, pracovná, sociálna a ekonomická) (Conrad 2017b; Cornell 2017).

Masmédia sú prostriedkom hrania pc hier, ale aj propagácie pc hier. Obe uvedené úlohy masmédií pokladáme za prvý stimul možného vzniku závislosti. Propagácia pc hier je realizovaná za pomoci buď printových alebo elektronických masmédií a reklamou. Problém ZPCH sa zväčšuje, pretože podľa Gentila v interview s Bakanom (2013), sa moderné technológie spájajú so stále agresívnejšími marketingovými taktikami, aby boli hry ešte lákavejšie, nutkavejšie a dostupné pre mládež. Marketing nie je len o nástrojoch marketingovej komunikácie, ale aj ako uvádzajú Lindström a Seybold (2004) o odhaľovaní emócií mládeže. Poukazujú na skutočnosť, že ak chcú byť marketéri

úspešní, musia zaútočiť na emócie mladých ľudí. Hopson (2001) v tejto súvislosti upozorňuje na agresívny charakter marketingu. Tvorcovia hier majú záujem, aby hráč hral veľa a stále, preto ďalším nástrojom sú odmeny a tresty v prípade, že hru prestane hrať alebo nehra tak často. Nanajvýš ďalšia agresia sa prejavuje v tvrdení Bakana (2013), že novým hraním pc hier je ich splynutie so sociálnymi sieťami, čo vzbudzuje ešte nutkavejšie a závislejšie hranie.

Agresívnou propagáciou je aj princíp väzenia „Panoptikum“, ktorý je využívaný v oblasti marketingu v sociálnych médiách (Bakan, 2013). Stále výraznejším zdieľaním informácií medzi priateľmi v sociálnych médiách ľudia ovplyvňujú ľudí, a teda už dlho to nie je o zdieľaní šírenom firmami (Zuckerberg 2007). Nanajvýš existujú ešte algoritmy v sfére marketingu, ktoré dokážu analyzovať surfovanie na Internete. Takto zistia informácie na základe, ktorých sa vytvára komplexný profil jedincov (Korhan 2001). Vychádzajúc z uvedeného sa tak zdieľajú aj informácie o pc hrách medzi priateľmi. Spomínané algoritmy vytvárajú teda aj profil hráča pc hier, na ktorého sa následne cielené marketingovo pôsobí s ponukou pc hier.

1. 2 Sociálna disfunkčnosť patologicky hrajúcej mládeže a zmocňovanie v sociálnej práci

V kontexte ZPCH sociálna práca potrebuje držať krok s tým, čo sa deje v spoločnosti využívaním kyberpriestoru (Moriarty 2011). Je to v tomto prípade aj riešenie nelátkových závislostí, ktoré sa stávajú v súčasnosti hrozbou pre významnú časť populácie, vrátane mládeže. Sociálna práca tu má svoje opodstatnenie, pretože jej cieľom je podľa Mátela a Schavela

(2015) pomáhať, sprevádzať, podporovať a zmocňovať klientov tak, aby získali optimálnu úroveň ich sociálneho fungovania a vytváranie priaznivých sociálnych podmienok pre tento cieľ. Tento cieľ je možné splniť najmä prevenciou, ktorú Ondrejko et al. (2009) považuje za najúčinnější boj proti sociálno-patologickým javom.

Koncept sociálneho fungovania spočíva v interakcii, ktorá prebieha medzi požiadavkami prostredia a ľuďmi. Zvládanie týchto požiadaviek sa týka ľudského úsilia riešiť situácie, ktoré sú vnímané a prežívané ľuďmi ako problémy života (Barlettová 1970 In Matoušek et al. 2001). Okolnosti, ktoré vedú ľudí k ZPCH a jej negatívne dôsledky naplňajú tento koncept. Považujeme za kľúčové, aby sa využili hlavne posledné dve úrovne prevencie pre dosiahnutie cieľa sociálnej práce (práca s klientom a zároveň sociálnym prostredím) so závislými od pc hier a to už zmieneným zmocňovaním v socioterapii, ktoré Barker (2003) vymedzuje ako proces pomoci klientovi, ktorý vedie k zvyšovaniu jeho osobnostných, medziľudských, sociálno-ekonomických a politických síl a rozvíjaniu vplyvu na skvalitnenie jeho prostredia. Pre Matouška et al. (2001) zmocňovanie znamená pomáhanie ľuďom k tomu, aby získali väčšiu kontrolu nad svojimi vlastnými životmi a životnými podmienkami. Thomson (2007) tvrdí, že zmocňovanie môžeme robiť len s ľuďmi a nie pre ľudí. Ľudia môžu byť zmocnení inými alebo môžu byť posilnení sami seba zmocniť. Podľa Healy (2005) bariérou zmocňovania môže byť aj deficit schopností klientov alebo dôvery vo svoje schopnosti konať. Preto je potrebné s nimi nájsť ich oblasti rozvoja zručností a pomôcť im s príležitosťami na prekonanie týchto bariér.

Pri riešení ZPCH by sa malo postupovať podobne ako pri iných beha-

viorálnych závislostiach (Cornell 2017). Liečba nie je jednoduchá, nakoľko závislí ľudia sú nútení používať počítač z dôvodu fungovania v spoločnosti (Addiction treatment 2017). Premietneme tri úrovne prevencie závislostí vrátane sociálnej disfunkčnosti cez prizmu inštitúcií, ktoré naplňajú cieľ sociálnej práce. V primárnej prevencii ide o Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej len CPPPaP) a o Úrad práce sociálnych vecí a rodiny (ďalej len ÚPSVaR). V sekundárnej prevencii ide o ÚPSVaR, CPPPaP, Centrum pre liečbu drogových závislostí, psychiatrické inštitúcie poskytujúce pomoc ambulantnou a pobytovou formou a resocializačné stredisko. V terciárnej prevencii ide po liečbe o doliečovanie v resocializačných zariadeniach. Radíme sem aj psychoterapeutické kluby, ambulantné skupiny, svojpomocné skupiny a aj harm reduction, ktorá sa poskytuje v sociálnych službách krízovej intervencie. Zmocňovanie v socioterapii klienta profesionálom v tejto sfére je prirodzenou súčasťou, aby sa optimalizovalo sociálne fungovanie abstijnujúceho závislého.

Nadmerné hranie pc hier môžeme považovať za dôsledok, ale aj príčinu nesplnenia úloh, ktoré mládeži prináležia. Ich nesplnenie podľa Juska (2010) predurčuje mládež radiť medzi cieľové skupiny sociálnej práce (sociálna práca s mládežou). Za jej elementárnu zložku považujeme informovanosť v primárnej prevencii, pretože sa opierame o tvrdenie Nábělka (2007), ktorý uvádza, že nie je navonok viditeľné do akej miery je alebo nie je človek ohrozený, a preto je dôležité, aby boli všetci informovaní.

Ak vychádzame z povahy rizikovej mládeže a zároveň už zo zmieneného tvrdenia autora Rankova, tak zastávame názor, že u rizikovej mlá-

deže môže dôjsť k ZPCH. Mládež spĺňa znaky uvedenej príčiny vzniku tejto závislosti a to, že je rizikovou skupinou. Existuje aj subkultúra mládeže hráčov pc hier, preto považujeme mládež za ohrozenú a zároveň akcentujeme opodstatnenosť sociálnej práce v tejto oblasti.

Sociálny pracovník si má pri práci s patologickým hráčom vedieť vytvoriť dôveru, zastávať jeho záujmy, motivovať ho k zmene, viesť s ním vhodnú komunikáciu a vedieť identifikovať jeho problém či potrebu. Tiež má vedieť v tejto problematike tvoriť sociálne i preventívne programy a projekty, sieťovať organizácie, organizovať mládež a pracovať s ňou (Jusko 2010). Dôležité je aj to, aby disponoval základnými vedomosťami a zručnosťami v oblasti informačno-komunikačných technológií (ďalej len IKT). Mal by mať základné vedomosti a zručnosti v oblasti používania masmédií a vzdelanie o nepriaznivých javoch v spojitosti s kyberpriestorom. Príprava sociálnych pracovníkov toto nesmie ignorovať.

Nakoľko nejde v štúdiu o odborne diskutovanú tému, jej cieľom bolo zistenie povahy kontaktu mládeže s masmédiami, mediálnou propagáciou pc hier a ich hraním. Štúdia sa zameriavala na rodovú citlivosť tohto kontaktu, masmédiá a propagáciu pc hier v nich a podmienenosť hrania pc hier propagáciou v masmédiách. Štúdia preverila aj hypotézy, ktorými boli, že (1.) medzi najčastejšie využívaným druhom masmédií mládežou a najväčšou ponukou informácií o pc hrách v masmédiách je súvislosť a že (2.) medzi denným využívaním masmédií mládežou a stimulom hrania pc hier

na základe propagácie pc hier v masmédiách je súvislosť.

2 Metódy

Štúdia pozostávala z kvantitatívnej výskumnej stratégie. Dáta štúdie sa nadobudli metódou-dotazník vo forme neštandardizovaného on-line ale aj papierového meracieho nástroja vlastnej konštrukcie (ďalej len NDVK). Administrácia NDVK prebiehala on-line a v teréne. Zodpovedanie NDVK trvalo približne 10 minút. Dotazník bol anonymný, čím umožnil prehĺbenie dôvery respondentov k výskumu. Získané dáta sa spracovali uložením do elektronickej databázy a metódami štatistického spracovania dát v Microsoft Office-Excel. Analýza dát spočívala v deskriptívnej štatistike a v testovaní hypotéz štúdie.

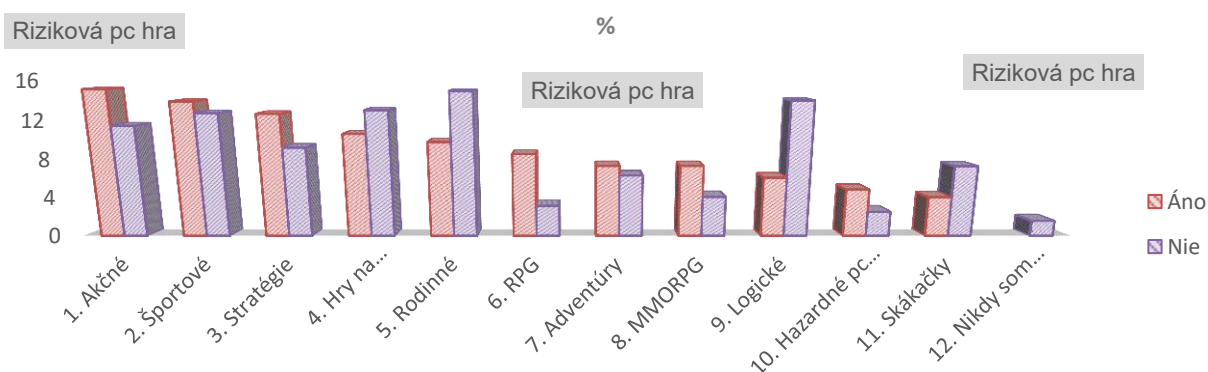
Výber respondentov bol uskutocnený metódou náhodného stratifikovaného výberu. Štúdia sa orientovala na vekové skupiny mládeže od 15 do 32 rokov a na heterogénnu účasť respondentov na základe rodu. Respondentmi boli mladí ľudia zo Slovenska v počte 186, medzi ktorými prevládali ženy ($n = 111$). Priemer (ďalej len mean) veku mládeže bol 22 rokov. Smerodajná odchýlka veku respondentov bola 8,15295. Podľa sociálneho statusu bola najviac zastúpená medzi respondentmi študujúca mládež ($n = 137$), potom zamestnaná mládež ($n = 39$) a najmenej bola zastúpená nezamestnaná mládež ($n = 9$). NDVK bol použitý v štúdiu na zber dát, ktorý má v pôvodnej verzii 13 položiek. V rámci predkladanej štúdie

sme sa zamerali len na 9 položiek, ktoré korešpondujú s cieľom predkladanej štúdie. NDVK pozostával z 3 faktografických položiek formou dichotomickej ponuky a jednoduchého výberu (rod, vek a sociálny status). Okrem iných položiek obsahoval pre účel prekladanej štúdie 6 zatvorených položiek formou 1 dichotomickej ponuky (stimul hrania pc hier na základe propagácie v masmédiách – áno/nie), 2 poradových škál (zoradenie druhov masmédií podľa častosti využívania, zoradenie masmédií podľa získania najviac poznatkov o pc hrách) a 2 intervalové škály (denný interval využívania masmédií, denný interval hrania pc hier) a 1 viacnásobný výber (najčastejšie hrané pc hry). Konštruktom, ktorý sme merali bola povaha interakcie človeka so sociálnym prostredím v podobe poznatku a konania ako produkt kontaktu človeka s predmetom štúdie. Položkami NDVK vytvorenými na základe konštruktu sa zodpovedalo na otázky štúdie a preverili sa hypotézy. NDVK bol dobrovoľný, anonymný a v úvode obsahoval informácie o štúdiu, čím

boli zabezpečené etické aspekty pri zbere dát vo vzťahu k respondentom.

Pri testovaní (1.) hypotézy sme využili Pearsonov kontingenčný koeficient (ďalej len PKK), s ktorým sme merali silu vzťahu medzi premennými. Stanovili sme si kritéria pre koreláciu a teda $< 0,1$ = triviálna, $0,1-0,3$ = malá, $0,3-0,5$ = stredná a $> 0,5$ = veľká. Tiež sme si stanovili kritériá aj pre povahu korelácie a teda 1 = dokonalá pozitívna súvislosť a -1 = dokonalá negatívna súvislosť. Pri testovaní (2.) hypotézy sme použili chí-kvadrát test (ďalej len CHKT). Určili sme si α , ktorá predstavovala hladinu významnosti ($\alpha = 0,05$ tzn. na 95 % je medzi premennými súvislosť). Prostredníctvom CHKT sme vypočítali hodnotu p , ktorá je odhadovaná pravdepodobnosť zamietnutia súvislosti medzi premennými. Rozhodnutie, či (2.) hypotézu verifikujeme sme dosiahli tak, že ak hodnota p bola $< \alpha$, tak medzi premennými je súvislosť, no ak hodnota p bola $\geq \alpha$, tak medzi nimi nie je súvislosť.

Graf č. 1: Najčastejšie hrané pc hry podľa stimulu hrania na základe ich propagácie v masmédiách

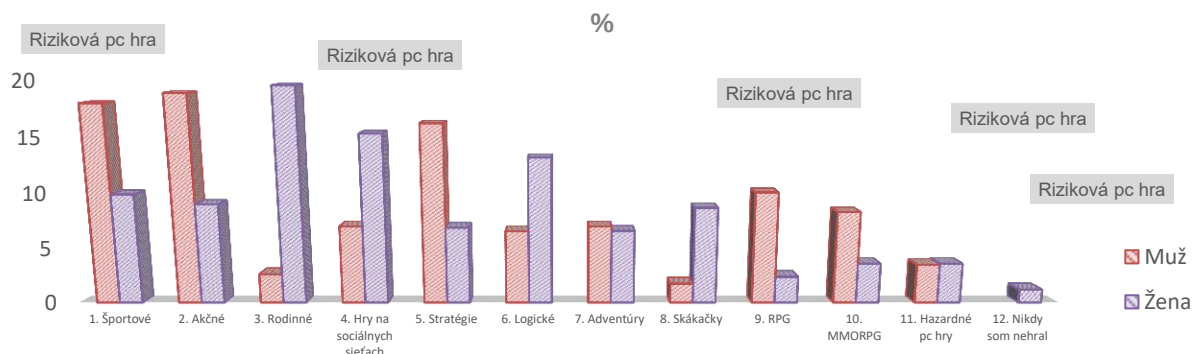

3 Výsledky

Mládež vo väčšine (62 %) nehra pc hry na základe propagácie pc hier v masmédiách. Muži viac (58,57 %)

podľa hnu propagácií pc hier v masmédiách ako ženy. Poradie hraných pc hier mládežou v Grafe č. 1 je vytvorené na základe

Graf č. 2: Najčastejšie hrané pc hry podľa rodu

najvyššej frekvencie stimulu hrania pc hier na základe propagácie pc hier v masmédiách. Mládež viac hrá pc hry akčné, športové, strategické, RPG, adventúry, MMORPG a hazardné pc hry na základe ich propagácie v masmédiách.

Poradie pc hier v Grafe č. 2 je vytvorené na základe najčastejšie hraných pc hier mládežou. Muži obľubujú najviac pc hry akčné, športové a strategické, potom RPG a MMORPG, ďalej skoro rovnako obľubujú hry na sociálnych sieťach, adventúry a logické pc hry (ostatné pc hry nedosiahli ani 4 %). Ženy obľubujú najviac rodinné pc hry, hry na sociálnych sieťach a logické, potom športové, akčné, skákačky, stratégie a adventúry (ostatné hry nedosiahli ani 4 %).

Muži po $\bar{x}$ využívajú masmédiá denne 6 až 8 hod., čo je viac ako ženy (3-5 hod.) Muži po $\bar{x}$ hrajú pc hry denne 3 až 5 hod., čo je opäť viac ako ženy (0-2 hod.).

Pri teste (1.) hypotézy PKK je 0,826434, čo je > ako 0,5 a PKK je bližšie k 1 tzn., že dochádza k veľkej pozitívnej súvislosti. Pri teste (2.) hypotézy $p = 0,1919376$ tzn. $p > \alpha$ tzn.

medzi premenným nie je súvislosť (merateľnú premennú sme previedli na kategoriálnu).

4 Diskusia

4.1 Agresívny marketing pc hier a rodová náchylnosť k využívaniu masmédií a pc hrám

Testom sa (1.) hypotéza verifikovala tzn., že jednotlivé druhy masmédií sú využívané mládežou častejšie a iné zas menej častejšie. Tie, ktoré sú využívané častejšie zároveň poskytujú väčšiu ponuku informácií o pc hrách ako tie, ktoré sú využívané menej častejšie. Konštatujeme, že mediálny marketing pc hier sa sústreďuje prioritne v masmédiách, ktoré sú pre mládež oveľa atraktívnejšie a tým činom je mládež o veľa viac ovplyvňovaná propagáciou pc hier v masmédiách. Testom sa (2.) hypotéza falzifikovala, ale len preto, že sa na jej verifikáciu určila hodnota 95 %. Medzi premennými je súvislosť na 81 %, čo treba určite brať do úvahy.

Mládež vo väčšine nehrá pc hry na základe ich propagácie v masmédiách. Tento fakt môže byť podmienený tým, že medzi respondentmi bolo väčšie zastúpenie žien-nehráčok. Táto skutočnosť v konečnom dôsledku mohla skresliť celý pohľad na tento stimul. Akčné, športové, stratégie, RPG, MMORPG, adventúry a hazardné pc hry mládež hrá viac na základe ich propagácie v masmédiách, pretože pri tom dôjde viac k stimulácii ich hrania v porovnaní s inými. Reklama týchto pc hier pravdepodobne zapríčiňuje ich zvýšené hranie ako u iných pc hier.

Muži využívajú masmédiá 6 až 8 hodín denne a ženy využívajú masmédiá 3 až 5 hodín denne. Uvedené môže prameniť z rodového stereotypného vnímania sociálnej role muža a ženy (2 masmédiá z 9 nie sú elektronické) Teda muži viac inklinujú k technológiám ako ženy.

Muži hrajú pc hry 3 až 5 hodín denne a ženy hrajú pc hry 0 až 2 hodiny denne. Muži viac hrajú pc hry na základe propagácie pc hier v masmédiách, s čím môže súvisieť ich doba strávená užívaním masmédií ([2.] hypotéza štúdie). Medzi najviac rizikové pc hry u mužov zaraďujeme na základe koncepcie štúdie (1.) akčné pc hry a (5.) MMORPG, ktoré sú viac návykové. Nanajvýš muži hrajú najradšej pc hry (1.) akčné, (5.) MMORPG a (10.) hazardné, ktoré sú zároveň viac propagované v masmédiách. Medzi najviac rizikové pc hry u žien zaraďujeme na základe koncepcie štúdie (2.) pc hry na sociálnych sieťach, ktoré sú viac návykové. Myslíme si, že denne muži hrajú dlhšie pc hry, pretože na jednej strane sa to odvíja od príčin ZPCH, ktoré sú uvedené v koncepcii štúdie. Zároveň vychádzame aj z našich zistení. Pc hry na sociálnych sieťach zjavne ženy nepriinúta hrať ich dlhšie alebo ženy to

berú skôr ako súčasť bytia na sociálnej sieti. Hazardné pc hry sú rizikové cca rovnako pre oba rody.

Akcentujeme pri zjavných rodových rozdieloch, že u žien sú najviac rizikové hry na sociálnych sieťach a že je potrebné sa zamerať v odbornej komunite na fakt, že muži sú viac ohrozenou skupinou ako ženy v oblasti hrania pc hier. Sú ohrození v súvislosti s hraním rizikových a viac propagovaných akčných, MMORPG a hazardných pc hier v masmédiách. Toto tvrdenie umocňuje ďalšie fakty, že muži hrajú pc hry viac ako ženy, viac ako ženy podľahnú propagácii pc hier v masmédiách, ktoré využívajú opäť viac ako ženy.

4. 2 Aplikácia zistení štúdie: prevencia i zmocňovanie v kyberpriestore a limity štúdie

Je sociálna práca na generované sociálne e-problémy dneška dostatočne flexibilná a teda účinná? Inovatívnu alternatívou sociálnej práce je kybersociálna práca, ktorá bude spočívať v snažení nestahovať e-klientov prioritne z kyberpriestoru a bude priamo realizovaná prostredníctvom IKT v ňom (Smyth 2011). Myslíme si, že sociálna práca čelí dileme jej stratégie realizácie prevencie a intervencie-zmocňovania v praxi. Ide o niečo podobné ako harm reduction, len v kyberpriestore. Oproti nej stojí konvenčná sociálna práca, ktorá sťahuje e-klientov z kyberpriestoru a pracuje s nimi (zmocňuje ich socioterapiou) mimo kyberpriestoru.

Je sociálna práca pre blaho spoločnosti ochotná vstúpiť do kyberpriestoru a akceptovať život e-klientov? Kybersociálny pracovník v primárnej prevencii by mal využiť funkcie masmédií v sociálnych médiách k realizácii on-line prevencie. Ak sa vie presadiť mediálny marketing

v podobe Panoptika v sociálnych médiách, tak rovnakou cestou by sa mala vybrať aj kybersociálna práca. V duchu zmocňovania v sekundárnej a terciárnej prevencii by sa kybersociálna práca podľa Smyth (2011) prejavovala v on-line kontakte sociálneho pracovníka/terapeuta a klienta, čiže on-line terapia/intervencia, ďalej v softvérových balíkoch, prostredníctvom ktorých by sa klient na báze kognitívno-behaviorálnych postupov liečil. Kyberpriestor by poskytoval priestor pre tvorbu virtuálnych svojpomocných skupín alebo on-line komunít, ktoré by sociálni pracovníci sprostredkovali ako možnosť podporných skupín.

Je sociálny pracovník, ktorý pracuje s digitalizujúcou sa mládežou vo sfére prevencie dostatočne pripravený na túto prácu? Takýto sociálny pracovník musí mať zvnútornené, že obsah primárnej prevencie v sfére nelátkových závislostí by mal byť rovnako obsiahly ako tých látkových. Prevencia technologických závislostí realizovaná sociálnym pracovníkom s mládežou by mala vychádzať z poznatkov a praxe podobne ako u iných závislostí. V našom prípade, by sa mal pri primárnej prevencii zamerať na všeobecnú prezentáciu informácií o technologických závislostiach, ale aj na to, čo štúdiá vo výsledkoch akcentuje.

Kde môže budúci sociálny pracovník s mládežou nadobudnúť odbornú spôsobilosť práce s e-klientmi? Nadobúdanie tejto profesijnej kompetencie budúcich sociálnych pracovníkov (vrátane IKT zručností) by malo byť v pregraduálnom štúdiu (Bc.) a graduálnom (Mgr.) štúdiu v odbore sociálna práca v podobe predmetu sociálna práca s mládežou, ktorá by obsahovala problematiku rizík kyberpriestoru so zameraním nie len na konvenčné metódy a formy preven-

cie/intervencie, ale aj na tie v kyberpriestore. Následnú možnosť vidíme, v ďalšom vzdelávaní, o ktorom hovorí na Slovensku zákon NR SR č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny.

Má odborná verejnosť dostatok poznatkov o nelátkových závislostiach? Výsledky štúdie sú dobrým stimulom pre generovanie ďalších štúdií v sociálnej práci ako transdisciplinárnej vedy. Ďalšie relevantné zistenia môžu pomôcť odbornej verejnosti k tomu, aby vedela zistiť a efektne riešiť problémy súvisiace s nelátkovou závislosťou. Na základe získaných poznatkov je možné vytvoriť metódy sociálnej práce, ktoré by boli schopné uplatniť sa v kyberpriestore. Takisto vytvoriť diagnostický nástroj umožňujúci identifikovať technologické závislosti.

Rozsah platnosti správy zo štúdie je potrebné brať s určitou obozretnosťou. Zníženie zovšeobecnenia správy vidíme v nereprezentatívnom zastúpení respondentov podľa ich konkrétneho obsadenia v základnom súbore. Taktiež, správa je limitovaná počtenosťou respondentov. Napokon sme si vedomí neštandardnosťou NDVK, avšak sme sa v štúdiu usilovali zabezpečiť jeho validitu a reliabilitu. Napriek tomu považujeme správu zo štúdie za hodnotný príspevok do diskusie o súvislostiach možného vzniku technologických závislostí.

Zoznam bibliografických odkazov

ADDICTION TREATMENT. Video Games Addiction Treatment Programs. In: *Addiction-treatment.com* [online]. Santa Monica: Addiction treatment, c2017 [cit. 28.10.2017]. Dostupné z: <https://www.addiction-treatment.com/research/video-game/>.

- APA. Internet Gaming Disorder. In: *Psychiatry.org* [online]. Washington: American Psychiatric Association, 2013 [cit. 18.10.2017]. Dostupné z: <https://www.psychiatry.org/psychiatrists/practice/dsm/educational-resources/dsm-5-fact-sheets>
- BAKAN, Joel, 2013. *Dětství pod palbou: Jak velký byznys ovlivňuje děti*. 1. vyd. Praha: TRITON. 308 s. ISBN 978-80-7387-653-1.
- BARKER, Robert L., 2003. *The Social Work Dictionary*. 5. vyd. Washington, DC: NASW Press. 493 s. ISBN 0-87101-355-X.
- CONRAD, Brent. Video Game Addiction: Signs, Problems, Risks, & Treatment. In: *Techaddiction.ca* [online]. Halifax: The TechAddiction, c2017a [cit. 21.10.2017]. Dostupné z: <http://www.techaddiction.ca/video-game-addiction.html>.
- CONRAD, Brent. Computer Game Addiction - Symptoms, Treatment, & FAQs. In: *Techaddiction.ca* [online]. Halifax: The TechAddiction, c2017b [cit. 22.10.2017]. Dostupné z: http://www.techaddiction.ca/computer_game_addiction.html.
- CORNELL, Rai. How Video Game Addiction Treatment Centers Can Help Compulsive Gamers. In: *Projectknow.com* [online]. California: ProjectKnow, c2017 [cit. 21.10.2017]. Dostupné z: <http://www.projectknow.com/research/video-game-addiction/>.
- ČÁBYOVÁ, Ľudmila, 2012. *Marketing a marketingová komunikácia v médiách*. 1. vyd. Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński. 211 s. ISBN 978-83-7729-181-8.
- DŽAMBAZOVIČ, Roman, 1999. Nové možnosti interpretácie mládežníckej subkultúry. In: *Súčasná subkultúra mládeže. Zborník príspevkov zo seminára Sekcie sociologickej spoločnosti pri SAV uskutočneného 21. októbra 1998*. Bratislava: Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV, s. 8–14. ISBN 80-85-447-08-8.
- HEALY, Karen. 2005. *Social Work Theories In Context: Creating Frameworks for Practice*. 4. vyd. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2005. 208 s. ISBN 978-1-4039-1622-8.
- HOPSON, John. Behavioral Game Design. In: *Gamasutra.com* [online]. s.l. (USA): UMB Tech, 27.4.2001 [cit. 25.10.2017]. Dostupné z: https://www.gamasutra.com/view/feature/131494/behavioral_game_design.php
- HRADISKÁ, Elena. Psychologická charakteristika publika. In: HRADISKÁ, Elena. BREČKA, Samuel a VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychológia médií*. 1. vyd. Bratislava: EÚROKÓDEX, 2009, s. 247–288. ISBN 978-80-89447-12-1.
- JUSKO, Peter, 2009. *Sociálna práca s mládežou a sociálnopatologické javy*. 1. vyd. Banská Bystrica: PF UMB, O. z. Pedagóg. 217 s. ISBN 978-80-8083-705.
- JUSKO, Peter. Sociálna práca s mládežou. In: HUDECOVÁ, Anna, et al. *Profesijne kompetencie sociálnych pracovníkov v kontexte intencionálnych a inštitucionálnych reflexií*. 1. vyd. Banská Bystrica: PF UMB v Banskej Bystrici, 2010, s. 114–118. ISBN 978-80-557-0112-7.
- KORHAN, Jeff. What Your Business Needs to Know about Social Graphs. In: *Socialmediaexaminer.com* [online]. s.l. (USA): Social Media Examiner, 7.1.2011 [cit. 28.10.2017]. Dostupné z: <https://goo.gl/XTBewa>.
- LABÁTH, Vladimír, et al., 2001. *Riziková mládež: Možnosti potenciálnych zmien*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladateľství. 157 s. ISBN 80-85850-66-4.
- LINDSTRÖM, Martin a SEYBOLD, Patricia B., 2004. *Brand child: Remarkable Insights into the Minds of Today's Global Kids & Their Relationships with Brands*. revidované vyd. Londýn: Kogan Page. 320 s. ISBN 978-0-7494-4284-2.
- LINDSTRÖM, Martin, 2012. *Vyluxované mozgy: Triky, ktoré používajú firmy, aby nás priťahovali k nákupu*. 1. vyd. Praha: Management Press. 264 s. ISBN 978-80-7261-191-1.
- MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál. 141 s. ISBN 80-7178-747-7.
- MATOUŠEK, Oldřich, et al. 2001. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 312 s. ISBN 80-7178-473-7.
- MÁCHA, Karel. Mládež a společnost. Sociální charakteristiky dnešní mladé generace. In: KREJČI, Jaroslav (ed.). *Aktuální problémy sociologie mládeže: Sborník*. Ostrava: Čs. společ. PVZ v Ostravie, 1965, s. 10–59.
- MÁTEL, Andrej a SCHAVEL, Milan, 2015. *Teória a metódy sociálnej práce I*. 3. dopl. akt. vyd. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. 420 s. ISBN 978-80-971445-6-2.
- MORIARTY, Josephine Ciara. Video game addiction: Implications for Social Work Practice in Child and Adolescent Mental Health Services. In: *Proceedings of the 2nd Annual Critical Social Thinking Conference*.

- [online]. Cork: School of Applied Social Studies, University College Cork, 2011 [cit. 29.10.2017]. s. 139–164. Dostupné z: <https://goo.gl/zPrjW1>.
- NÁBĚLEK, Ludvik, 2007. Kto je ohrozený nelátkovou závislosťou?. *Sociálna prevencia*. Bratislava: Národné osvetové centrum – kabinet sociálnej prevencie, roč. 2, č. 2, s. 8. ISSN 136-9679.
- ONDREJKOVIČ, Peter, 2003. *Základy sociológie mládeže: Mládež v zrkadle sociológie výchovy a mládeže*. 1. vyd. Nitra: Fakulta sociálnych vied UKF v Nitre. 131 s. ISBN 80-8050-658-2.
- ONDREJKOVIČ, Peter, et al., 2009. *Sociálna patológia*. 3. dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Veda. 577 s. ISBN 978-80-224-1074-8.
- RANKOV, Pavol, 2006. *Informačná spoločnosť: perspektívy, problémy, paradoxy*. Levice: Koloma Kertész Bagala LCA Publishers Group. 173 s. ISBN 80-89129-91-9.
- REIFOVÁ, Irena, et al., 2004. *Slovník mediální komunikace*. 1. vyd. Praha: Portál. 328 s. ISBN 80-7178-926-7.
- SKALKOVÁ, Jarmila. Problémy mládeže v kontextu postmoderního myšlení. In: SEMRÁD, Jiří. *Mládež a sociálně negativní jevy*. 1. vyd. Praha: PA ČR, s. 17–38. ISBN 80-85981-22-X.
- SMYTH, Nancy. Social Workers in Cyberspace: UB School of Social Work Pursues a Vision for the Profession's Digital Future. Online tools can help social workers reach and treat clients. In: *Buffalo.edu* [online]. Buffalo: University at Buffalo, 8.11.2011 [cit. 2.3.2018]. Dostupné z: <http://www.buffalo.edu/news/releases/2011/11/13017.html>.
- THOMPSON, Neil. 2007. *Power and empowerment. Theory into Practice*. 1. vyd. Lyme Regis: Russell House. 110 s. ISBN 978-1-903855-99-7.
- VRABEC, Norbert. Komunikácia v ére internetu. In: MAGÁL, Slavomír, MATÚŠ, Jozef a PETRANOVÁ, Dana. *Masmediálne štúdia v kocke*. 1. vyd. Trnava: FMK UCM v Trnave, 2013. s. 498–524. ISBN 978-80-8105-445-7.
- WHO. Gaming disorder. In: *Who.int* [online]. Ženeva: World Health Organization, Január 2018 [cit. 14.2.2018]. Dostupné z: <http://www.who.int/features/qa/gaming-disorder/en/>
- ZÁKON č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny jasne definuje kvalifikačné predpoklady pre výkon odbornej činnosti. Bratislava: Národná rada Slovenskej republiky, 2014.
- ZODPOVEDNE.SK. Hry a gaming. In: *Zodpovedne.sk* [online]. Bratislava: eSlovensko o. z., s.n. [cit. 11.10.2017]. Dostupné z: <https://www.zodpovedne.sk/index.php/sk/ohrozenia/hry-a-gambling>.
- ZUCKERBERG, Mark. Facebook Unveils Facebook Ads. In: *Newsroom.fb.com* [online]. s.l. (USA): Facebook, 6.11.2007 [cit. 31.10.2017]. Dostupné z: <https://newsroom.fb.com/news/2007/11/facebook-unveils-facebook-ads/>

Recenzie

Cesta do Compostely.

Legendy, história, skúsenosti.

Magda Kučerková, Ján Knapík

Miriama ŠARIŠSKÁ

Mgr. Miriama Šarišská
Inštitút edukológie a sociálnej práce
Prešovská univerzita v Prešove
e-mail: miriama.sarisska1@gmail.com

„Svätajakubská cesta sa ukazuje celkom jedinečná v európskom i svetovom kontexte“ (Kučerková a Knapík 2018, s. 7). Práve tento komentár autorov sa ukazuje ako

významný odkaz o celkovom obsahu a jedinečnosti prezentovanej publikácie. Kniha s názvom *Cesta do Compostely*, popisuje zaujímavé príbehy, historické udalosti, vedecké bádanie a metodológiu vedeckého výskumu. Neobyčajný akcentom publikácie je prepájanie vedeckosti so spiritualitou, podčiarkujúce autenticnosť danej oblasti.

V obsahu autori predstavujú zaujímavú skladbu publikácie zlozenej z troch kapitol zameraných na históriu, motiváciu putovaniu a skúsenosti z putovania. Záverom sú čitateľom prezentované rozsiahle

prílohy popisujúce výskumnú metodológiu.

Dôvody, prečo sa autori rozhodli skúmať a písať o ceste do Compostely, vysvetľujú aj otázkami: „Čo vedie človeka k tomu, aby sa na putovanie do Santiaga de Compostela vydal a podstúpil nie vždy ľahké stretnutie so sebou samým? A čo doňho napokon táto skúsenosť vtlačí?“ (Kučerková a Knapík 2018, s. 8). Putovanie do Santiaga de Compostela poukazuje na zaujímavý koncept prirodzenosti človeka ako takého, a vychádza už z dejín (autori hovoria o židovských dejinách), pričom citujú biblický text popisujúci ako samotný Boh nosí pútnické šaty, aby hľadal človeka. Spomínajú rôzne židovské tradície spojené s putovaním, ktoré boli bežnou súčasťou ich životov a istým spôsobom prepojené na vnímanie svojej existencie v spojení s existenciou Boha. Môžeme sa domnievať, že aj u súčasných pútnikov do Compostely je jednou

z pohnútok práve viera. Týmto postojom pútnikov sa autori venujú neskôr. Úvodom okrem vysvetľovania významu samotného putovania, neskôr pohybu človeka ako takého, autori spomínajú „utrpenie v putovaní“ a „spiritualitu púšte“. V oboch prípadoch nachádzame duchovný rozmer. V rámci analyzovania spomínaného „utrpenia v putovaní“ vnímame líniu princípu viery v spásu a večný život vo vzťahu k prežívaniu rôznych skúšok, príp. negatívnych situácií ako niečoho, za čo sme vďační. V časti „spirituality púšte“, opäť prichádzame k prirovnaniu biblického deja so súčasným prežívaním človeka. Tak, ako to autori opisujú, sám Ježiš bol na púšti, kde bol pokúšaný a istým spôsobom aj súčasní pútnici nachádzajú v putovaní priestor pre individualitu svojej osobnosti a možnosť vnímania vlastných vnútorných stavov.

Svätojakubská cesta, ako jeden z názvov popisovanej pútnickej cesty do Compostely, má historický „príbeh“. Autori prinášajú čitateľovi detailné informácie o Jakubovi Staršom, o jeho osobnosti a živote, po ktorom je toto putovanie pomenované a je s ním spojené. Základnými informáciami v tomto kontexte sú prítomnosť osoby Jakuba ako hlásateľa evanjelia podľa rôznych historických tradícií v Španielsku a podobne tak aj informácie o hrobe učeníka v mieste, kam vedie púť.

Historický a kultúrny opis problematiky putovania do Compostely pokračuje v popise empirických zistení autorov, vzťahujúcich sa k motivácii k putovaniu. Úvodom

približujú čitateľom pohľad na motiváciu z psychologického hľadiska, kde vysvetľujú základné princípy motivácie a prepájanie na hodnoty človeka. Zisťujeme, že pútnikom je pri žiadaní o preukaz pútnika daný dotazník kde uvádzajú svoje motívy k putovaniu, pričom na výber sú uvádzané motívy ako „historické, kultúrno-poznávacie, športové, náboženské, duchovné, možnosť dopísať vlastný motív“ (Kučerková a Knapík 2018, s. 87). Autori analyzujú z výpovedí respondentov záujem o putovanie z prvotných informácií, ktoré o tomto mieste dostali. Predstava o putovaní spočívala v tom, že ide o niečo namáhavé a zároveň zaujímavé či dokonca, ako to autori popisujú, respondenti hľadali v putovaní nádej k vyriešeniu svojich problémov. Rozdielnosť nachádzajú v náboženských a nenáboženských dôvodov putovania, pričom náboženský význam sa javí ako očakávaný zohľadňujúc koncept púte a osobnosť sv. Jakuba, avšak nenáboženské dôvody sa opierajú skôr o aspekty fyzického (športového) výkonu človeka. Autori výskumu špecifikujú z výsledkov skúmania osobné a altruistické motívy pútnikov. Motívy, ktoré sa vzťahovali k osobe pútnika boli napríklad (Kučerková a Knapík 2018, s. 115): *„posilnenie vzťahu s Bohom; hľadanie osobného poslania/povolania; hľadanie Božej pomoci pre život v konkrétnom povaní; hľadanie vnútorného pokoja; samotné putovanie, putovanie ako motív; riešenie problémov partnerských vzťahov; snaha zabiť sa závislostí; zažiť dobrodružstvo; vidieť kul-*

túrne a prírodné krásy; podeliť sa s inými o prežitie a svedčiť o viere.“ V rámci altruistických nachádzame „riešenie rodinných problémov, vyprosenie zdravia; urovnanie naštrbených vzťahov; sprevádzanie“ (Kučerková a Knapík 2018, s. 128). Či už išlo o osobné motívy alebo motívy zamerané pre iných, môžeme konštatovať, že boli istým spôsobom vo svojej podstate nábožensky podmienené. Autori čitateľom prinášajú veľmi podrobný opis týchto motívov pútnikov, pričom citujú ich vlastné výpovede a deklarujú tým zaujímavosť a pútavosť celistvého putovania do Compostely. V nasledujúcej časti publikácie „Čo Camino dáva“ môžeme vidieť aspekty, ktoré majú aj negatívny kontext ako obavy z putovania, prežívanie rôznych ťažkostí. Zaujímavosťou môže byť vnímanie putovania ako športového výkonu, čo je v publikácii niekoľkokrát prepíjané na nenáboženské motívy pútnikov. Autori analyzujú, že putovanie prináša aj psychickú záťaž a fyzickú bolesť či dokonca rôzne atypické ťažkosti, s ktorými sa respondenti počas putovania stretli. Výskumné zistenia odhaľujú aké vplyvy malo putovania na daných respondentov a čo všetko u nich, ako osôb, sa zmenilo. Reflektujúc môžeme opísať napríklad nové vnímanie seba samého, odpútanie sa od individualizmu, nadviazanie nových kontaktov, vplyv na partnerský život, zmena vo vnímaní materiálneho aspektu pre život a mnohé iné. Autori výskumu idú do takej hĺbky bádania, že čitateľom prinášajú aj informácie o mimoriadnych zážitkoch respon-

dentov, ktoré boli bezprostredne spojené s putovaním, pričom išlo o uzdravenia, mystické zážitky či akési obnovenie fyzických a psychických síl.

Môžeme konštatovať, že publikácia prináša hodnotné informácie pre rôzne skupiny čitateľov. Určite je zaujímavou pre záujemcov kultúry či histórie danej oblasti, záujemcov o informácie o samotnom putovaní, avšak z nášho pohľadu má významný vedecký prínos. Primárne hovoríme o vede sociálnej práce. Výskumné zistenia autorov prinášajú mnoho dát, ktoré svojou povahou prinášajú poznatky pre teóriu či prax sociálnej práce, a to z hľadiska individuálnej, skupinovej či komunitnej sociálnej práce. Poznanie toho, ako človek prežíva rôzne situácie, ktoré putovanie prináša predstavujú obohatenie v podobe znalosti vedomostí vnímať klienta sociálnej práce ako celistvú bytosť (v rámci bio-psycho-socio-spirituálneho modelu). Poukazujú na to, že neexistuje jednotvárnosť osobnosti, ale na to, že zmena u človeka môže nastať aj v prípade, že konkrétne zmeny neočakávame alebo ich nevnímame ako prítomné. Nachádzame aj samotnú reflexiu pre klientov sociálnej práce, kedy jednoduchý jav ako pohyb dokáže priniesť zmeny v sociálnom fungovaní.

Informácia o publikácii:

Magda Kučerková, Ján Knapík. Cesta do Compostely. Legendy, história, skúsenosti. 2018. Košice: Zachej.sk. ISBN 9788089866274.

Sociálna práca ako rizikové povolanie. Vybrané aspekty rizík na pozadí hypermoderny

Anna Jašková, Antónia Sabolová Fabianová

Martin HAMADEJ

Mgr. Martin Hamadej
Inštitút edukológie a sociálnej práce
Prešovská univerzita v Prešove
e-mail: martin.hamadej@gmail.com

Prostredníctvom monografie ponúkajú autorky Jašková a Sabolová odhodlanie a vnímanie výziev k prepojeniu konceptov, ktoré svojou dynamickosťou tvoria hlavnú časť hypermoderny v súvislosti so sociálnou prácou ako povoláním. Teoretický diskurz sa zameriava na vybrané sociálne riziká v sociálnej práci existujúce v zákulisi hypermoderny pričom nie je opomenutá reziliencia sociálneho pracovníka v pracovnom prostredí. Odborná verejnosť a vysokoškolskí pedagógovia a pedagogičky pomáhajúcich profesií majú prostredníctvom tejto publikácie možnosť zoznámiť sa s popísanými výskumami zameriavajúcimi sa na vnímanie účinnosti prítomných rizík v súčasnosti na prax sociálnej práce, čo môže na sociálnych pracovníkoch pôsobiť ako záťaž pri výkone ich povolania. Autorky spracovali v súčasnosti živú, vyvíjajúcu

sa problematiku, ktorá svojim zameraním patrí do profesionálneho priestoru sociálnej práce. Štruktúru monografie tvoria štyri vzájomne poprepájané kapitoly. V prvej časti monografie sa autorky venujú stotožneniu rizík v sociálnej práci prostredníctvom živých sociologických konceptov a následne popisujú otázky nových sociálnych rizík, ktoré sa stávajú centrom pozornosti praktickej politiky.

Autorky daný problém popisujú z viacerých pohľadov, pričom upozorňujú na „jednostrannosť vedeckých interpretácií“. V druhej kapitole autorky centrujú pozornosť na možné stresory v pracovnom prostredí. Autorky koncipujú danú kapitolu v dvoch líniiach. V rizikovosti profesie sociálnej práce prostredníctvom záťažových podmienok v pracovnom prostredí a osobnosti sociálnych pracovníkov prostredníctvom konceptu rozhodovania. V tejto kapitole je analyzovaná opodstatnenosť kompetencií a osobnosť sociálneho pracovníka, ako aj protektívne a rizikové zložky zvládania negatívnych situácií.

V ďalšej kapitole sú popisované námety predstavujúce spôsoby zvládania hrozieb v praxi sociálnej práce prostredníctvom reziliencie ako dynamického konceptu, kde vidia autorky priestor pre tri roviny, a to oblasť pociťovanej bezpečnosti v pracovnom prostredí, *„bezpečnosť na pracovisku vyžaduje starostlivosť od organizačného vedenia na každom oddelení pre každého zamestnanca“*. Work life balance, *„dôležitým faktorom pre zachovanie dobrej odolnosti jedinca je aj dostatočná doba oddychu“*. Psychosociálna pomoc, sebarealizácia, *„korene ľudskej odolnosti spočívajú v samoregulačných a samoregulujúcich adaptačných systémoch“*.

Vyplývajú z konceptu reziliencie, ktorý autorky chápu ako proces presadzovania a rozširovania zdrojov je reziliencia adaptáciou na nepriaznivú situáciu. Zameraním sa na spomínané tri elementy autorky predpokladajú zlepšenie proaktívnej odolnosti sociálneho pracovníka a zlepšenie efektivity pri výkone jeho povolania.

Poslednú kapitolu tvoria príklady z praxe v kontexte sociálnych rizík. Tu interpretujú výsledky realizovanej pilotnej štúdie z línie pracujúcich chudobných a problematiky migrácie ako novodobých rizík. V prvej výskumnej štúdii identifikovali autorky prostredníctvom obsahovej analýzy problematiku pracujúcich chudobných, a to tak na národnej,

ako aj medzinárodnej úrovni. V druhej výskumnej štúdii je prostredníctvom teoretického diskurzu skĺbená odolnosť sociálnych pracovníkov v prepojení na stratégie zvládania rizík pri práci s cieľovou skupinou migrantov. Formulované analýzy pomáhajú k rozvoju diskusie venujúcej sa danej problematike v multidisciplinárnom rozmere, no zvlášť sociálnej práci.

Možno konštatovať, že daná monografia je zaujímavým sprievodcom v oblastiach *sociálnej práce ako rizikového povolania*. Cieľom autoriek bolo poskytnúť čitateľom a čitateľkám analyticko-syntetickú štúdiu rozvoja vedeckých poznatkov v oblasti rizík na pozadí hypermoderny, čo sa im bezpochyby podarilo. Veľkým pozitívom publikácie je jej ľahká čitateľnosť, zrozumiteľnosť a dostatočný vedomostný rámec týkajúci sa popisovanej problematiky. Kniha je prínosom nielen pre odborníkov a odborníčky, ale i laickú verejnosť a zároveň ponúka množstvo podnetných tém a otázok pre ďalších výskumníkov a výskumníčky, ktorí by sa danou problematikou chceli zaoberať.

Informácia o publikácii:

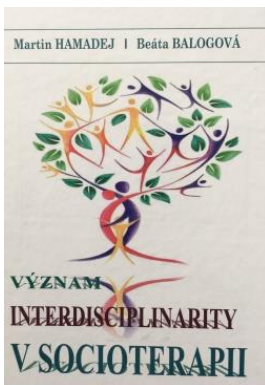
Anna Jašková, Antónia Sabolová Fabianová. Sociálna práca ako rizikové povolanie. Vybrané aspekty rizík na pozadí hypermoderny. 2018. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. ISBN 978-80-555-1987-6).

Význam interdisciplinarity v socioterapii

Hamadej, Martin, Beáta Balogová

Antónia SABOLOVÁ FABIANOVÁ

Antónia Sabolová Fabiánová
Inštitút edukológie a sociálnej práce
Prešovská univerzita v Prešove
e-mail: sabolova.antonina@gmail.com

Socioterapia ako odborná intervencia má nenahradiateľný priestor v profesii sociálnej práce z hľadiska jej interdisciplinarity, s dôrazom na jej prínos pre klientov a klientky. Prepojením

konceptov socioterapie, kognitívno-behaviorálnej teórie v kontexte mentálne znevýhodnenej klientely si autori vedeckej monografie za cieľ stanovili poskytnúť analyticko-syntetický pohľad na oblasť socioterapie ako komplex interdisciplinárnych prístupov, ktoré vnímajú prioritne optikou individuálneho prístupu a porozumeniu klientom.

V tejto súvislosti je monografia koncipovaná do štyroch oblastí, v ktorých sa autori bližšie venujú vymedzeniu socioterapie v slovenskej a zahraničnej spisbe, kognitívno-behaviorálnej terapii, socioterapii v stredoeurópskych podmienkach, výskumu socioterapie ako základnej

metódy sociálnej práce. Autori v logickej nadväznosti čitateľa postupne vedú od terminologického vymedzenia a jeho komparácie, s dôrazom na špecifiká, ciele a rolu klienta a terapeuta v samotných koncepciách. Autori nevynechali ani legislatívne ukotvenie a porovnanie nie len samotnej socioterapie ako základnej metódy sociálnej práce, ale aj psychoterapie. Dôvodom je vnímaný konsenzus v rešpekte ľudskej dôstojnosti, v zmene kvality života a pod. Autori oba procesy prínosne prepájajú v rámci definičného ukotvenia, ktoré v teoretickej rovine podporili viacerými významnými zdrojmi.

Druhá oblasť, kognitívno-behaviorálneho zamerania terapie cielene nadväzuje na klientov s mentálnym znevýhodnením. Prehľadným informatívnym spôsobom je kapitola kreovaná od podstaty samotného prístupu – jeho hlavných črt, po úlohy sociálneho pracovníka až po metódy, techniky prístupu a zmeny terapeutického vzťahu v KBT. Pre „rýchleho“ čitateľa je gro poznatkov o KBT zhrnutých v prehľadnej tabuľke v závere kapito-

ly. Obdobne sú prepracované aj základné charakteristiky KBT a socioterapie a kroky intervenčného procesu.

Tretia oblasť monografie je venovaná téme socioterapie v stredoeurópskych podmienkach, bližšie má kapitola aplikačný rozmer venovaný socioterapii pri práci s klientmi s mentálnym znevýhodnením. Autori v úvode opakovane poukazujú na definičnú rôznorodosť socioterapie, čo sa môže zdať ako zbytočný návrat k prvej kapitole – avšak následne v logickej prepojenosti poukazujú na podstatu jednotlivých definícií v kontexte mentálneho znevýhodnenia a teda volia aplikačné ukotvenie podstaty socioterapie hlavne v rehabilitácii – čo v konečnom dôsledku je pre čitateľa trefne pôsobiace ukotvenie k téme samotnej monografie, kde autori vymedzujú odlišnosti terapeutického rámca, ak sa terapeutického stretnutia zúčastňujú klienti s mentálnym postihnutím, ciele, špecifiká procesu a výhodám.

Po teoretickom diskurze a aplikačnom rozmere nadväzuje empirická časť vedeckej monografie, ktorej výsledkom je predstavenie skríningového nástroja Strengths and

Difficulties Questionnaire vytvorený R. Goodmanom. Zámerom autorov bolo posúdenie emocionálneho a behaviorálneho rozvoja žiakov s mentálnym znevýhodnením v priebehu realizovaných socioterapeutických aktivít ako jedného z ústredných komponentov sociálnej práce a identifikovať potenciálne štatisticky významných rozdielov. Jednotlivé čiastkové výsledky prehľadne vytvárajú komplexný pohľad na opodstatnenie kognitívno-behaviorálneho prístupu ako priestoru pre využívanie socioterapie v ktorej sociálna práca kreuje svoju teoreticko-metodologickú pozíciu.

Vedecká monografia ponúka komplex poznatkov, ktoré môžu osloviť nie len odborníkov a odborníčky v danej oblasti, ale svojou prehľadnosťou a spracovanými výchoiskami predstavujú materiál, ktorý je potenciálne obohacujúci aj pre študentov a študentky sociálnej práce a príbuzných odborov.

Informácia o publikácii:

Hamadej, Martin a Beáta Balogová Význam interdisciplinarity v socioterapii.

SPRÁVY Z PODUJATÍ IESP

Socioterapia už pomáha v praxi

22. február 2018

Veronika KMETÓNY GAZDOVÁ

Na *Inštitúte edukológie a sociálnej práce FF PU* úspešne ukončili *Kurz socioterapie* jeho prví absolventi. Nadobudnuté vedomosti už zúročili v praxi a pri odovzdávaní certifikátov sa pochválili aj prvými výsledkami. Na *Inštitúte edukológie a sociálnej práce FF PU* sa tento akademický rok realizoval *Akreditovaný kurz socioterapie v sociálnej práci*. Jeho absolventi a absolventky si v týchto dňoch slávnostne prevzali certifikáty o ukončení a pochválili sa aj prvými výsledkami. „*My sme hneď zo začiatku začali uplatňovať socioterapiu v našej práci a Natálka je už doma s babkou,*“ uviedla s neskrývanou radosťou jedna z absolventiek kurzu PhDr. Mária Gojdičová, PhD. riaditeľka *Detského domova v Sečovciach*.

Pri prevzatí osvedčenia s potešením oboznámila kolektív lektoriek s výsledkami náročného prípadu z ich zariadenia, ktorý slúžil aj ako modelový príklad na kurze.

„*Ide o akreditovaný kurz MŠVVaŠ SR s možnosťou získania osvedčenia zvyšujúceho kvalifikačné predpoklady výkonu v rámci §84 Zá-*

kona o sociálnych službách 448/2008 Z. z.,“ vysvetlila odborná garantka kurzu prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., riaditeľka inštitútu. Ako dodala, rozsah vzdelávacieho programu bol 220 hodín počas dvoch semestrov. „*Som nesmierne rada, že sa môžeme pochváliť nielen prvými úspešnými absolventmi, ale aj výsledkami, vďaka ktorým sa podarilo vrátiť 1-ročné dievčatko do domáceho prostredia,*“ doplnila prof. Balogová. „*Ďakujem za to, že som mohla byť prvá, vážim si to, že socioterapia je uplatniteľná v našom zariadení i vo vzťahu k našim zamestnancom. Je to prekrásna súčasť terapeutickej práce na vzťahoch, čo je základom všetkého. Nesmierne si to vážime,*“ doplnila M. Gojdičová, ktorá zároveň odporúča tento kurz všetkým zo sociálnej praxe.

Ďalší cyklus socioterapeutického kurzu na *IESP FF PU* sa otvorí auguste tohto roka. Záujemcovia z oblasti sociálnej práce tak budú môcť nadobudnúť nové vedomosti i praktické zručnosti pri práci s klientom a zároveň pokračovať vo svojom kvalifikačnom raste.

Veľkonočný trh sociálnej práce

29. marec 2018

Martin HAMADEJ

Už tradične ako každý rok sa 29. marca 2018 v priestoroch univerzity pod záštitou Inštitútu edukológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IESP FF PU) konal veľkonočný trh sociálnej práce. Príchod jari oslavujeme aj my na univerzite ponukou tradičných ručne vyrobených výrobkov z tvorivých dielni inštitúcie a združení ktoré nás svojou prítomnosťou podporili. Naše pozvanie prijali Trojlístok n.o. Relevant n.o, OZ Most do duše a Spojená škola internátna z Trebišova, ponuka výrokov bola zaujímavá ich rôznorodosťou, medzi ktorými nesmeli chýbať umelecky maľované kraslice a

tradičná kvetinová veľkonočná výzdoba, výrobky z keramiky či ručne vyrábaná bižutéria. Cieľom podujatia, bola podpora záujmovej činnosti klientok a klientov sociálnej práce, podpora dobrovoľníctva študentiek a študentov sociálnej práce a prehĺbenie spolupráce IESP FF PU s vybranými organizáciami a združeniami. Kúpou výrobkov podporili zamestnankyne a zamestnanci, študentky a študenti ľudí ktorý to naozaj potrebujú a ocenia nielen svojím úsmevom, ale hlavne úprimnou vďakou. Už teraz sa tešíme na pokračovanie tejto jedinečnej akcie

Prešov ako celoslovenské centrum vedy mladých

2. máj 2018

Veronika KMETÓNY GAZDOVÁ

Tento týždeň sa stal Prešov centrom najlepších v rámci Študentskej vedeckej odbornej činnosti v odbore sociálna práca. Celoslovenské kolo ŠVOČ sa tento rok uskutočnilo na pôde Inštitútu edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove (IEaSP FF PU). 15. ročník tejto súťaže je dôkazom, že študentský vedecký výskum v sociálnej práci na verejných školách má svoju dlhoročnú

tradíciu a vytvára priestor pre kreovanie budúcej generácie mladých vedcov a vedkýň.

Do celoslovenského kola postúpilo 13 študentiek a študentov z katedrových či inštitútnych kôl. Jedenástčlenná porota zložená z členov a členiek Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci na Slovensku (AVSP) rozhodovala v dvoch sekciách, v Bc. a Mgr. kategórii. „Aj ten-

to ročník naplnil svoj cieľ, a síce angažovať naše kolegyně a kolegov zo študentských radov do vedeckej činnosti a prezentácie ich výskumných zistení pred odbornou komisiou,“ povedala hostiteľka celoslovenského kola ŠVOČ, predsedníčka AVSP a riaditeľka IESP FF PU prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD. Ako dodala, každým rokom vidieť rastúci záujem, angažovanosť prichádzať s novými výskumnými zisteniami i aplikáciu nových trendov v jednotlivých výskumoch, kde je nenahraditeľným aspektom vedenie školiteľov a školiťeliek.

Cenu AVSP v Bc. sekcii získala Zuzana Urdová z FF UPJŠ v Košiciach s témou *Chudoba ako sociálny jav* pod vedením školiteľky Mgr. Lucie Tóthovej, PhD. V Mgr.

sekcii sa o prvé miesto podelili Bc. Veronika Lukáčová z domácej FF PU v Prešove s témou *Prežívanie sociálnej osamelosti a vnímaná sociálna opora u seniorov a senioriek v inštitucionálnom prostredí* so školiteľkou doc. Mgr. Soňou Lovašovou, PhD. a Bc. Andrea Vašková z FF UPJŠ v Košiciach s témou *Súvislosti medzi sociálnymi sieťami a osamelosťou u adolescentov*, školiteľom ktorej bol Mgr. Vladimír Lichner, PhD.

Na záver tohto dňa venovaného podpore študentských vedeckých činností boli odovzdané víťazom diplomy a ceny, zároveň vzácní hostia ocenili vysokú úroveň organizácie celoslovenského kola. Všetkým zúčastneným ďakujeme a víťazom srdečne gratulujeme!

Festival sa stáva pevnou prešovskou tradíciou

6.- 7. jún 2018

Veronika KMETÓNY GAZDOVÁ

Unikátne podujatie začína písať svoju tradíciu v kalendári prešovských podujatí. Po vlaňajšom nultom ročníku zožal tento rok Festival komunitnej hudby so sprievodnými podujatiami úspech aj v podobe dvojnásobku návštevníkov. Dvojdňový festival ponúkol prezentáciu hudby Prešova v sociálnych kontextoch. Predstavili sa profesionálne telesá, ale aj amatérske zoskupenia detí, seniorov, ľudí s ťažkým zdravotným postihnutím, oba dni prilákali celkovo takmer 400 divákov i účastníkov. Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci na Slovensku so sídlom

v Prešove (AVSP) zorganizovala v spolupráci s Inštitútom edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (IE-aSP FF PU) a Mestom Prešov druhý ročník unikátneho podujatia, ktorého cieľom bolo vytvoriť priestor na prezentáciu „hudby prešovskej komunity“. Hlavnou myšlienkou podujatia bola prezentácia amatérskych umelcov, umelkyní a amatérskych hudobných zoskupení, s voľným vstupom pre verejnosť. Vystúpenia boli plánované v spolupráci s organizáciami bez nároku na honorár, keďže zámerom bolo prezentovať

činnosť a potenciál prešovských umelcov a umelkýň a vytvoriť priestor pre kultúrne popoludnie s pridanou sociálnou hodnotou,“ vysvetlila predsedníčka AVSP Beáta Balogová. Spojiť srdcia prešovskej komunity, výnimočný kultúrny program a prezentácia „rúk“ prešovskej sociálnej pomoci sa podarilo počas dvoch dní festivalu, súčasťou ktorého boli aj sprievodné aktivity. Keďže podujatie malo sociálny kontext, počas festivalu boli v druhý deň prezentované v areáli EkoParku Holá Hora aj sociálne služby poskytovateľov v Prešove.

Obohatením kultúrnych komunitných vystúpení bol Trh dobrovoľníckych príležitostí, na ktorom sa verejnosti prezentovali činnosť a práca mimovládnych organizácií, rôznych občianskych združení či neziskových organizácií pôsobiacich v oblasti sociálnej práce.

Trh navyše vytvoril priestor prezentovať sociálne služby v Prešove, vytvoril priestor na sieťovanie a verejnosti priblížil možnosti ich využitia v rôznych životných a sociálnych situáciách obyvateľov mesta. Predstavili sa Centrum NÁVRAT, OZ Malíček, Ministerstvo vnútra SR, odbor prevencie kriminality kancelárie ministra vnútra SR, Trojlístok, n.o., Mestský úrad v Prešove - odbor sociálnych služieb, Gréckokatolícka charita v Prešove, Zariadenie pre seniorov Náruč, OZ Svetielko, Denný stacionár Sabinovská, Prešov, OZ Sociálny Prešov, OZ My Mamy. V dvojdňovom programe vystúpilo takmer dvesto umelcov a umelkýň zoskupených v desiatke

súborov, speváckych a tanečných skupín. Svojou účasťou festival podporil v prvý deň predseda sociálnej komisie pri MsZ mesta Prešov Rudolf Dupkala, nasledujúci deň sa návštevníkom prihovorel viceprimátor mesta Prešov Štefan Kužma. Podujatie podporili aj ďalší pozvaní hostia, ktorí svojimi príhovormi povzbudili všetkých účastníkov a účastníčky i organizátorov, zároveň odovzdali pozitívnu spätnú väzbu i povzbudenie do ďalších aktivít. Súčasťou trhu boli aj vedecké workshopy, ktoré boli navyše „otvorené“ aj verejnosti a tak priblížili metódy sociálnej práce a najmenší účastníci festivalu sa tešili aj ukázkam dopravnej výchovy v réžii príslušníkov Mestskej polície v Prešove.

Podujatie sa uskutočnilo v dňoch 6. -7. júna, prvý deň sa uskutočnil v priestoroch Univerzitnej knižnice (17. novembra č. 1) a druhý deň v priestoroch EkoParku Holá Hora. Vedeckou garantkou podujatia bola prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., záštitu nad podujatím prevzala primátorka Prešova Ing. Andrea Turčanová. Festival bol organizovaný vďaka finančnej podpore mesta Prešov. Partnermi podujatia boli Katedra hudby Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ABC - Centrum voľného času Prešov. Podujatie sa uskutočnilo pre odbornú i laickú verejnosť, vstup na podujatie bol zdarma.

Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci na Slovensku, o.z., ul.17. novembra 1 Prešov, poskytnutá dotácia v sociálnej oblasti na rok 2018 vo výške 636,00,- €.

Sociálna práca bez predsudkov

17. - 22. jún 2018

Ľubica LIBÁKOVÁ

Dotácia v sociálnej oblasti bola poskytnutá za čiastočné pokrytie nákladov s organizovaním projektu pod názvom „Festival komunitnej hudby, Prešov 2018.“

V dňoch 17. až 22. júna 2018 sa v prímorskom meste Selce v Chorvátsku konal druhý ročník medzinárodnej vedeckej konferencie s názvom *Sociálna práca bez predsudkov*. Minuloročný, prvý ročník zastrešoval *Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*. Štafetu organizovania druhého ročníka tento rok prevzala *Katedra sociálnej práce Filozofickej Fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach* v spolupráci s tradičnými partnermi *University of Zagreb*, *InTech - Open science*, *Allensbach University*, *Lehrstuhl für Wirtschaftsrecht*, *The European Association of Schools of Social Work (EASSW)* a *Uniersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny*.

Zámerom druhého ročníka konferencie bolo prezentovať možnosti a obmedzenia sociálnej práce v teórii a v praxi a súčasne vytvoriť tvorivý a inšpiratívny priestor pre prezentovanie problémov diskutovaných ako v akademickom, tak i praktickom prostredí.

Téma konferencie vytvorila priestor pre diskusiu o súčasných slovenských, ale i európskych problémoch. Diskusia prezentujúcich členov a členiek *Inštitútu edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove* zároveň zdôrazňovala i vybrané témy sociálnej práce, ktoré sú predmetom riešenia dvoch aktuálne prebiehajúcich projektov VEGA na inštitúte: VEGA - 1/0134/17 *Význam hodnotovej orientácie - očakávania a perspektívy mladej generácie z hľadiska jej uplatnenia na trhu práce*, ktorého hlavnou riešiteľkou je prof. PhDr. Beáta Balogová a VEGA č.1/0288/17 s názvom *Faktory inštitucionalizácie školskej sociálnej práce*, ktorého hlavnou riešiteľkou je Mgr. Michaela Skyba, PhD. Konferenčné príspevky budú publikované v medzinárodnom vedeckom zborníku.

V závere tak môžeme hovoriť už o druhom úspešnom medzinárodnom vedeckom podujatí, ktoré otvorilo diskusiu o najaktuálnejších témach sociálnej práce a súčasne poskytlo priestor pre spoluprácu medzi odborníkmi a odborníčkami v domácom, ale i medzinárodnom prostredí s dôrazom na multikulturalitu.

Pokyny pre autorov

Názov príspevku (max. 100 znakov, môže obsahovať podtitul)

Názov príspevku v anglickom jazyku

Prvý autor , Druhý autor, Tretí autor,... (Meno a priezvisko)

Abstrakt

Stručná charakteristika príspevku (téma, riešený problém, cieľ); v rozsahu 500 – 1200 znakov (vrátane medzier). Písmo abstraktu Times New Roman, I.

Stručná charakteristika príspevku (téma, riešený problém, cieľ); v rozsahu 500 – 1200 znakov (vrátane medzier).

Kľúčové slová: Slovo. Slovo. Slovo. Slovo. Slovo. (min. 3, max. 8, maximálne dvojslovné spojenia; každé slovo začína veľkým písmenom. Slová sa oddeľujú bodkou)

Abstract

Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku.

Keywords: Word. Word. Word. Word. Word.

Úvod

Na tomto mieste autor publikuje úvod svojho článku.

Hlavný text (kapitola)

Nadpisy kapitol sú písané tučným písmom, číslované, vo veľkosti 12 a umiestnené na ľavom okraji textu (číslovanie kapitol – poradové číslo kapitoly je od názvu kapitoly oddelené bodkou a medzerou). **Názvy podkapitol** sú písané tučným písmom a kurzívou, od ľavého okraja (číslovanie podkapitol rovnaké ako v prípade kapitol). **Prvé riadky odsekov odsadené od okraja na 0,5 cm.** Font písma Times New Roman, veľkosť písma 12 b., riadkovanie 1, zarovnanie textu do bloku. Odporúčaná medzera za odsekmi 6 b. **Na konci riadkov slová nerozdeľovať.** Medzi názvami kapitol (podkapitol) a textom nechať jeden voľný riadok. Nadpisy kapitol, podnadpisy, tabuľky a obrázky sú oddelené jedným riadkom. Celkový rozsah príspevku by nemal presiahnuť 21 600 znakov (vrátane medzier).

Štruktúra

Súbor musí byť vytvorený len v programe MS Word. Spracované budú len príspevky vo formáte „doc“ alebo „docx“. Podnadpisy sú písané tučným písmom, kurzívou, vo veľkosti 12 a číslované. Prosím, uistite sa, že používate len jeden typ písma. Aby sa zabránilo chybám, odporúčame použiť funkciu „Kontrola pravopisu“ v MS Word. Odkazy na literatúru sa uvádzajú v texte v zátvorke. Zátvorka obsahuje priezvisko autora, rok vydania, v prípade priamej citácie i príslušné stránky, *napríklad: (Balogová 2015, s. 35).*

Text je zarovnaný do bloku. Prosím, nemeňte navrhnuté formátovanie tejto šablóny. **Nečíslujte stránky, čísla stránok budú priradené v procese prípravy dokumentu pre tlač.**

1.2 Poznámky pod čiarou

Poznámky by mali byť umiestnené pod čiarou, číslované kontinuálne arabskými číslicami (vo formáte horného indexu), spravidla na konci vety¹.

Podakovanie a afiliácia

Podakovanie alebo afiliácia sa uverejňujú v oddelenej časti na konci článku tučným písmom a kurzívou. Prosím, neuvádzajte ich na titulnej strane, ako poznámku pod čiarou k názvu, alebo inými spôsobmi.

Prílohy

Prílohy pripojené k príspevku by mali byť umiestnené pred zoznamom citovanej literatúry. V prípade viacerých príloh by mali byť hlavičky príloh označené v štýle uvedenom nižšie a označované postupne veľkými písmenami A, B, C, atď.:

Príklad uvedenia prílohy:

Príloha A. Názov prílohy

4. Zoznam bibliografických odkazov

Citovať podľa ČSN ISO 690 len použitú literatúru. Zoznam je radený abecedne podľa priezviska autorov a **nečísľuje sa**. Najpodstatnejšie zmeny v norme STN ISO 690: 2012 pri citovaní podľa harvardského systému nájdete na: <http://www.pulib.sk/web/data/pulib/subory/stranka/ezp-ISO690.pdf>

Príklady zápisov v zozname bibliografických odkazov:

ANDREJČÍKOVÁ, Nadežda, 1999. Komunikácia a kooperácia IS pre knižnice: úvod do komunikačného protokolu Z39.50. In: Bulletin Centra vedecko-technických informácií SR. Roč. 3, č. 2, s. 54-59. ISSN 1335-793X.

BALOGOVÁ, Beáta, 2012. Etablácia a profesionalizácia sociálnej práce v jej horizontálnej i vertikálnej línii. [online]. In: BALOGOVÁ, Beáta, Michaela SKYBA a Denisa ŠOLTÉSOVÁ, eds. Pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov, pracovníčok a sociológov, sociologičiek a možnosti ich uplatnenia v praxi. Zborník príspevkov z vedeckého seminára konaného dňa 7. decembra 2012 v Prešove. [cit. 2014-09-05]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 10 – 28. ISBN 978-80-555-0970-9. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova7>.

BALOGOVÁ, Beáta, et al., 2008. Pokyny na vypracovanie seminárnej, ročníkovej, bakalárskej, diplomovej a rigorózneho práce v študijných odboroch sociálna práca a andragogika. Prešov: AKCENT Print. ISBN 978-80-89295-08-1.

BALOGOVÁ, Beáta, et al., 2015. Kompendium sociálnej práce pre bakalársky stupeň štúdia. Prešov: Akcent print. ISBN 978-80-89295-59-3.

KOMOROVÁ, Klára, 2005. Najstaršie trnavské tlače v Slovenskej národnej knižnici v Martine. In: Kniha 2005: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Martin: Slovenská národná knižnica, s. 341-345. ISBN

80-89023-55-X.

KUCIANOVÁ, Anna, 2001. Významná personálna bibliografia. In: Knižnica [online]. Roč. 2, č. 11-12, s. 662 [cit. 15. júna 2013]. ISSN 1336-0965. Dostupné z: http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Kniznica/11_12_2001/662.pdf.

MUSIL, Libor a Radka JANEBOVÁ. 2007. Mýty o rolí sociálnych pracovníku a pracovníc. In: Sociálni práce/sociálna práca – Role sociálneho pracovníka. Roč. 2007, č. 1 s. 50-61. ISSN 1213-6204.

ROHOŇOVÁ, Ľudmila a Mária GAŠPAROVÁ, 2006. Metodika popisu článkov vo formáte MARC 21 s interpretáciou pravidiel AACR: príručka používateľa: verzia V 2.1. [online]. Martin: Slovenská národná knižnica [cit. 2013-01-24]. ISBN 80-89023-69-X. Dostupné z: http://www.snk.sk/nbuu/metodika_clanky_MARC21.pdf.

Kontakt na autora/-ku:

titul, meno a priezvisko autora/-ky, názov vysielajúcej organizácie a jej presná adresa, štát, e-mail (všetky údaje sú písané kurzívou, veľkosť písma 10 b., font písma Times New Roman, zarovnané do bloku).

1 Poznámka pod čiarou: Typ písma – Times New Roman, veľkosť 10; normálny tvar